

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 1 верасня 1989 г. № 35 (3497) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«НЕ ПАЎТАРЫЦЬ ПАМЫЛАК»
Чытачы абмяркоўваюць праекты законаў аб выбарах

2

«Чым ганарыцца, што набліжаць»

Палемічныя нататкі У. ДАМАШЭВІЧА

2—3

«ДОКАЗЫ»
мёрскага прапагандыста і мінскага лектара

5

«Крытыка—гэта...»
На пытанні анкеты «ЛіМа» адказваюць С. ДУБАВЕЦ, А. СЯМЕНАВА, Т. ЧАБАН

6—7

Новыя вершы
С. СОКАЛАВА-ВОЮША, Т. БОНДАР

2—3, 8—9

«Як я выбіраўся...»
Дзённік экс-кандыдата

12—15

Узважанасць дзеянняў, прадуманасць рашэнняў

Водгукі на заяву ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі

Вільнюс. Чарговы пленум Цэнтральнага Камітэта Кампартыі Літвы абмеркаваў заяву ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі.

Па абмеркаваным пытанні прынята заява ЦК КП Літвы.

«Для нас з'яўляюцца зразумелымі трывога і заклапочанасць ЦК КПСС, выкліканыя неабдуманымі заявамі і дзеяннямі ва ўмовах складанай палітычнай сітуацыі некаторых асоб, якія ўдзельнічаюць у грамадскіх рухах, — гаворыцца ў дакуменце пленума. — Гэта заява абавязвае нас яшчэ раз паглядзець на прайзданы перабудовай шлях, з адказнасцю і цяжкасцю наміраюцца далейшыя крокі па адраджэнні грамадства».

«На сённяшні дзень палітыка перабудовы М. С. Гарбачова з'яўляецца асабліва спрыяльнай і плённай для Літвы, усёй Прыбалтыкі, — гаворыцца ў заяве ЦК КП Літвы. — Гэта палітыка і наша рашучасць упэўнаважылі нас адрадыць сапраўдныя духоўныя і культурныя каштоўнасці народа, самастойна вырашаць многія праблемы ў жыцці рэспублікі».

У Літве многае зроблена для аднаўлення і новага асэнсавання гістарычнай праўды. У заяве ЦК КП Літвы звяртаецца ўвага на тое, што яна, гэта праўда, павінна быць выкарыстана не для распальвання палітычных страстей, не для спроб праектаваць будучыню Літвы, ігнаруючы пяцідзесяцігадовы шлях савецкага развіцця. «Так, сакрэтнага пратаколы пакта Молатава-Рыбентропа і ажыццёўленыя ўслед за ім дзеянні трэба расцэнюваць як палітычнае насілле, — гаворыцца ў дакуменце. — Аднак мы павінны зразумець, што юрыдычны статус рэспублікі ад гэтага не мяняецца. Мы павінны цяжка зразумець, што Літоўская ССР у палітычным і эканамічным сэнсе інтэгравана ў СССР. Натуральна, што з такіх пазіцый нам даецца ацэнка ў вышэйпамянанай заяве ЦК КПСС. Прагрэсіўныя перамены адбываюцца ва ўсім Саюзе. Несумненна, федэрацыя будзе ўдасканалвацца. Аб гэтым сведчыць і абнародаваная платформа КПСС на пытанні нацыянальнай палітыкі. Мы лічым, што можна быць свабоднай і суверэннай дзяржавай у Саюзе раўнапраўных рэспублік. Але гэта павінна быць не дэкларатывны прынцып, а саюз дзяржаў, умацаваны прававымі актамі і натуральнымі палітычнымі, эканамічнымі і іншымі сувязямі».

Рыга. Тэма шматлікіх сходаў працоўных калектываў Латвіі, пярвічных партыйных арганізацый, актывістаў розных рухаў сёння адна — заява ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі.

Палітра поглядаў, часам самых непрымірных, займае асноўнае месца ў рэпартажах тэлебачання і радыё, на старонках рэспубліканскіх газет. Частка людзей падтрымлівае думку, выказаную ў звароце «Народу Латвіі». Гэты дакумент падпісаны праўленнем думы Народнага фронту Латвіі, народнымі дэпутатамі СССР і дэпутатамі Вярхоўнага Савета

рэспублікі. Многа прыхільнікаў мае і пратэст сарака шасці дэпутатаў, накіраваны Старшыні Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачову, дзе яны катэгарычна пратэстуюць супраць тэндэнцыйнасці ацэнкі палітычнай сітуацыі, якая, на іх думку, дэзінфармуе насельніцтва Савецкага Саюза і сусветную грамадскасць, перашкаджае перабудове рэспублікі.

Аднак з такой жа рашучасцю гучаць па ўсёй Латвіі і дыяметральна процілеглыя меркаванні, якія ўхваляюць пазіцыю ЦК КПСС. Удзельнікі нарады, якая адбылася ў Рыжскім гаркоме партыі, прааналізавалі змест заявы і лічаць, што паяўленне такога занепакоенага дакумента выклікала «сур'ёзнымі працэсамі, якія адбываюцца сёння ў рэспубліках Прыбалтыкі».

У апублікаваным рашэнні ЦК Кампартыі Латвіі адзначаецца, што змешчаныя ў заяве вывады павінны стаць прадметам глыбокага асэнсавання, асновай канкрэтных дзеянняў па нармалізацыі грамадска-палітычнай сітуацыі ў рэспубліцы.

Нягледзячы на ўсю супярэчнасць пунктаў поглядаў, усе іх аўтары адзіныя ў адным — цяпер патрабуецца спакой, уважанасць дзеянняў, прадуманасць рашэнняў.

Талін. Партыйныя сходы праходзяць на прадпрыемствах, у арганізацыях і ўстановах рэспублікі. І хоць практычна ўсюды падкрэсліваецца важнасць заявы ЦК КПСС, адносіны да яе не заўсёды адназначныя. Выказваецца думка, што гэты дакумент можа абвастрыць абстаноўку, прамоўцы выказваюць заклапочанасць залішняй рэзкасцю і катэгарычнасцю ацэнак, дадзеных у заяве.

Апублікаваны і зварот Бюро ЦК Кампартыі Эстоніі. Кампартыі Эстоніі і іншыя сілы, якія канструктыўна ўдзельнічаюць у перабудове, указваюць на звароце, зыходзячы з таго, што Эстонская ССР уваходзіць у састаў Саюза ССР як суверэнная рэспубліка і пытанне аб магчымасцях яе развіцця — гэта перш за ўсё пытанне далейшай дэмакратызацыі Саюза ССР, радыкальнай перабудовы савецкай федэрацыі, аднаўлення ленінскіх прынцыпаў самавызначэння нацый на аснове дэмакратычных прававых гарантый.

Лёс эстонскага народа, усіх жыхароў Эстоніі, падкрэсліваецца далей у дакуменце, непасрэдна звязаны з поспехам курсу на абнаўленне ва ўсім Савецкім Саюзе. У барацьбе за перабудову, за канчатковую дэсталінізацыю грамадства, за незваротнасць дэмакратызацыі Эстонская ССР ідзе цвёрда разам з іншымі саюзнымі рэспублікамі. Іменна на гэтым заснаваны нашы агульныя мэты, якія аб'ядноўваюць народы нашай краіны і гарантуюць незваротнасць курсу партыі на перабудову.

КПЭ бачыць дзяржаўнае развіццё Эстоніі ў дэмакратычным, сапраўды раўнапраўным добраахвотным саюзе з іншымі брэнчымі рэспублікамі, дзе дакладна вызначаны кампетэнцыя Саюза і рэспублік і іх узаемная адказнасць.

(Па матэрыялах ТАСС).

«Шчыра кажучы»

Так называецца (па-руску — «Говоря откровенно») кніга пісьменніцкай публіцыстыкі, выпушчаная выдавецтвам «Художественная литература». Яе падзагаловак — «Нататкі пісьменнікаў аб міжнародных адносінах» — дакладна вызначае кола праблем, якія хваляюць вядомых савецкіх літаратараў Чынгіза Айтматова і Валяціна Распуціна, Уладзіміра Сангі і Дзмітрыя Балашова, Сільву Капуціяні і Юлія Туулкі — усяго дваццаць пяць чалавек. Іхнія выступленні ў свой час публікаваліся ў газетах «Правда», «Комсомольская правда», «Советская Россия», «Советская культура», «Літаратурная газета», часопісах «Дружба народов», «Знамя», рэспубліканскім перыядычным друку.

Есць у кнізе і публіцыстычнае слова Васіля Быкава «Апошні шанец». Голас пісьменніка, які неаднойчы выступаў на старонках «ЛіМа» па надзвычайных праблемах развіцця нацыянальнай культуры, беларускага адраджэння, гучыць важна і пераканаўча. Да кожнага сумленнага чалавека звяртаецца наш пісьменнік: «Іншага шанца гісторыі нам не прадаставіць. Ні развіцця роднай мовы, ні забяспечанага жыцця, ні вартай нашага мінулага гістарыяграфіі нам не падарыць ніхто. Усё трэба здабываць самім. Разам са сваім народам, ва ўмовах сапраўднай, не папяровай дэмакратыі, за якую яшчэ трэба доўга і ўпарта змагацца».

В. ЗАКРЭУСКІ.

БЕЛАРУСКАЕ СЛОВА НА ХВАЛЯХ ЛІТВЫ

Вось ужо без малага паўгода, як па другой праграме Літоўскага радыё гучыць беларускае слова. Радыё і аб гэтым было прынята па просьбе Таварыства беларускай культуры пры Літоўскім фондзе культуры і клуба аматараў беларускай народнай творчасці «Сібірына» рэспубліканскага Палаца культуры прафсаюзаў. Рэдакцыйная калегія, у склад якой уваходзіць прадстаўнікі абодвух гэтых аб'яднанняў, узяла курс на асяляленне гісторыі беларуска-літоўскіх узаемаадносін, культурнага і грамадска-палітычнага жыцця беларусаў рэспублікі.

Тэставал частна Удаля дапаўняецца беларускімі музычнымі творамі, па магчымасці, малавядомымі шырокаму колу слухачоў.

Як паназвае аналіз грамадскай думкі, перадачы завабляюць сярод жыхароў Літвы ўсё большую і большую папулярнасць. Есць дамоўленасць з Дзяржтэлеграфіі Літоўскай ССР аб павелічэнні іх перыядычнасці — магчыма, нават з чацвёртага квартала бягучага года — да адной-двюх перадач на тыдзень.

Да ведама чытачоў паведамаем, што пачуць гэтыя перадачы можна штодзённа суботу ў 11 гадзін 30 хвілін на хвалі 271 метр.

г. Вільнюс.

В. СТЭХ.

«ЛіМ» — 90

Менш за месяц засталася да заканчэння падпіскі на «ЛіМ». Хто не паспеў падпісацца—спяшаўся, не згубіце апошні шанец.

У «ЛіМ» вы знайдзеце публікацыі на зладзённыя, хваляючыя сёння тэмы і праблемы: дэмакратызацыі і перабудовы, экологіі і аховы навакольнага асяроддзя, гісторыі, культуры, мовы, захавання помнікаў архітэктуры. Навінікі прозы і паэзіі, рэцэнзіі і грунтоўныя артыкулы, вострыя дыскусіі па праблемах літаратуры, мастацтва, музыкі, кіно,—усё гэта вы таксама будзеце мець магчымасць чытаць, калі станеце пастаянным падпісчыкам «ЛіМа».

Прыхільнікаў у нас нямала. Многія парупіліся ўжо і выпісалі «ЛіМ» на будучы год. У рэспубліканскім агенцтве «Саюздруку» нам паведамілі, што на 15 жніўня з агульнай колькасці сёлетніх

нашых падпісчыкаў аформілі вадпіску на будучы год 49,3 працэнта.

Сярод іншых выданняў гэтыя лічбы (у працэнтах) выглядаюць так:

- «Звязда»—43
- «Советская Белоруссия»—31,1
- «Чырвоная змена»—28
- «Физкультурник Белоруссии»—24
- «Настаўніцкая газета»—22
- «Знамя юности»—20

Падпіска на «ЛіМ» прымаецца ўсімі аддзяленнямі сувязі і арганізацыямі «Саюздруку», а таксама грамадскімі распаўсюджвальнікамі друку, гарадскімі і сельскімі паштальёнамі па месцы вашага жыхарства і работы без абмежаванняў і на любы тэрмін.

Індэкс—63856.

Падпісная цана на год—5 руб. 16 кап.

30 верасня—апошні дзень падпіскі.

НЕ ПАЎТАРЫЦЬ ПАМЫЛАК

Чытаючы пошту тудня

Здаецца, толькі ўчора мы перажывалі эйфарыю ад усведамлення магчымасці выбіраць дэпутатаў вярхоўнага органа ўлады з некалькіх кандыдатаў. І ўсё-такі ў час выбарчай кампаніі нас не пакідала адчуванне недасканаласці Закона аб выбарах народных дэпутатаў. Яму, у прыватнасці, бракавала дэмакратычнасці, паслядоўнасці ў абароне канстытуцыйных правоў выбаршчыкаў. Узяць хоць бы тыя ж выбары народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, дзе іх дэпутацкі мандат, фактычна, не быў падмацаваны волевыяўленнем шырокіх мас, як гэта адбывалася, скажам, у час выбараў у тэрытарыяльных і нацыянальна-тэрытарыяльных акругах (вядома, пры ўмове наяўнасці альтэрнатыўных кандыдатаў). Не ўпрыгожыла выбары і парушэнне дэмакратычнага прыціпу: адзін выбаршчык — адзін голас. Некаторым катэгорыям грамадзян была прадстаўлена магчымасць галасаваць некалькі разоў. Неўраўнаважана выклікаў і інстытут акруговых сходаў: яны часта ператвараліся ў своеасаблівыя фільтры, праз якія не праходзілі прэтэндэнты, чые палітычныя і грамадскія погляды, пазіцыя не задавальнялі мясцовыя партыйныя і савецкія органы.

Можна назваць і іншыя загані, якія тычыліся тэарэтычнай распрацоўкі і практычнага ажыццяўлення новага выбарчага закона.

Здавалася б, на памылках вучацца. На жаль, гэтае мудрае правіла ў многім праігнаравалі аўтары апошніх, распрацаваных у рэспубліцы выбарчых дакументаў. Многае з таго, што дэкларуецца ў праектах Законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР, аб выбарах народных дэпутатаў БССР, выбарах народных дэпутатаў мясцовых органаў улады, абвергнута часам, супярэчыць нормам дэма-

кратычнага грамадства, уваскрашае дух застою, чыноўніцкага дыктату.

Такая ацэнка названых дакументаў дамінуе ў большасці лістоў, атрыманых апошнім часам «ЛіМам». «Нам неабходна правесці дэмакратычныя выбары ў мясцовыя Саветы і ў Вярхоўны Савет рэспублікі, што дасць магчымасць прадставіць уладу тым, хто сапраўды карыстаецца даверам народа, — піша кандыдат фізіка-матэматычных навук, дацэнт Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага У. Туняк. — Якімі ім быць, дэмакратычным выбарам? У 1905 годзе У. І. Ленін у працы «Тры канстытуцыі або тры парадкі дзяржаўнага ладу» пісаў, што дэмакратычная рэспубліка — гэта такі дзяржаўны лад, які забяспечвае «...усеагульныя, прамыя і роўныя выбары з тайнай падачай галасоў». Даводзіцца шкадаваць, што праект Закона «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР» не адпавядае ўсім тром ленинскім патрабаванням, якія абумоўліваюць справядлівыя выбары. Хоць артыкул 85-ты праекта гэтага Закона дэкларуе ўсеагульнасць і роўнасць выбараў, артыкулы 84, 86, 87, 107 прадугледжваюць выбары народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, якія з'яўляюцца выбарамі не прамымі і не роўнымі, бо тут ігнаруецца волевыяўленне асноўнай масы выбаршчыкаў. Адно выбаршчыкі набываюць, згодна з Законом, права галасаваць за дэпутатаў ад Камуністычнай партыі, прафсаюзаў, камсамола, другія — за аднаго кандыдата на месцы свайго жытхарства».

Наш чытач з Маладзечна П. Бузаў лічыць, што народныя дэпутаты ад грамадскіх арганізацый фактычна адарваны ад асноўнай масы выбаршчыкаў, бо абраны вузкім колам калег па працы, прафесійнай дзейнасці.

Прадугледжаныя праек-

там Закона выбары ад грамадскіх арганізацый чвэрці ўсяго дэпутацкага корпуса Вярхоўнага Савета БССР выклікалі негатывную рэакцыю нашых чытачоў С. Трахімчука, В. Нікалаенкі, П. Нікульчыка. «Я за тое, каб скасаваць артыкулы Закона, якія прадугледжваюць выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, — піша С. Трахімчук. — Няхай гэтыя арганізацыі вылучаюць кандыдатамі ў дэпутаты сваіх прадстаўнікоў, але галасаванне за іх павінна адбывацца на агульных падставах па тэрытарыяльных выбарчых акругах».

Гэта ж прапануе і С. Карзей з Маладзечна: «Можна пакінуць за грамадскімі арганізацыямі права вылучаць сваіх кандыдатаў (нават у нормах, прадугледжаных праектам Закона), але выбіраць іх павінен народ непасрэдна ў тых акругах, дзе кандыдат жыве. Інакш як жа яны могуць сябе лічыць народнымі дэпутатамі, абранымі народам?»

С. Карзей прывяло ў непараўменне палажэнне, згодна з якім кандыдатамі ў народныя дэпутаты БССР, як правіла, вылучаюцца грамадзяне, што працуюць або пражываюць на тэрыторыі адпаведнай выбарчай акругі. Ці не з'яўляецца гэта, пытаецца ён, своеасаблівай лазейкай для атрымання дэпутацкіх мандатаў начальствам?

У некаторых лістах выказваецца нязгода з прапанаваным Законом парадкам вылучэння і рэгістрацыі кандыдатаў у народныя дэпутаты. Засмучае аўтараў лістоў палажэнне, згодна з якім у выбарчых бюлетэні можна ўносіць любую колькасць дэпутатаў. Але ж слова «любую» не выключае і ўключэння ў бюлетэнь толькі адной кандыдатуры. «Зноў у нас будуць не выбары, а фармальнае галасаванне, як некалі, — піша В. Басак, аспірант Беларускага НДІ глебазнаўства і аграхіміі АН БССР. — Я прапаную

прадугледзець у Законе абавязковыя альтэрнатыўныя выбары, каб у выбарчых бюлетэні магла ўносіцца любая колькасць кандыдатаў, але не менш дзвюх».

В. Басак прапануе таксама ўстанавіць для кандыдатаў у дэпутаты цэнз пражывання на тэрыторыі выбарчай акругі, які б складаў не менш аднаго года. «Гэты адсеюцца «гастролеры» з ліку кіраўнікоў рэспублікі і абласцей, якія вельмі любяць балаціравацца (пры тым, у гордым адзіноцтве, без сапернікаў) у глыбінцы», — піша Віктар Мікалаевіч.

Ну, а як выбіраць Старшыню Вярхоўнага Савета — прэзідэнта рэспублікі? У праекце Закона «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР» гаворыцца, што прэзідэнта рэспублікі выбіраюць члены Вярхоўнага Савета. Большасць аўтараў дасланых у рэдакцыю лістоў лічыць, што прэзідэнта трэба выбіраць прамым галасаваннем усяго насельніцтва. «Неабходна, каб старшыня Вярхоўнага Савета БССР выбіраўся прамым, роўным і ўсеагульным галасаваннем усіх жыхароў рэспублікі, а не толькі народных дэпутатаў БССР, як гэта прадугледжана артыкулам 107 праекта Закона». Гэта радкі з ліста У. Туняка, якога мы ўжо цытавалі. В. Ляўчук з Гомеля лічыць, што амаль ва ўсіх дэмакратычных краінах з прэзідэнцкай формай кіравання прэзідэнта выбіраюць прамым галасаваннем. «Кожны грамадзянін павінен мець права выбіраць прэзідэнта краіны», — піша ён.

Адна з самых ярскіх прыкмет сённяшняга дня — небывалы ўздым палітычнай і грамадзянскай актыўнасці людзей. Усё, што тычыцца перабудовы, дэмакратызацыі грамадства, успрымаецца намі надзвычай востра і зацікаўлена. Вось і выбарчыя законы (калі такое было?) выклікалі да сябе пільную ўвагу.

Згодна з пастановай Прэзідэнта Вярхоўнага Савета БССР выканкам абласных, раённых, пасялковых і сельскіх Саветаў прапанавана старанна ўлічваць і абагульняць усе прапановы і заўвагі, выказаныя ў час абмеркаванняў праектаў Законаў. Што ж, справа патрэбная. Будзем спадзявацца, што і голас нашых чытачоў будзе пачуты.

Адзел публіцыстыкі і нарыса «ЛіМа».

Надзейныя радкі

Сяргей СОКАЛАУ-ВОЮШ

Ні КДБ і ні ЦК, Ні шлях зацверджанні, адзіны, А прага шчасця для Айчыны Кіруюць сэрцам мастака.

Калі ягоная душа Імкнецца ў фарбы, ноты, словы, Не новы заклік ідзевы Яе вядзе туды спярша.

І як жа прыкра назіраць, Калі чыноўніцкая зграя Сацрэалізмам вымярае, Што трэба сэрцам вымяраць.

Ен працаваў, як толькі мог: Кляпаў, ляпіў, збіваў і пражыў, Там дадаваў, там раўнаважыў: Ствараў планету нашу Бог...

Я не гісторык і не збіраюся пісаць навуковы трактат. Я хачу толькі кінуць беглы позірк на нашу гісторыю, якую сёння мы ўсе хочам бачыць напісаную аб'ектыўным, непрадуратым гісторыкам-патрыётам, які не азіраўся б ні на якія кан'юнктурныя павевы, што ідуць ад пэўных груп ці груповак, гадовых і далей трактаваць нас малодшымі братамі, слугамі і парабкамі, толькі не народам, які ішоў сваім уласным шляхам. Гісторык не павінен станавіцца ў позу суддзі і судзіць нашых продкаў за тое, што яны, напрыклад, ваявалі з Іванам Грозным ці ішлі на унію, саюз з Польшчай. Яны глядзелі на тагачаснае жыццё сваімі вачыма і ведалі, што рабіць — каго лічыць сваім ворагам, а каго выбіраць у саюзнікі. Якім нашым гісторыкам са «школы» Абэцэдарскага і не хапае смеласці і прыныповасці прызнаць аб'ектыўны закон гісторыі: як было, так і трэба прымаць, не змяняючы і не падфарбоўваючы.

Чаму нашы гісторыкі «школы» Абэцэдарскага, такія ваяўнічыя атаісты, глядзяць на гісторыю Расіі, а тым больш Беларусі, Літвы, Польшчы вачыма праслаўнай царквы: усё, што за праслаўляе, тое мудра, тое прагрэсіўна, усё, што супроць праслаўляе, — рэакцыйна і антыгістарычна?

Прычына тут адна: праслаўляе і самадзяржаўе — адно непадзельнае цэлае. Той, хто за «вялікую і непадзельную», той заўсёды будзе і за праслаўляе, а каталіцтва, уніяцтва — гэта адвечныя яго ворагі, гэта носбіты схізмы і сепаратызму.

Гісторыя Беларусі, яе народа ніяк не ўкладвалася ў пракрустава ложа «малодшага брата», і «школа» Абэцэдарскага рабіла ўсё, каб абсекчы, абламаць усе жывыя галіны, якія не хацелі ўмяшчацца ў рамкі схемы. А не ўмяшчалася шмат чаго, што нам не хацелі паказаць — каб хаця мы не «возомнілі». Паказваць нашу гісторыю такою, якой яна была, лічылася вялікаю і недаравальнаю крамолай. За такі непрадураты і аб'ектыўны паказ паплаціўся жыццём не адзін наш гісторык.

Узяць хоць бы тэорыю «за-

З аднаго не выбіраюць...

У праекце Закона «Аб выбарах народных дэпутатаў БССР» ёсць шэраг палажэнняў, якія выклікаюць нязгоду.

Цяжка зразумець, чаму ў законапраекце прапануецца выбар дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый. Па-першае, рэспубліка, калі ўважліва паглядзець, самастойных грамадскіх арганізацый, так бы мовіць, не мае. Беларускія пісьменнікі ўваходзяць у Саюз пісьменнікаў ССРС, што па-руску і па-беларуску пазначана ў членскім білеце. Журналісты аб'яднаны ў Саюз журналістаў ССРС, кампазітары — у Саюз кампазітараў ССРС і г. д. Інакш кажучы, уласных творчых саюзаў на Беларусі няма, ва ўсялякім разе, мала які з іх мае ўласны статут, членства, білеты, узносы (хіба што адзін Саюз тэатральных дзеячаў).

Трэба адзначыць, што няма і аформленай Камуністычнай партыі Беларусі. Ёсць рэспубліканская арганізацыя КПСС з разгалінаваным па абласцях і раёнах кіраўніцтвам, але гэта ўсё ж не партыя. Бо КПБ не мае сваёй праграмы, статута, членскіх білетаў. Назва КПБ — даніна гісторыі, у краіне сёння ёсць адна партыя — КПСС. Тое ж тычыцца прафсаюзаў, камсамола і мноства іншых грамадскіх арганізацый. Усе

яны з'яўляюцца рэспубліканскімі аддзяленнямі агульнасаюзных утварэнняў.

Але ў гэтай якасці беларускія аддзяленні ўжо ўдзельнічалі ў выбарах народных дэпутатаў ССРС. Тут хоць захоўвалася пэўная фармальна адпаведнасць. Але для ўдзелу агульнасаюзных арганізацый у фарміраванні корпусу народных дэпутатаў БССР наўрад ці можна знайсці юрыдычныя, а тым больш маральныя падставы. Праект трымаецца знешняга капіравання, аднак вельмі зручнага для бюракратыі. Падручнае, дэпутаты ад грамадскіх арганізацый ніяк не могуць называцца народнымі дэпутатамі. Агаворанае ў праекце галасаванне за гэтых кандыдатаў на пленумах робіць прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый «дэпутатамі ад эліты». Іншымі словамі, праект наўмысна ці ненаўмысна прапануе двухпалатны Вярхоўны Савет БССР, дзе ў адной палате будуць дэпутаты, абраныя народам, у другой — абраныя вузкім колам кіруючых асоб. Дзе ж тут роўнасць і для каго закладзены ў праект «чорны ход» на лавы Вярхоўнага Савета!

У выпадку, калі ўлады няздольныя абысціся без дэпутатаў ад грамадскіх арганіза-

цый, выйцем з гэтай няёмкай сітуацыі павінна стаць папярэдняе стварэнне рэспубліканскіх грамадскіх і палітычных арганізацый, творчых саюзаў і да т. п., якія выпрацоўваюць свае праграмы і статуты і зарэгіструюцца ў Вярхоўным Савете БССР. Але і пасля набывання законных правоў на існаванне рэгламент выбараў ад грамадскіх арганізацый трэба агаварыць абавязковы ўмовы аб тым, што кандыдатамі ў дэпутаты вылучаюцца выключна радыялы члены арганізацый. Кіраўнікі, якія жадаюць балаціравацца на выбарах, змагаюцца за народны давер у тэрытарыяльных акругах.

Самы, бадай, незвычайны пункт праекта закона — пагроза пакараннем за агітацыю і заклікі да байкоту выбараў. Такого яшчэ не было. Гэта ўжо непрыкрыты наступ на канстытуцыйныя правы грамадзян. Байкот — законная форма пратэсту ў тых выпадках, калі выбары па пэўных прычынах губляюць свой дэмакратычны характар. Напрыклад, калі выбарчай акрузе праз адладжаныя механізмы навазаны зверху адзін кандыдат. Забарона байкоту стварае такім кандыдатам «режим благоприятствования», навазвае на вузныя нягодных цяжкі замок. Калі гэты рэдок праекта набудзе сі-

лу закона, дык словы «Не будзем галасаваць за таварыша такога-та» стануць крымінальным злачынствам з адпаведным пакараннем. Клопат аб грамадзянскай пакорлівасці — заўжды сведчанне таталітарнага мыслення. Зразумела, што ад забароны байкоту застаецца адзін крок да прымусовага галасавання.

Паклапаціліся творцы праекта і пра надзейны сродак адлучэння няўгодных бюракратыі кандыдатаў — акруговыя сходы. Тут ёсць адзін вельмі сумны і небяспечны аспект. Абыякавасць адказных асоб да шматлікіх пратэстаў супраць практыкі акруговых сходаў, што выказвалася ў ходзе выбарчай кампаніі і гучалі на першым З'ездзе народных дэпутатаў ССРС, дазваляе думаць, што стваральнікі праекта пакінуць па-за ўвагай і ўсе няўгодныя ім пярэчэнні супраць дадзенага праекта.

Закон аб выбарах закранае інтарэсы кожнага дарослага грамадзяніна, таму яго ўхваленне пасля шырокага абмеркавання павінна стаць актам рэспубліканскага рэфэрэндума. І нарэшце, галоўная гарантыя ад памылак — публікацыя ў рэспубліканскім друку альтэрнатыўных праектаў. Каб выбаршчыкі мелі магчымасць параўнаць і выбраць больш дэмакратычны. Пакуль што выбіраць няма з чаго: з аднаго яблыка лепшы не выбіраюць.

Кастусь ТАРАСАЎ.

Стварыў. Здаволіліся ўсе
Хто духам, хто сабой, хто
скібай,
А ён узяўся правіць хібы
І сёння правіць пакрысе.

Народ жа ўслед. Яму сьвярбіць,
Ад пакалення ў пакаленне
Ён вечно пратне абнаўленьня:
Зрабіць, каб зноў перарабіць.

Ды я не цяплю аднаго:
Як нам, па закліку генсека,
Не збудаваўшы чалавека,
Перабудоўваць яго?

Ориентировка

ДЛЯ НИЖНЕГО ЗВЕНА*

Патрэбна цьвёрдая рука,
Наш люд разбэсціўся дарэшты:
Інтэлігента — вахлака

* Арыгінал «Ориентировки...»
напісаны вядома ж па-руску.
Дзеля лепшага разуменьня
я пераклаў яго на беларускую
мову. — АУТАР.

У балбатню панесла нешта.

А ўслед сёй-той з народных мас
Яму падбрэвіваць ахвочы,
Але брахун яшчэ не клас,
А калі клас, то не рабочы,
Калі ж рабочы — не народ,
Калі — народ, то не дзяржава,
Не ўрад, не лад, не вечны стод
Ідэалогіі і права!

Таму рашучаю рукой
Змятайце выскачак з арэны,
Для тых, хто марыць пра
спакой,
Пасля васьмігадзіннай змены,
Каму нічога не гарыць,
Пакуль вышэйшая ўлада
Не дасць свабоду гаварыць
І не законам, а... загадам.

●
След ад памады на белым
ілбе —
Плямка на памяць у шлях
незваротны.
Позірк астатні, знямелы,
гаротны.

Страшная нота ў мядзянай
трубе.

Гэтымі ж вуснамі радасць
сустрэч —
Чырвань агністая, стылыя
шчокі...
Дзе вы, шчаслівага заўтра
прарокі?
Доказ злчынства — відочная
рэч.

Вогнік на снезе і кроў
на бінтах,
Пачак «Орбиты» і комін
завода,
Надпіс на ордэне «Дружбы
народов»
Руды камбайн у бялявых
жытах.

Не прапусціце, паспейце
накрыць,
Колькі на свеце чырвонага
з белым!
Лягнуў дубінкай па беламу
целу,
Лопнула скура і чырвань
гарыць.

Дэмас за кратас і скончаны
баль,
І дэмакрат ад улады піруе:
Кельнер ля пана лісліва
шчыруе:
«Брэндзі» рубінавы, белы
крышталь,
Срэбныя місы, а ў місах гарой
Звабна і годна ляжаць
марцыпаны:
Палтус ружовы, падсвінак
ірдыяны,
Белая скіба з чырвонай ікрой...

Цэрбер улады з душой
стукача
Човіць! ля панскіх дзвярэй
скамянела,
А за дзвярыма чырвонае
з белым
Чыякае сьпта ўладальнік лыча.
Божа мой, Божа! Куды мы
прыхлі?
Сытаму права і воля і сіла...
Нават памада на твары
астылым
Нас не пагодзіць на гэтай
зямлі...

! Човіць — не спіць.

Галгофа,

або Прадчуванне ўзаскрасьнення

Усыдае мана на правым
І здрада—на левым крыле.
Уладзімір КАРАТКЕВІЧ.
Тады распялі з ім двух
разбойнікаў...
Мацей, р. 27, в. 38.

І свет і люд абдураны! —
Смяецца стырнавы:
У помніках разбураных
Дрывотні і хлявы,
Магілы продкаў спляжаны
Бур'янам да нябёс,
Мазгі нашчадкаў збражаны,
Заспіраваны лёс.

І волі ім не хочацца,
І мова ім — нашто?
Жыцьцё бруіцца, точыцца
І гэта ўжо — нішто.

Займай сваю пазіцыю,
Мазгамі варухні
І маці-інквізіцыя
Засмажыць на агні,
Бо вогнішча распалена,
Бо ёсць калючы дрот...
Між Гітлерам і Сталіным
Распяты быў народ.

латога веку» Беларусі. Тут ла-
малі не толькі дзіды, але і ко-
сці. Пра які «залаты век» можа
ісці гутарка, калі тады быў дзі-
кі бесчалавечны феадалізм, ка-
лі простага чалавека маглі па-
мяняць на сабаку, прадаць, як
раба, без віны біць бізунамі?
Які «залаты век» мог быць у
Вялікім княстве Літоўскім, калі
там панавалі прыгнёт літоўскіх
феадалаў, а беларус быў пад-
нявольны?

Калі «залаты век» быў — гэта
гістарычная веха, якою трэба
ганарыцца, калі ёсць цяпер —
трэба радавацца, калі яшчэ буд-
дзе — трэба спадзявацца і
цярдліва набліжаць гэты час.
Для кожнага народа гэта зара-
д новай энергіі, новай надзеі,
без якога нацыя паступова мо-
жа прыйсці да заняпаду — як
гэта здарылася з намі, белару-
самі, цяпер. І гэтага, хай сабе
нават ілюзорнага шчасця, на-

жава літоўская, а мова — белару-
ская... Але ён знаходзіў гэту
феномену простае, прымі-
тыўнае тлумачэнне (а мо зна-
рок хаваўся за прымітыў, які
шмат каму на версе імпланавалі):
што літоўцы стаялі ніжэй па
сваім культурным узроўні, чым
беларусы, яны яшчэ не мелі
свае пісьменнасці — і вымуша-
ны былі ўзяць мову і пісьмен-
насць у заваяваных ім белару-
саў (яшчэ ці заваяваных?).

княства Літоўскага, і вучыліся
яны свайму майстэрству на
роднай зямлі. Значыць, было ў
нас усё, што трэба было мець
па тым часе, каб вывучыцца не
толькі самім, але вучыць і пе-
радаваць сваім суседзям.

Ды што казаць? Наш вялікі
асветнік і гуманіст Сімяон По-
лацкі быў настаўнікам у дзяцей
царскага роду, ён быў засна-
вальнікам першай у Расіі Сла-
вяна-грэка-лацінскай акадэміі ў
Маскве. Гаворачы словамі Але-
ся Гаруна, беларус «далёка ў
свеце быў званы за літоўскай і
ляшскай зямлёю».

Хіба мала чаго гавораць нам
і сёння прозвішчы такіх знака-
мітых магнаткі і дваранскіх
родаў, як Рамейкі-Гуркі, Сапегі,
Радзівілы, Агінскія, Мірскія,
Кішкі, Карыбут - Вішнявецкія,
Чартарыйскія, Паскевічы, Хра-
павічы, Хадкевічы і іншыя, на
кім трымалася тады тагачасная
моц і слава нашай зямлі? Праў-
да, не ўсе яны маліліся аднаму
богу, але гэта была не іх віна,
а бяды.

Наша гістарычная драма ў
тым, што мы геаграфічна жы-
лі на мяжы паміж Усходам і
Захадам, як паміж Сцылаі і
Харыбдаі, якія заўсёды варага-
валі між сабою, і якраз на на-
шай зямлі адбываліся малыя і
вялікія сутыкненні гэтых дзюх
вялікіх сіл, ад чаго шмат бедаў
выпадала на долю нашага на-
рода.

Нашы продкі павінны былі
выбіраць, да якога боку далу-
чыцца, каб не быць вынішчаны-
мі канчаткова, каб мець най-
меншыя страты. Асуджаць іх
за гэта — значыць спрабаваць
падпраўляць гісторыю, падга-
няць яе пад шаблон.

Гісторыя не павінна быць ні
белай, ні чорнай, яна павінна
быць такой, якую была, якую
да нас дайшла.

Нават у «дробязях»: што мы
былі забітыя, неадудкаваныя і
г. д. была вядома фальсіфі-
кацыя — каб дагадзіць «старэй-
шаму брату». На тэрыторыі Бе-
ларусі да рэвалюцыі, сьвяр-
джаў Абэцэдарскі, не было ні-
воднай вышэйшай навучальнай
установы. Відаць, і сам ён ве-
даў, што гаворыць няпраўду,
аднак жа...

Бо такія ўстановы былі, і не
адна.

Пачнём з Горы-Горацкага
земляробчага інстытута, пер-
шай у Расіі аграрнай устано-
вы (1840 г.). У гістарычных
межах Вялікага княства Літоў-
скага працавала Віленская ака-
дэмія (з 1579 г.), а пасля, з 1773
года — Галоўная школа Вялі-
кага княства Літоўскага.

«Падзякуем» рускаму цару:
у 1832 годзе ён закрыў гэтую
ўстанову, каб не распаўсюдж-
вала «крамоль».

Трэцяя вышэйшая навучаль-
ная ўстанова багаслоўская —
Полацкая Езуіцкая Акадэмія

(1812 г.), заснаваная на базе
езуіцкага калегіума (з 1581 г.).
Таксама была закрыта (1820 г.),
каб не выпускала са сваіх сцен
«богапраціўных» езуітаў, а
з 1835 года там размяшчаўся
кадэцкі корпус — рыхтаваў на-
дзеійныя кадры для апоры рэ-
жыму.

Перад першаю сусветнаю
вайнаю на тэрыторыі Беларусі
былі адкрыты дзве вышэйшыя
педагагічныя ўстановы: Магі-
лёўскі настаўніцкі інстытут
(1913 г.), у 1918 годзе ператво-
раны ў педінстытут, і Мінскі на-
стаўніцкі інстытут (1914 г.), які
ў 1916 годзе быў эвакуіраваны ў
Яраслаўль і праз два гады вяр-
нуўся назад.

Гэтыя факты цяпер вядомы
кожнаму школьніку, які не па-
ленаваўся зазірнуць у Белару-
скую Савецкую Энцыклапедыю,
а тады, 20—30 гадоў назад, ды
яшчэ часам і цяпер, адмаўлен-
не вядомага называлася на-
вукай.

Фактаў было дастаткова, бы-
ло нямаля і навуковых работ,
якія аб'ектыўна выкладалі на-
шу гісторыю, але іх энарок не
хацеў ведаць і прызнаваць афі-
цыйны гісторык Беларусі
Л. Абэцэдарскі.

Сёння ўсё пачало мяняцца ў
лепшы бок, трашчаць і лопа-
юцца, як бурбалкі, старыя афі-
цыйныя і афіцыйныя тэорыі і
схемы, але, як гэта ні дзіўна, у
час рэвалюцыйнай перабудовы
нам яшчэ не даюць мажлівасці
чытаць нашу гісторыю ў аб'ек-
тыўным, сапраўды навуковым
яе варыянце.

Ці была Беларусь дзяржаваю
ў перыяд Вялікага княства Лі-
тоўскага? Калі была, значыць,
мела і свае дзяржаўныя сімвалы:
герб, сцяг, пра якія мы
сёння спрачаемся.

Калі ж Беларусь не мела
дзяржаўнасці на працягу сваёй
доўгай гісторыі, значыць не бы-
ло ў яе і атрыбутаў, сімвалаў
дзяржаўнасці, значыць, яны чу-
жыя, запазычаныя, прыдуманыя.

Хто стаіць на пазіцыях «шко-
лы» Абэцэдарскага, той ніколі
не прызнае ні беларускай дзяр-
жавы ў сярэднія вякі, ні яе сім-
валаў.

А той, хто будзе лічыцца з
аб'ектыўнымі фактамі (а іх не
прызнаць проста немагчыма),
той павінен прызнаць і наяў-
насць беларускага дзяржаўнага
ўтварэння — Вялікага княства
Літоўскага — і яго сімвалаў:
герба «Пагоня» і бела-чырвона-
белага сцяга. Гэта сведкі нашай
гісторыі, якую мы павінны ве-
даць і шанаваць, як і родную
мову, якая ўжо ў сярэднявеччы
была дзяржаўнаю. І гэта не
прыніжае і не выключае нашых
сённяшніх дзяржаўных сімвалаў
— ні герба, ні сцяга. Не прыні-
жае і беларускага народа. На-
адварот — узвышае.

Воггукі, палеміка

Уладзімір ДАМАШЭВІЧ

ЧЫМ ГАНАРЫЦЦА, ШТО НАБЛІЖАЦЬ

«Залаты век» для беларусаў,
які для ўсіх народаў былой
царскай Расіі, пачаўся пасля рэ-
валюцыі, — так сьвярджалі ар-
тадоксы-гісторыкі.

Калі ў навуцы пануюць неву-
кі і прыстасаванцы і яна апус-
каецца да прымітыву, такая, з
дазволу сказаць, навука заты-
кае рот нават самаму мудраму.
А калі ў яе не хапае аргумен-
таў, яна ўжывае апошні, самы
важкі — кулак, і перамагае.

Мне здаецца, што «залаты
век» быў, ёсць або будзе ў
кожнага народа. Гэта не азна-
чае, што ў свой «залаты век»
той ці іншы народ хадзіў у
золаце і на золаце ёў. «Залаты
век» нацыі, народа—гэта яго
зорны час, найвышэйшы ўзлёт
яго нацыянальнага генія, хоць
ён быў мо і на шкоду суседу
гэтага народа. Але кожны на-
род, мо нават падсвядома, ім-
кнуўся і імкнецца да такога ча-
су. «Залаты век» быў у грэкаў,
італьянцаў (рымлянаў), гішпан-
цаў, французцаў, германцаў,
шведаў, албанцаў.

За часы свайго гістарычнага
развіцця амаль кожны народ
быў на вяршыні свайго роскві-
ту, калі ўсё яму ўдавалася і іш-
ло на лад, калі ўсе перашкоды
ламаліся, а ўсе ворагі былі бі-
тыя, калі межы дзяржавы рабі-
ліся трывалыя або нават пашы-
раліся, калі ажываў гандаль,
багацельна казна, а грамадзяне
краіны адчувалі сябе шчаслівы-
мі і ўпэўненымі пазіралі ў свой
заўтрашні дзень.

Гаворыць пра «залаты век»
беларусаў у Вялікім княстве Лі-
тоўскім ёсць шмат падстаў, тым
болей, што паняцце «залаты
век» вельмі і вельмі ўмоўнае.
Але яно шмат значыць у гісто-
рыі самога народа, у выхаванні
нацыянальнага пачуцця, нацыя-
нальнай гордасці.

цэню грэх пазбаўляць: хай яна
цешыцца, хай верыць. Народ
нельга бясконца трымаць у
чорным целе, інакш ён проста
вырадзіцца або азвярэе.

Але пра якую гордасць, тым
больш за сваё мінулае, магла
ісці гутарка ў часы сталіншчы-
ны? Можна, хіба толькі пра рус-
кую, ды і то з аглядаю. Мы
мелі права ганарыцца толькі
тым, што жывём пад сонцам
«сталінскай Канстытуцыі» — і
ўсё, на гэтым кропка. Які ён
быў, гэты «залаты век», усё мы
добра спазналі на сваёй улас-
най скуры.

Хоць — сказаць, што «зала-
ты век» быў учора — зусім не
азначае ачарніць сённяшні
дзень.

Аднак жа такое меркаванне,
відаць, не магло прыйсці ў га-
лаву Л. Абэцэдарскаму, які на-
пісаў так: «Залатога веку» тэо-
рыя прапагандуецца ідэалагамі
антыкамунізму. Ілжыва ідэалі-
зуючы далёкае мінулае белару-
скага народа, яны імкнуцца
проціпаставіць яго сучаснасці,
каб абняславіць выдатныя да-
сягненні Савецкай Беларусі, яе
грамадскі і дзяржаўны лад».
(Л. С. Абэцэдарскі. БелСЭ, т. 4,
ст. 480).

Той жа Л. Абэцэдарскі нека-
лі гаварыў сваім студэнтам на
лекцыях, што гісторыя Белару-
сі пачынаецца з яго. Гэта мож-
на было разумець так: толькі
ён адзін можа даць сапраўдную
гісторыю Беларусі. Ён у сваіх
падручніках даказваў, што бе-
ларусы нічога ніколі не мелі: ні
дзяржаўнасці, ні сваіх князёў,
ні сваіх паноў-прыгняталнікаў
— усё ў іх было чужое.

Неяк не вязыўся з усёю яго
трактоўкай беларускай гісторыі
той факт, што ў часы Вялікага
княства Літоўскага дзяржаўнаю
мовай была беларуская. Дзяр-

Мне здаецца, што Л. Абэцэ-
дарскі ва ўгоду афіцыйнай тэо-
рыі «малодшага брата» ігнара-
ваў той агульнавядомы і даўно
прызнаны навукаю факт, што
Вялікае княства Літоўскае было
федэрацыяй, было агульнаю
дзяржавай трох суседніх наро-
даў: беларусаў, літоўцаў і ўкра-
інцаў, у якой пераважную ро-
лю адыгрывалі беларусы, па-
колькі іх мова была дзяржаў-
най.

Бо мець уладу і ўсё тое, што
яна дае, і браць за дзяржаўную
мову свайго скоранага суседа,
— такога нідзе ніколі, здаецца,
не было ва ўсім свеце. Ва ўся-
кім разе, гэта разыходзіцца са
звычайным здаровым сэнсам і
чалавечую логікай.

Але што для Л. Абэцэдарска-
га значылі логіка ці сэнс? Ён не
лічыўся нават з фактамі, сьвяр-
джаючы, што Вялікае княства
Літоўскае — дзяржава літоў-
цаў (раз Літоўскае, то і гаспа-
дары там літоўцы — тут як
быццам «логіка»). І ўвогуле бе-
ларусы былі цёмным, забітым
народам, непісьменным і лап-
цюжым. Адным словам, адста-
лая царская ўскраіна...

Ды ўсё ж выйшла так, што
Л. Абэцэдарскі сам сябе аб-
вергнуў, і зрабіў гэта вельмі
пераканаўча. Ён выдаў невяліч-
кую кніжачку «Беларусы ў
Маскве XVII стагоддзя», дзе
паказаў на лічбах, на фактах,
нават на прозвішчах, колькі
майстроў самага высокага кла-
са, выхадцаў з Беларусі, займа-
ліся ў Маскве ўзвядзеннем, ад-
штукоўкай і ўпрыгожваннем
шматлікіх гістарычных будын-
каў, уключаючы нават крам-
лёўскія забудовы. Гэтыя май-
стры, як паказаў сам
Абэцэдарскі, былі родам з та-
гачаснай Беларусі — Вялікага

4 жніўня г. г. «Звязда» апублікавала пастанову Вярхоўнага Савета Беларускай ССР ад 29 ліпеня 1989 года «Аб утварэнні Камісіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР па падрыхтоўцы прапаноў аб заканадаўчым урэгуляванні статусу беларускай, рускай і іншых моў, якімі карыстаецца насельніцтва БССР». Сярод членаў Камісіі значыцца і Смірнов Віктар Анатольевіч, слесар Бярозаўскай райаграпрамтэхнікі Брэсцкай вобласці. Актыў культурна-асветніцкай сяброўні «Агмень» зацікавіўся гэтым неардынарным фактам і намерыўся наладзіць сустрэчу са Смірновым В. А., асабіста пазнаёміцца з ім, пагутарыць аб рабоце аўтарытэтай Камісіі. Калі ж 24 жніўня я пазваніла Віктару Анатольевічу, каб дамовіцца аб сустрэцы, выявілася, што... ён зусім нічога не ведае ні пра створаную Камісію, ні пра сваё членства ў ёй,—і гэта ажно праз месяц пасля прыняцця пастановы! Не толькі згоды не папыталіся ў чалавека, а нават не праінфармавалі, дзе і як, у якой дзяржаўна важнай справе ён павінен прыняць «чыны» ўдзел...

Ці не магла б рэдакцыя высветліць, якім чынам стваралася памянёная Камісія, хто і на якой падставе рэкамендаваў у яе члены «спрадстаўнікоў грамадскасці»? Як разумець прыкрасць, учыненую не толькі слесару Смірнову, а ўсім, хто імкнецца верыць у перабудову на ўсіх узроўнях, а зноў і зноў натыкаецца на ранейшыя бюракратычныя гульні? Спадзяёмся пачуць адказ на гэтыя пытанні.

Ніна МАЦЯШ.

г. Велаазёрск.

ПРЫЕМНАЯ НЕЧАКАНАСЦЮ для мяне была сустрэча на старонках «ЛіМа» (4 жніўня г. г.) з выступленнем дацэнта БПІ Рэма Іванавіча Таміліна. Я ўражаны яго клопатамі аб нашай беларускай мове, і хочацца падзякаваць яму за гэта ад усё душы.

Выпадак звёў мяне з ім гадоў дзесяць назад у Маладзечне. Я аказаўся на невядомым імпрывізаваным мітынгу з выпадку адкрыцця мемарыяльнай дошкі (аўтар А. Шатэрнік) у гонар былога першага сакратара райкома партыі Івана Данилавіча Таміліна (1896—1941), удзельніка рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, які ў першыя дні нападу немцаў на наш горад уступіў з фашыстамі ў ірроўны бой і загінуў на вуліцах Маладзечны.

Вядома, на гэтую пажытую ўрачыстасць улады запрасілі сына героя — Рэма Іванавіча Таміліна. Пачаліся выступленні райкомаўскай наменклатуры. Усе гаварылі па-руску. І якое іх было здзіўленне, а ў некаторых бачылася і роспач на твары, калі сын вядомага партыйнага работніка, рускага па нацыянальнасці, загаварыў на сакавітай беларускай мове. А я тады падумаў, што І. Д. Тамілін быў сапраўдным інтэрнацыяналістам, калі сваіх дзяцей навучыў паважаць мову, традыцыі, культуру народа, сярод якога яны ўзрасталі. Магчыма, і сам Іван Данилавіч размаўляў па-беларуску. Ці не добры гэта прыклад для сучасных партыйных і савецкіх работнікаў?

А што зараз? Пакуль што мы чулі запэўніванні сакратара Мінскага гаркома партыі П. Краўчанкі, які сказаў, што яго дзеці будуць вучыцца ў беларускай школе. Хто ж падхопіць гэты прыклад, каб увесць народ прыхінуўся да высароднай мовы — вярнуць родную мову?

Генадзь КАХАНОВСкі.

г. Маладзечна.

З кожным разам паведамленні Дзяржкамстата чытаць цікавей. Але чаму спачатку друкуецца ўсесаюзнае паведамленне, а потым — рэспубліканскае? Мяркую, што Масква абавязна ўсе рэспубліканскія лічбы. Гэта значыць, што ўсе дадзеныя па рэспубліцы рыхтуюцца раней, але... друкуецца чамусьці амаль на тыдзень пазней.

Такое пытанне я неяк адрасаваў Дзяржкамстату СССР у Маскву. Заадно выказаў думку, што ў рэспубліках паведамленні падстаўваюцца. Мне адказалі: «Паведамленне Дзяржкамстата СССР за 9 месяцаў 1988 года было апублікавана 25 кастрычніка, а мясцовыя паведамленні былі апублікаваны: па Іванаўскай вобласці 18 кастрычніка, Карэльская і Якуцкая АССР 19 кастрычніка, Курганскай вобласці 20 кастрычніка... Тэрмін публікацыі кожнага паведамлення вызначаецца на месцах і ніякіх указанняў на гэты конт Дзяржкамстат СССР не дае. Нам, начальніка Інфармцэнтра Дзяржкамстата СССР Е. Ф. Скобцава».

Вось і паведамленне за ўвесь 1988 год. Усесаюзнае — на 7 дзён раней беларускага. Пішу ў «Советскую Бело-

русьню». Яна адсылае пісьмо ў Дзяржкамстат БССР. Адказваюць: «Дзяржкамстат СССР не ўстанаўлівае рэспубліцы і яе рэгіёнам тэрміны публікацыі паведамленняў... Паведамленні рыхтуюцца на падставе дзяржаўнай статыстычнай справаздачнасці і ніякімі вышэйстаячымі органамі не карэкціруюцца. Праграма паведамленняў рэспублік і абласцей Дзяржкамстатам СССР таксама не разглядаецца і не карэкціруецца... Старшыня Дзяржкамстата БССР В. Н. Нічыпаровіч».

Усё ясна. Дык усё ж такі: чаму паведамленні па Саюзе друкуюцца раней? Вось апошніе, за паўгоддзе 1989 г., у «Правде» з'явілася 29 ліпеня, а рэспубліканскае ў «Звяздзе» і «Советской Белоруссии» — 8 жніўня. Што вымушае так рабіць?

Ю. ЕРМАЛЮК.

г. Мінск.

З ВЯЛІКАЯ ПРЫЕМНАСЦЮ давлялося мне нядаўна пабачыць першых

«Знайшоў, што ўспамінаць — даўня і старога. Згодзен. Можа, і не варта было б так рабіць, калі б падобныя гісторыі не паўтараліся зноў і зноў».

...Пад час «вяснінага» сенажу (на пачатку ліпеня года 1989-га) Мікалай Рудан, машыніст нормаўборачнага камбайна КСН-100 з калгаса імя Святлова замяніў здрабняльні барабан на адрамантаваны ў Оршы. І толькі, як кажуць, нос паназаву ў поле, як... зноў аварыя. Высветлілася, што рамонтнікі замест таго, каб прыварыць масіўную жалезную ў якасці грузу для балансіроўкі барабана толькі-толькі прычалілі яе ў адным месцы. І, вядома, як толькі барабан набраў абароты, груз адарваўся і ўшчэнт счырыў здрабняльнічны апарат камбайна.

У Канстанціна Жаброўскага свая бяда. На трактар МТЗ-82 паставіў толькі што адрамантаваны (дзе і кім — сакрэт фірмы) гідраўлічны ўзмацняльнік рулявое кола хоць калом паварочнай. Зноў трактарыст той, з дазволу сказаць, ўзмацняльнік, устанавіў яшчэ адзін, таксама адрамантаваны. З гэтым, другім, пярэдняй колы трактара пачало кідаць у бакі, і пусціць машыну ў работу не рызыкнулі.

Гэта так ставяцца да калгасаў і саўгасаў, дзе і начальства многа, упаўнаважаныя не выяжджаюць з гаспада-

вывучаў у школе ўсяго адзін год. Пятым да 10 класа, праўда, была беларуская літаратура і адзін год гісторыя БССР. Таму не здзіўляе, што я, добра разумеючы мову, свабодна чытаючы літаратуру, з цяжкасцю магу гаварыць па-беларуску. Думаю, што і большасць мінчан аддаюць перавагу рускай мове. Крыху лепшае становішча ў глыбінцы, але і там вельмі многія размаўляюць на руска-беларускай гаворцы. І вось уявіце сабе, што, скажам, заўтра беларуская мова зробіцца дзяржаўнай. Цяжка будзе прывыкаць да мовы, на якой не ўмееш гаварыць, а тым больш думаць. У нашым цэху працуе каля 400 чалавек, большасць з іх — беларусы, але размовы на беларускай мове вы сярод нас не пачуеце, толькі асобныя словы. У сваёй брыгадзе, дзе амаль усе беларусы, мы ўжо абмяркоўвалі гэтае пытанне не адзін раз. Нам сорамна, але наўрад ці мы зможам заўтра гаварыць між сабою на роднай мове.

На маю думку, пераход да беларускай дзяржаўнай мовы павінен праводзіцца паступова, без рэзкіх скачкоў, вельмі прадумана, і ў адпаведнасці, напрыклад, з больш рэалістычным планам мерапрыемстваў Мінскага гаркома партыі па пашырэнні сферы функцыянавання беларускай мовы, падмацаваны энтузіязмам членаў Таварыства беларускай мовы.

У. КРАЎЧАНКА,
рэгуліроўшчык Мінскага
электрамеханічнага завода.

ВЕЛІМІ ЗАНЕПАКОІЛА, непрыемна ўразіла апублікаванае ў «Звяздзе» і «Чырвонай змензе» ад 10.VIII.89 г. «Пісьмо з Прыбалтыкі». Уражанне такое, што нехта хоча распачаць сварку паміж двума народамі — літоўскім і беларускім. Але каму гэта трэба?

Я — беларус, жыў у Літве з 1977 года. З пераездам у рэспубліку лічыў неабходным вывучыць літоўскую мову, каб паступова больш-менш свабодна весці гутарку з людзьмі карэннай нацыянальнасці, чытаць. Думаю, што гэта — абавязак любога культурнага чалавека, які па розных абставінах аказваецца сярод народа іншай нацыянальнасці і які лічыць сябе інтэрнацыяналістам на справе, а не на словах.

Хачу сказаць, што ніхто з літоўцаў не рабіў ніякай дыскрымінацыі з таго, што я — беларус, што не зусім дасканалы гавару па-літоўску, што чытаю пры літоўцах беларускія газеты, часопісы ці кнігі. Наадварот: часта бяруцца яны хоць колькі радноў працягваюць па-беларуску, пытаюцца значэнне незразумелых ім слоў, а людзі пажылога веку наогул ахвотна ўспамінаюць свой яшчэ даваенны запас слоў і гавораць са мной «па-дзішску» (па-беларуску), асабліва ў Дзукіскай частцы Літвы.

Дык у чым жа правільна канкрэтная дыскрымінацыя з боку літоўцаў да вас, аўтараў «Пісьма з Прыбалтыкі»? Можа, вам забараняюць гаварыць па-беларуску? Можа, вы прасілі стварыць беларускую групу для сваіх дзяцей у дзіцячым садку ці клас у школе, але вам не дазволілі? Можа, вы ўсе выпісалі беларускія газеты і часопісы, а вам адмовілі ў іх дастаўцы? Можа, вы працягвалі ў беларускіх газетах зварот да ўсіх беларусаў за межамі БССР з просьбай аб дапамозе ахвярам Чарнобыля і сабралі грошы, а вам літоўцы перашкодзілі перавесці іх на адпаведны рахунак? Можа, не дазволілі праспяваць беларускую песню на вяселлі?..

Але ж, думаю, нічога гэтага з вамі не здарыцца яшчэ і таму, што не маеце вы ў сваім сэрцы і думках беларускіх праблем. Нават пісьмо ў БЕЛТА не хапіла гонару напісаць і падпісаць па-беларуску! Не былі б такія ганебна малыя тыражы беларускіх газет, часопісаў і кніг, каб вы сапраўды так актыўна выпісвалі, куплялі і чыталі іх, як пішаце: «чытаем беларускія газеты і часопісы і бачым...»

Трэба паважаць і ведаць мову і звычкі літоўскага народа, сярод якога па волі лёсу вы жыліце. Толькі на такой аснове можа быць міжнацыянальная згода. Як вядома з беларускай і іншай прэсы, радыяльны Чарнобыль паступова выкрэслівае з існавання каля пятай часткі тэрыторыі Беларусі з насельніцтвам у дзесяткі тысяч чалавек. Яшчэ страшнейшы вынік ад нацыянальнага моўнага Чарнобыля, які намнога раней паразіў усю тэрыторыю БССР, зрабіў яе шматлікім НАРОД ПРАСТА НАСЕЛЬНІЦВАМ.

Так, не паважаюць у Літве носьбітаў моўнага Чарнобыля, якімі сталі і многія беларусы, гэтыя жывыя сведкі нацыянальнага бяспамяцтва, самаадрачэння, рэнегацтва. І гэты злы прыклад «развіцця» падштурхвае многія рэспублікі да радыкальнай і часта балючай самаабароны.

М. АДАМІН,

урач.

г. Друскінішкай Літоўскай ССР.

3 пошты «ЛіМа»

- Што друкаваць раней?
- Сялянскае права выбару
- Пісьмо з Прыбалтыкі

беларускамоўных «ластаван» сярод унікальнага населеных пунктаў на дарогах. Гэта было на шашы Мінск—Маладзечна. Як толькі пераезджаеш мяжу Маладзечанскага раёна, так бачыш па дарозе такія вострыя шыльды: Радашковічы - Радошковічы, Красоўшчына - Красоўшчына, Валожын - Валожын, Цудоўна, праўда? І асабліва важнае мае тое, што беларускі тэкст дадзены першым, і ягоны шрыфт дамінуе над рускім. Прычым няма ніякай дыскрымінацыі тых, хто не разумее па-беларуску, бо напісанне населеных пунктаў на беларускай мове практычна не адрозніваецца ад напісання іх па-руску. Добра, што аўтары шыльдаў разумеюць гэтыя нюансы (П. Садоўскі не самотны!), а то ж у нас у Мінску спраз такія вострыя чыкі бярдзунна-вульгарнага двухмоўнага тыпу К н и г и - к н і г і ды інш.

З. СІДАРОВІЧ,
аспірант БПІ.

г. Мінск.

У № 33 «ЛіМа» А. Варава ў допісе «Вяртаючыся да надрукаванага» пісаў, што ў Мінску, на плошчы Свабоды, дзе некалі была адкрыта першая Мінская гімназія, нарэшце цяглася мемарыяльная дошка. Аднак выклікае недаўменне тое, што на ёй няма імя прафесара Якуба Наркевіча-Едка (1847—1905) — імя вучонага нумар адзін на Беларусі дэрэвалюцыйнага часу. Я. Наркевіч-Едка праславіў былі Паўночна-Заходні край і вёсачку Наддзіманя ля вытокаў нашага сівога Нёмана на ўсю Расію і Еўропу. Яго даследаванні актуальныя і сёння, як і сто гадоў назад. Група энтузіястаў ірвецца з усіх сіл, каб поўнаасцю раскрыць яго імя і аднавіць яго сядзібу, а заадно і вытокі нашага славутага Нёмана (дарэчы, не занесены нават у спіс ахоўваемых гістарычных помнікаў), а тут такое...

Усё гэта вельмі прыкра.

У. КІСЯЛЕУ.

г. Мінск.

НЕЛЬГА НЕ АДГУКНУЦА на лімаўскія матэрыялы па вострай праблеме ў рэспубліцы — аб насычаным рынку дастатковай колькасцю прадуктаў харчавання. (Маю на ўвазе публікацыі «Пачатак ёсць — а далей?», М. Філіповіч і «Сялянскае права выбару» К. Ярмоленкі, «ЛіМ», 18.8.89).

Залатыя словы сказаны — зямлі павінен быць вернуты сапраўдны гаспадар. А каб стаць ім, сапраўдным гаспадаром, то і мець яму трэба ніякага. Апроч усёго, селяніну патрэбна безліч розных машын і механізмаў. І, вядома, надзейных. Дык вось пра гэтую надзейнасць.

Перада мною афіцыйна папера, складзеная ў саўгасе «Івесь» у лютым 1987 года на колавы трактар Т-40А, які капітальна адрамантавалі ў Шуміліне. Аж семнаццаць хвілаў налічыла камісія ў вернутай з рамонтны машыне. Прачытаўшы гэтыя радкі, пэўна, зноўдзецца апанент, які запярэчыць:

На старонках беларускага друку вядзецца публічная палеміка па пытаннях мовы. Можна прасачыць, як яе вядуць гісторыкі і філолагі ў рэспубліканскай і абласной прэсе, і гэта чытачу больш-менш вядома. Але ёсць яшчэ і раённы друк, да якога дэбатуе хвалі спрэчак і на які па-за межамі асобных раёнаў ніхто не звяртае ўвагі.

Шкада, што не звяртаюць увагі. Бо раённыя публікацыі непасрэдна ўздзейнічаюць на самага асноўнага для пытання аб нацыянальнай мове чытача—на жыхара вёскі і мястэчка. Калі і там адмовяцца ад этнічных карэнняў—тады наступіць сапраўдны канец мове, пагібель беларускага этнасу.

Вось чаму я звярнуў увагу на артыкул прапагандыста Ф. Шымкувіча «Аўтарытэт мовы», які надрукавала мёрская раённая газета «Сцяг працы». Змест артыкула насцярожыў, бо ў ім шмат месца, якія выклікаюць прынцыповыя прэражанні. Сэнс артыкула ў тым, што пераход ад беларускай мовы да рускай беспаваротны, што «галоўная наша задача — паскарэнне тэмпаў росту эканомікі» — «вось той рычаг, куды мы павінны прыкладзі свае сілы незалежна ад мовы, на якой гаворым» (цытую аўтара артыкула).

Па-першае, насцярожыла імкненне Ф. Шымкувіча — без канкрэтных спасылак — прыпісаць сваім апанентам, нібыта яны «гатовы прыняць спецыяльны закон аб мове і нават прадугледзець кару для гаворачых па-іншаму. На жаль, гэтай хваробай захварэлі таксама некаторыя педагогі».

Хоць імяны «некаторых» аўтар артыкула не назваў, бо, хутчэй за ўсё назваць не мог (дадзены не сцяг), затое абвінавачвае — у духу трыццаціх-саракавых гадоў — абвінавачвае. Знайшоў вобраз «ворага ўнутранага», які нібыта спіць і марыць кагосьці знішчыць.

І вось адказ Ф. Шымкувіча ўяўны «унутраным ворагам»: «Паважаньня барацьбіты за чысціню нашай нацыі, успомні, ці дабіўся хто павароту гістарычнага працэсу нават інквізітарскімі метадамі? Няма такога прыкладу і не будзе!»

Вось бачыце: ужо тыя, хто спрабуе дамагчыся захавання роднай мовы, сталі і «барацьбітамі за чысціню нацыі»! Як жа проста ад аднаго перайсці да другога, не абьяжарваючы сябе доказами!

А вось накіонт таго, што «інквізітарскімі метадамі» можна дабівацца павароту гістарычнага працэсу, дык, здаецца, ХХ, ХХІ і ХХІІ з'езды партыі рашуча асудзілі менавіта такія метады, якія акрэслілі як культ асобы Сталіна. Так што калега Ф. Шымкувіч працягвае тут пэўную недасведчанасць, хоць прапагандысту такая недасведчанасць у пытаннях навінейшай гісторыі сваёй краіны, можна сказаць, супрацьпаказана.

Далей Ф. Шымкувіч пытаецца: «І ці важна, на якой мове мы будзем размаўляць? Галоў-

нас, каб разумелі адзін другога», спаслаўшыся пры гэтым — на мой погляд, зусім не да месца — на Ф. Энгельса.

Для каго не важна, на якой мове размаўляць, а для каго і важна. Для Ф. Шымкувіча, можа, і не важна, а для грамад-

кавана яна была праз дваццаць год), то зараз савецкая этнаграфічная навука лічыць этнасам гістарычна склаўшыся на пэўнай тэрыторыі ўстойлівую сукупнасць людзей з агульнымі асаблівасцямі мовы, культуры, псіхікі, усведамленнем свайго адзінства і адрознення ад іншых падобных стварэнняў, фіксаваных у так званай саманазве. (Ю. В. Бромлей. Современныя проблемы этнографии (очерки теории и истории). М., Наука, 1981). Як бачым, пра агульнасць эканомікі тут няма мовы. Стары рускі тэарэтык этнаграфіі Максім Кавалеўскі яшчэ 70 год таму назад папярэджаў, што

А можа, пачаўся той гістарычны працэс, калі ідзе збліжэнне нацыяў? Раз гэта так, то нас, беларусаў, ніхто сілком у яго не уцягаў. Стварыліся ўмовы, і мы свядома і добраахвотна выбралі свой шлях. І хто, як не наш старэйшы рускі брат заўсёды працягваў руху дапамогі беларусам? Дык не лепш нам жыць адзінай сям'ёй? Тут галоўнае, каб не наламаць дроў хуткімі вывадамі. Каб не перайсці да нацыяналізму, праводзячы агітацыю за беларускую мову».

Вось так. Каго ж сапраўды вінаваціць у тым, што асноўная большасць беларусаў перайшла на рускую мову? Беларускі гісторык паспрабавалі адказаць на гэтае сумнае пытанне. Доктар гістарычных навук А. Філімонаў піша: «Усім вядома, што як напярэдадні, так і ў пасляваенныя гады ў

хоцьце назваць вінаватых (бо гэта не ўваходзіць у Вашу схему»).

Дарэчы, накіонт «старэйшага брата». Акадэмік М. Маісееў падкрэслівае, што «в другіх рэспубліках рашэння Москвы отождествлялись зачастую с «русским решением», и все хозяйственные и политические неудачи, все несправедливости нередко связывались именно с нами — русскими. Достоинство же русского человека в силу нашей демократической культурной традиции — это быть равными среди равных. Но не больше! Без всяких там «старших братьев». Употребление этого словосочетания само по себе оскорбительно не только для остальных народов, но и для русского в первую очередь: какими мы можем быть «старшими братьями» для грузин, армян, таджиков, других народов, чья культура на многие сотни лет старше нашей!» («Иномундт», 1989, № 8).

Чытаючы артыкул Ф. Шымкувіча, я ўвесь час успамінаў аргументацыю некаторых нашых землякоў у мінулым супраць беларускай мовы. Надта ж яна падобная да аргументацыі сучаснага прапагандыста. У 1908 г. у нашым краі было створана таварыства «Белорусское общество» на чале з Лукашом Саланевічам. Афіцыйным ягоным органам была газета «Белорусская жизнь»; з нумара 169-га заснавальнікі газеты палічылі мэтазгодным перайменаваць яе ў «Северо-западную жизнь», паколькі палічылі раейшы заглавак «вузкім». Цікавая рэзалюцыя ўстаноўчага сходу «Белорусского общества»: «Заўважаючы, што беларуская інтэлігенцыя, як праваслаўная, так і каталіцкая, дасюль атрымлівала адукацыю выключна на расійскай мове, і што такім чынам гэтая мова з'яўляецца найбольш агульнай для ўсіх, што беларуская мова ў выніку гістарычных умоў была паўстрыманай на працягу некалькіх стагоддзяў у сваім натуральным развіцці і аказваецца недастаткова распрацаванай для ўнявання беларусаў да агульнасветнай культуры,—сход заўважае, што найбольш адпаведнай для культурнай дзейнасці «Бел. т-ва» і для культуры развіцця беларускае народнасці можа быць толькі расійская мова».

«Белорусская жизнь» заклікала беларусаў: «Кіньце, беларусы, вашу брыдкую і нягодную мову! Ужываць яе можна толькі ў хаце, ды ў хляве пры скаціне, а між людзей з ёю не сустрася. Вы ўсе павінны гаварыць і вучыцца па-расейску, павінны быць рускімі, адрокшыся ад усяго роднага» («Наша Ніва», 1909, № 3).

Так што прапагандыст Ф. Шымкувіч прапагандуе не новыя погляды.

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ.
г. Ленінград.

«ДОКАЗЫ» МЁРСКАГА ПРАПАГАНДЫСТА...

скасці, якая разам з уладамі БССР стварыла Таварыства беларускай мовы, важна.

Ф. Шымкувіч для пацвярджэння сваёй думкі прыводзіць у прыклад тое, нібыта крывічы, дрыгавічы і радзімічы, з якіх склаўся беларускі этнас, размаўлялі кожныя сваёй асобнай мовай. Аднак сучаснай філалагічнай навуцы невядомы мовы гэтых трох плямёнаў. Тым больш, што мовы плямёнаў і мовы этнасаў (народаў, нацыяў) — беларусаў і рускіх у дадзеным выпадку—гэта розныя рэчы. У беларусаў і рускіх ёсць сфарміраваныя культуры і мовы, і замена адных другімі—гэта зусім не «зліццё» моў і культур трох плямёнаў.

Прапагандыст Ф. Шымкувіч спрабуе сцвярджаць свой тэзіс пра зліццё нацыяў тым, што прыводзіць азначэнне нацыі, цалкам узятае з кнігі «Кароткі курс гісторыі ВКП(б)», на якую сучаснікі паспелі забыцца.

Але сучасная этнаграфічная навука зусім інакш, чым п'яццаць год назад у «Кароткім курсе», акрэслівае этнас (зараз пад гэтым паняццем разумеюць і племя, і народ, і народнасць, і нацыю). Калі Ф. Шымкувіч паўтарае за сталінскім «Кароткім курсам», што «нацыю аб'ядноўваюць агульнасць мовы, тэрыторыя, эканамічная жыццё і псіхічная складу» (упершыню І. В. Сталін прывёў гэтыя чатыры прыкметы нацыі ў сваёй працы «Нацыянальнае пытанне і ленызм» у 1929 г., але надру-

«национальность прежде всего сказывается в чувстве взаимного тяготения, т. е. в области не экономической и не политической в строгом смысле слова, а в области народных чувствований и желаний, то есть явлений психологического порядка».

А Ф. Шымкувіч даказвае, каб апраўдаць абавязковасць знікнення беларускай мовы, што ў беларусаў і рускіх няма адрозненняў у псіхалагічным складзе. Прычым заўважае: «Асабіста я такіх адрозненняў не бачу». Ён не бачыць, але пакаленні этнографу — дарэвалюцыйных, і савецкіх — бачылі і бачаць гэтыя адрозненні, даследаванні іх даказваюць, што такія адрозненні ёсць.

Далей Ф. Шымкувіч піша аб тэрыторыі пражывання беларусаў і лічыць, што граніцы рэспублік існуюць толькі на картах. Ну і што? — спытаюся я. Ці ж пра межы рэспублік ідзе гаворка? А тыя сотні тысяч беларусаў, якія жывуць па-за межамі БССР і не толькі лічаць сябе беларусамі, але і ствараюць, дакладней кажучы, узаўляюць свае культурныя таварыствы ў розных краінах? Мусіць, Ф. Шымкувіч не хоча памятаць, што ў дадзеным выпадку ідзе гаворка не пра межы рэспублік, а пра межы этнасаў, якія існуюць незалежна ад межаў рэспублік?

Галоўныя ж доказы сваёй рацыі Ф. Шымкувіч прыброе на канец. Ён піша: «Дык каго вінаваціць у тым, што асноўная большасць беларусаў жадае гаварыць на рускай мове?»

Беларусі ўсё больш і больш недацэнвалася беларуская мова. Асабліва гэта стала праўляцца ў школьнай справе. У дзяржаўных і партыйных органах паступова перасталі размаўляць і весці справядлівасць на беларускай мове, кіраўнікі ўсё радзей выступаюць на афіцыйных сходах па-беларуску. Такім чынам, адбылося адступленне ад ленынскіх ідэй па нацыянальным пытанні. Доктар гістарычных навук Л. Лыч паспрабаваў дакладна вызначыць прычыны гэтага працэсу: «Усталаванне камандна-бюракратычнай сістэмы, разгул сталінска-берыеўскіх рэпрэсій паслужылі прычынай таго, што ўся дзяржава — правая дзейнасць у галіне беларускай духоўнай культуры была скіравана на тое, каб за кошт нацыянальнага пашырэння ў ёй элементы інтэрнацыянальнага, што ва ўмовах нашай рэспублікі значыла—рускай. І такое даволі паспяхова адбылося, але ж, падкрэсліваючы, не па ініцыятыве мас, а дзякуючы свядомай, спланаванай дзейнасці саміх дзяржаўных органаў». У другім месцы Л. Лыч падкрэслівае, што ў Канстытуцыі БССР 1978 г. ніякіх сацыяльных гарантыяў беларускай мове, яе носбітам не даецца: «Адносна вызначэння мовы навучання ў агульнаадукацыйнай школе тут усё па-ранейшаму аддавалася на волю бацькам вучняў. Адміністратары-чыноўнікі, не будучы зацікаўленымі ў захаванні, развіцці беларускай мовы, наперад ведалі, што бацькі будуць выбіраць тую мову, на якой вучаць у тэхнікумах і інстытутах, на якой будзеца ўсё нашае дзяржаўнае, партыйнае, эканамічнае жыццё. Менавіта так на практыцы і паступалі бацькі, бо ніхто іншы, як сама дзяржава, штурхала іх на такіх крокі» («ЛіМ» за 21 красавіка 1989 г.).

Ёсць каго вінаваціць, шануючы калега Ф. Шымкувіч, у тым, што беларусы перайшлі на іншую мову! Толькі Вы не

...І МІНСКАГА ЛЕКТАРА

«Мова ці эканоміка?»—пад такой назвай у «Вячэрнім Мінску» за 25 жніўня змешчаны допіс У. Голуба. Эканаміст, лектар таварыства «Веды» ставіць пытанне, што называецца, рубам: або — або. Або поўны прылаўкі і матэрыяльны росквіт, або мы пачынаем вывучаць родную мову, пераводзім на яе ВНУ і... Мусіць, нешта надзвычайнае адбудзецца ў краіне, калі беларусы скарыстаюць сваё права, гарантыванае Канстытуцыяй.

Да дзіўнага супрацьпастаўлення аўтара падтуркнулі, як вынікае са зместу, чытачы. (Чаму не слухачы, калі піша лектар?) «Што з'явіцца ў магазінах, калі мы будзем размаўляць толькі па-беларуску?» — цікавіцца яны. Чакайце, адкуль гэта толькі? Хіба «беларускія гуманітары» выступаюць супраць рускай мовы як мовы міжнацыянальных зносін? Або нам і тут хочаць навізаць недарэчнае або — або?

Замест таго, каб папулярна растлумачыць чытачам, што эканоміка наша зайшла ў тупік зусім не з-за празмернай увагі партыі да росквіту нацыянальных культур, тав. Го-

луб прымітызуе і вульгарызуе пытанне. Працягваючы сталінскае вызначэнне нацыі, ён прыводзіць словы М. С. Хрушчова, сказаныя ім гадоў трыццаць назад у БДУ: чым хутчэй мы будзем усе размаўляць па-руску, тым хутчэй прыйдзем да камунізму». Словы гэтыя прыводзіліся ў друку неаднойчы і ў розных інтэрпрэтацыях, але імяна суправаджаліся іранічным каментарыем, крытыкай, і толькі прадстаўнік таварыства «Веды» прастадушна прызнаецца, што яму яны імпануюць.

Аўтар допісу, здаецца, нічога не мае супраць беларускіх школ і называе лічбы—8 школ і 43 класы, што будуць працаваць па-беларуску ў сталіцы. (На жаль, мы не маем звестак па іншых гарадах і раённых цэнтрах). Але вось накіонт ВНУ ён катэгарычна супраць. Для прыкладу бярэцца Беларускі інстытут народнай гаспадаркі.

Там жа дзесяткі нацыянальнасцей і сярод студэнтаў, і сярод выкладчыкаў. Куды ім пераходзіць у выпадку пераводу на беларускую мову? — пытаецца тав. Голуб. «У рэспубліцы ж «нархоз» адзін». Так, у рэспубліцы адзін, але ж іх многа ў краіне. Не, каб задумацца тав. Голубу: а чаму гэта ў інстытуце вучыцца столькі прадстаўнікоў няблізкіх закарэакскіх, сярэднеазіяцкіх рэспублік і іншых рэгіёнаў? Чым іх так прывабілаваць нашы не самыя прэстыжныя ў краіне інстытуты?

А тут жа яшчэ і замежныя студэнты, нагнятае праблемы аўтар. Як быць з імі?

Для тых, каго не пераканаў прыклад з замежнікаў студэнтамі (і як іх, дзікава, навуцаюць у іншых рэспубліках?!), выкладваецца «казырны» аргумент: крызісны стан эканомікі. Пераход вышэйшай школы на беларускую мову аўтар па-

раўноўвае ні менш, ні больш, як з «вялікімі будоўлямі камунізму» і нават з паваротам паўночных рэк. Нічога сабе параўнанне — на фоне нядаўна апублікаванай платформы КПСС, дзе прадугледжваецца стварэнне ўмоў для свабоднага развіцця нацыянальных культур і моў.

Беларусізацыя ў вышэйшай школе, палюхае аўтар, гэта «вельзлярны дадатковы фінансавы і матэрыяльны сродкі». Рэгуліроўшчык Мінскага электрамеханічнага завода У. Краўчанка ў сваім лісце ў «ЛіМ» (ён друкуецца ў гэтым нумары) таксама піша, што «мусіць жа, не адзін мільён спатрэбіцца на замену шыльдаў, бланкаў і г. д., на пераклад інструкцый, указанняў, тэхнічнай літаратуры». Увогуле прыхільна ставячыся да роднай мовы, наш чытач усё ж сумняваецца, што пры ўвядзенні дзяржаўнасці беларускай мовы

гараджане змогуць заўтра на ёй загаварыць. Як быццам хто-небудзь спадзяецца, што гэта можна зрабіць сходу, адным махам, без псіхалагічнай ломкі і цяжкасцей. Праўда, даводзіцца чуць пра дужа здольную варону з парку імя Чэлюскінцаў, якую навучылі вымаўляць дзесяць беларускіх слоў. Ну, вароне прасцей... Яна, вядома, не чытае сталічнай вячэрняй газеты, а інакш і ад дзесятка свайго магла б адукацыя, каб толькі не наламаць «сацыяльна-нацыянальных дроў».

Ад паспешнасці, перакосаў, «адбівання паклонаў» узмоцнена перасцерагаюць нас ідэалагічныя цнатліўцы, у тым ліку і У. Голуб. Што ні кажыце, а лектары — людзі адукаваныя, і «Кароткі курс гісторыі ВКП(б)» ён ведае, і М. С. Гарбачова цытуе, і Маркса не забыў пахваліць за мудрую думку... Слова «асіміляцыя», якое ўзнікла па ходу гаворкі, ён далікатна пазбягае і цешыць нас эўфемізмам «квансаладацыя».

Такая вось «пісьмовая» лекцыя для паўтараемільённага горада...

ЛІМАВЕЦ.

Пад рубрыкай «Анкета «ЛіМа»: слова крытыкам» мы змясцілі адказы І. Афанасьева, Д. Бугаёва, І. Багдановіч, І. Жука, А. Сідарэвіча. Нагадаем пытанні, з якімі мы звяртаемся да прадстаўнікоў крытычнага цэха:

1. Як суадносіцца, на Вашу думку, узроўні сучаснай беларускай крытыкі і літаратуры?

2. Ці ёсць рэальныя падставы спадзявання, што крытычная думка ў бліжэйшы час зро-

біць рывок у асэнсаванні літаратурнага працэсу?

3. Некаторыя пісьменнікі лічаць, што крытыкі — гэта ў пераважнай большасці людзі, якія не здолелі правільна сьпе ў іншых жанрах. Што Вы думаеце на гэты конт?

4. «Я народжаны, каб называць рэчы іх імёнамі». Наколькі адпавядае пазіцыя сучаснай крытыкі і Ваша асабіста гэтаму выслоўю В. Бялінскага?

Сяргей ДУБАВЕЦ

ПЕРААДОЛЕННЕ СЯБЕ

Літаратура наша хворая. І, можа быць, нават смяротна. А крытыка — што ёй застаецца рабіць! — літаратуру супакойвае якім-небудзь традыцыйным ВРЗ і сама верыць у такі свой дыягназ.

Літаратура наша амаль спрэс — імітаваная. Як мова, як школа, як дзяржава з яе марыянеткавым членствам у ААН... Роля такой бутафорскае літаратуры, яе ўдзельная вага ў жыцці, духоўным і маральным забеспячэнні нацыі — нічымная, як нічымныя накладкі яе кніг, часопісаў і газет. Гэта

ж праўда, што ў кожным беларускім доме хутчэй ведаюць, чытаюць і спавядаюць, напрыклад, Паўла Якубовіча ў «Знамени юности» і «Родніке», чым Ніла Гілевіча ў «ЛіМе» і «Малодасці». Пры гэтым абсалютным правам увайсці ў кожны дом і стаць там сябрам сямейства, дарадцам, прарокам карыстаюцца маскоўскія аўтары і выданні. Хто ў такім разе маральны настаўнік нацыі і яе сумленне?.. Ужо ж не све, беларускія пісьменнікі — добраахвотныя маралізатары.

Унутраны ранжыр ізалявана-

га пісьменніцкага асяроддзя зусім адрозны ад вонкавага. Публіка «дастае» і чытае Пікуля, паспрабуе набыць Гесэ, Кафку ці Стрындберга... Толькі двойчы у кнігаабменах я бачыў кнігі беларускіх аўтараў — Быкава і Караткевіча. Па-руску, вядома. Для каго пішуць і выдаюцца людзі з арганізацыі на Фрунзе, 5?

Наша літаратура ніяк не ўплывае на мэты, арыенціры і ўяўленні свайго народа. Сталіншчына і дэфармацыі нацыянальнае палітыкі — ужо не раз названыя прычыны гэтага. І гэ-

тыя прычыны — дзейнічаюць. У прычыне нічога не змянілася ў арганізацыі літаратурнага жыцця з часоў Іосіфа Сталіна. Патэнцыял гэтай арганізацыі па-свойму раскрыўся ў часы Брэжнева. Як — я растлумачу.

Асабіста мне сёй-той з пісьменнікаў імпаануе як аб'ект. Як суб'ект (г. зн. як творца) ён мяне зусім не цікавіць. Але не магу ж я ну хоць бы не ўсміхнуцца яму пры сустрэчы, нават калі ён учора надрукаваў сваю чарговую цягамоціну і тым яшчэ больш дыскрэдытаваў нацыянальную літаратуру, мову, культуру. Літаратура — для вечнасці, а мы жывём і сёння і псаваць сабе жыццё не дамо. І таму Леанід Ільіч — чалавек прыемны ва ўсіх адносінах. Вось што важна. А не тое, што ён ні за што атрымаў Ленінскую прэмію па літаратуры. Прафесіяналізм і талент — рэчы суб'ектыўныя — улівачы не варта. Глядзіце на кожнага чалавека як на аб'ект.

Вось ужо пашчыравала крытыка над гэтай аб'ектывізацыяй! Дагэтуль сям-там патрабуюць аб'ектыўнасці ў выхалачаных, дэіндывідуалізаваных сваіх «аб'ектыўных» артыкулах. А вынік гэтага такі. Цяпер у нашым алімпійскім ізалятары таленты ацэньваюцца толькі ў кулуарах, падкрэслена здэкліваці па-зямлячку цёпла, але заўсёды, бадай, шчыра. Да агульнага ведама, праз крытыку, гэтыя ацэнкі не выстаўляюцца. І вось што маем. Маём абоймы. Напрыклад: Янішчыц, Бічэль-Загнетава, Баравікова, Коўтун,

Мацяш, Тулупава, Бондар, Каржанеўская... Усе таленавітыя? Безумоўна. Але наколькі таленавітыя, які патэнцыяльны ўклад у літаратуру кожнай, — пра гэта ані...

Толькі знешняе апісанне аб'екта і абоймавая крытыка — рэчы зусім не бязвінныя. Яны нівеліруюць рэльеф літаратурнага працэсу, затумаўняюць яго структуру, змушаюць творцу адпавядаць абойме і таму іміджу, які для абоймы стварыла крытыка. Творца перастае верыць у сваю выключнасць, «разавасць» і абсалютную каштоўнасць. Ён ужо не творца, а толькі бутафорскі матэрыял для справаздач, для імітацыі росквіту нацыянальнае літаратуры. Ён ужо ў іншай сістэме вартасцяў, дзе на першым месцы дружба народаў і літаратур, знаёмства Івана Іванавіча з Рыгорам Васільевічам, спрыянне Барыса Мікалаевіча Пецю...

Сучасная манопалія адной творчай арганізацыі на ўсе выданні, генеральную лінію ў прыгожым пісьменстве і статусе прафесійнага літаратара — сталінскае дзецішча сталінскага гарту. Так вамі зручней кіраваць, таварышы! Не дзіва, што ў кампаніі выяўлення «ворагаў народа», стварэння культуры асобы, застою беларускай пісьменніцкай арганізацыі ўнесла важную лепту. Нязгодных яна проста растаптала з дапамогай кампетэнтных органаў. Цяпер жа СП БССР сваю гісторыю выводзіць чамусьці ад тых нязгодных, а не ад уласных рэза-

Ала СЯМЕНАВА

ТАЛЕНТ КРЫТЫКА — АСАБЛІВЫ...

1. Досыць дзіўнае пытанне. Для мяне, прынамсі. Бо лічу крытыку неад'емнай часткай літаратуры. Паўнамоцнай і паўнапраўнай. Жанрам літаратуры.

У якіх суадносінах яна з іншымі жанрамі і які яе ўзровень у параўнанні са станам крыты-

кі па-за межамі рэспублікі (па-за межамі краіны) — пра гэта можна весці гаворку. У прыватнасці, мне давялося прамаўляць пра тое ў артыкуле «Шчаслівы хлеб» («Нёман», 1989, № 4). Як мне здаецца, усе жанры беларускай літаратуры, у тым ліку і крытыка, іс-

нуюць сёння з выдавочна выяўленай затарможанай рэакцыяй. Нават публіцыстыка. Ёсць асобныя «прарывы», але выснаваны творы, на добрым мастацкім узроўні — гадзі ў рады. Наконт крытыкі — ёсць выдавочныя смеласці і напор у адносінах да мінулага. Але надзвычай

рэдка выпадкі сур'ёзнай, патрабавальнай гаворкі пра сённяшняе.

Ці вышэйшы яе ўзровень за іншыя жанры? У асноўным крытыка паўтарае іх узровень. Ёсць вышні, ёсць пагоркі, аднак пераважае панылая, шэрая роўнядзь.

2. Рывок? Толькі пры ўмове, што тыя, хто працуе ў органах друку, і тыя, хто пішуць, вызваляцца ад стэрэатыпаў мыслення. І калі стасункі літаратурныя, творчыя не будуць атажамлівацца з адносінамі чалавечымі. Бо менавіта сябар мае права і абавязак прамаўляць праўду.

Часцей за ўсё рывок бывае агульным, калі з'яўляецца канкурэнтназдольная на самых далёкакрайніх варунках проза і паэзія. Хаця здаецца, што крытыка нашмат вышэйшая за

прозу і паэзію, як гэта было ў 70-я гады ў рускай літаратуры, а часам і ў нас.

Але ў нас, беларусаў, ёсць яшчэ і даўняя ахілесова хіба. І зусім не пята. Тое, пра што апошнім часам вядзецца няспынная гаворка. Каб беларуская мова стала мовай народа. Каб на ёй гаварылі не толькі члены Таварыства беларускай мовы, Саюза пісьменнікаў, Саюза мастакоў і выкладчыкі і студэнты гуманітарных ВНУ. Ёю павінны карыстацца слесары і навукоўцы, міністры і інжынеры, шаўцы і трактарысты. Каб з'явілася нармальнае сфера ўжывання мовы. Каб быў чытач у чыстага белетрыста і пісьменніка з элітарным ухілам, у эпіка і лірыка, у філосафа і парадыста, у фалькларыста і крытыка.

3. Такія выпадкі ёсць. Але

Таіса ЧАБАН

«ТРЭЦЯЯ РЭАЛЬНАСЦЬ»

Каб разглядаць і ацэньваць узроўні сучаснай літаратуры і крытыкі, перш трэба выявіць, у якой сістэме каардынат яны знаходзяцца. Інакш кажучы — што такое крытыка ў адносінах да літаратуры? Пытанне, якое цягне за сабой мноства ўзаемных прэтэнзій, непаразуменняў, амбіцый з аднаго боку, комплексаў непаўнаценнасці — з другога... Якая задача крытыкі, у чым яе прызначэнне: прапагандаваць літаратуру? весці «селекцыйную» работу, адлучаючы «семена от плевел», ставячы «знак якасці» на літаратурнай прадукцыі? адкрываць новыя імёны і развенчваць аўтарытэты? раскрываць чытачу замест і эстэтычную вартасць мастацкага твора? паказваць пісьменніку яго творчыя ўдачы і хібы, скіроўваць на правільны шлях?

У нейкай ступені, добра ці блага, крытыка выконвае і

гэтыя задачы, але, як кажуць, не давадзі бог, каб гэта стала яе галоўным прызначэннем. І не таму, што ўсё гэта — работы дапаможныя, падсобныя, скіраваныя на абслугу літаратуры ці чытача, у рэшце рэшт сервіс — справа прэстыжная, а калі мець на ўвазе сапраўднае служэнне (не прыслугоўванне) сапраўднай літаратуры — то і пачэсная. Але справа ў тым, што ў гэтым выпадку крытыка, як і наш «ненавязлівы сервіс», прыносіць «кліентам» мала карысці.

Узяць, напрыклад, прапаганду літаратуры. Так, мы пішам рэцэнзіі, артыкулы, выступаем з лекцыямі, але чытацкі попыт фарміруецца амаль без нашага ўдзелу. Як паказалі апытванні, толькі 6 працэнтаў чытачоў пра тое, «што пачытаць», раіцца з крытыкай, астатнія — з сябрамі, знаёмымі, суседзямі, з уласным густам і інтуіцыяй. Акра-

мя таго, у рэспубліцы за 70 год дзяржаўнасці сфарміравалася новая нацыя, якая называе сябе «рускоязычное население» і якая па-беларуску не чытае нічога.

А вось заманлівая перспектыва — «адкрыць» таленавітага пісьменніка! Перад вачамі паўстае вядомы з урокаў літаратуры эпізод: Бялінскі, прачытаўшы ў рукапісе першы раман тады яшчэ невядомага Дастаеўскага «Бедные люди», уражаны, едзе ўночы да маладога аўтара, будзіць яго, каб сказаць: «Вы — геній, вы — новы Гоголь!»

Але ж славыты крытык не толькі слёзы захаплення праліваў над раманам Дастаеўскага, але і дапамог надрукаваць яго ў «Отечественных записках», дзе думка Бялінскага была вырашальнай! Дзе сёння тыя «За-

піскі», у якіх рашаючае слова было б за крытыкам?! А дзе тыя Бялінскія? — спытаеце вы, і будзеце мець рацыю, бо ўсё ўзаемазвязана. Так ці інакш, на фарміраванне рэдакцыйных і выдавецкіх планаў крытыка не мае амаль ніякага ўплыву. І таму маладыя таленты, не схільныя да сантыментаў, нясуць свае творы ў рэдакцыю ці да вядомых пісьменнікаў, якія маюць «вагу» ў рэдакцыях. І правільна робяць. Крытык сустракаецца з мастацкім твора, так сказаць, post factum, пасля надрукавання, і яго рэцэнзія — размахванне кулакамі пасля бойкі.

Што ж, тады застаецца звярнуцца да пісьменніка: быць яго... ну, калі не настаўнікам, то сябрам, дарадцам, які б разумеў творцу, ішоў з ім разам цярпелым шляхам, дапамагаў знайсці сябе, ашчаджаў ад нягод і творчых крызісаў... Бачу вашы ўсмешкі, у якіх столькі іроніі, сарказму, горычы... Астафеўскі «Зрычый посох», дзе ён з любоўю расказвае пра крытыка-сябра, крытыка-настаўніка Макарава, — прыемнае ў гэтым сэнсе выключэнне. Бо, сапраўды, рэдка была крытыка для пісьменніка «зрычым посохом», найчасцей — грознай дубінай... А потым ператварылася ў «палачку-выручалачку» ў кішэні масцітых і тытулаваных... А цяпер усё часцей становіцца «палачкай-выбівалачкай» у групах, камандных гульнях...

Ды што гаварыць пра сучасную крытыку, калі нават у класікаў адносіны з пісьменнікамі складваліся не найлепшым чынам. Так ідэлічна пачаліся яны ў Бялінскага з Дастаеўскім, а працяг быў далёка не ідэлічным, і пра яго не расказваюць на ўроках літаратуры. Горача прымаючы Дастаеўскага як прадаўжальніка «натуральнай школы», Бялінскі не зр'язмеў і не прыняў яго далейшага шляху, яго «фантастычнага рэалізму», катэгарычна сцвярджаючы: «Фантастическое в наше время может иметь место только в домах умиливенных, а не в литературе». Ацэнка крытыкам наступных твораў Дастаеўскага — «Двойника», «Господина Прохарчина», «Хозяинки» і інш. — зніжаецца ад халодна-расчараванай («не то умничанье, не то претензии») да рэзка-негатывунай («мерзости», «серунда страшная»). А гэта ж быў шлях пісьменніка да «Преступления и наказания», да «Братьев Карамазовых»! І як добра, што ён «не паслухаўся» крытыка, не збочыў са свайго шляху, але чаго гэта яму каштавала!

Які ж вывад з усяго гэтага? Выходзіць, куды ні кінь — крытыка — справа бескарысная і непатрэбная?

Так, бескарысная і непатрэбная! У практычным сэнсе, у прыкладным значэнні, у прыстасаванні да нейкай канкрэт-

люцый і пракалоў, пакаяных і вернападданскіх лістоў. Можна, СП таксама «прызнаў свае памылкі»?..

Гэтае зручнае становішча магчымае толькі для мананаліста. Колькі ж лёсаў пераламала гэтая мананалія ўжо ў наш час! Патэнцыяльныя геніі нацыі нікнуць у ейных абдымках, выкідаюцца з вакна, так і не стаўшы новымі Купаламі. Я думаю пра нявыдадзеныя кніжкі Алеся Разанава — заўтрашняга класіка і сённяшняга духоўнага настаўніка большасці маладых. Колькі гэтых кніжак — пяць, дзесяць?.. І ніякі крытык ужо не дакажа, што і адкуль у Разанава ўзялося. Вялікія паўзы паміж выданнямі, пэўна ж, не былі паўзамі ў творчасці. Затое колькі панавыходзіла «свойскіх хлопцаў»!

Комплекс ізаляванага асяродка — сапраўдны духоўны СНІД — можа паразіць і квалага і моцнага творцу. Хіба ж беларускі літаратар мог думаць, каб уцякаць за мяжу і стаць там нобелеўскім лаўрэатам? Ды не. Ён гінуў як талент, свярдаючы сябе як савецкага патрыёта, будаўніка камунізму... У імя гэтых абстрактных догмаў творца замуруваўся ў цэлі (гэтую балесную самаабмежаванасць я знаходжу, напрыклад, у Янішчыц), як Кірыла Тураўскі. Але Кірыла той самым вызваляў душу, а наш творца ў душы якраз і замуруваецца. Ён, спакутаваны, сядзіць на эспэўскіх пленумах і слухае, як, што і пра што ён павінен пісаць.

Рэальных падстаў спадзява-

ца на «рывок крытычнай думкі» няма. Есць вера, надзея. І есць падставы ідэальныя. Гэта сапраўдны суверэнітэт Беларусі, дзяржаўная мова, ліквідацыя папярэдняе цензуры, некалькі раўнапраўных літаратурных суполак са сваімі выданнямі і выдавецтвамі. І ўсё гэта — у дэмакратычным грамадстве. Якія вынікі? Вынікі, вядома, фантастычныя, але не без логікі. Разнастайная літаратурная прадукцыя прыцягне шырокага чытача, нацыянальнае адраджэнне выкліча да жыцця масавую літаратурную творчасць, у якой многія сённяшнія геніі проста патонуць, затое ўзвысяцца велічныя сапраўдныя, абдурдзеныя дыферэнцыяцыя літаратуры, пераацэнка каштоўнасцяў, якую будзе праводзіць новая крытыка. Нарэшце, як Мендзялееў у сне ўбачыў сваю табліцу, з гэтай жа яснасцю мы ўбачым структуру літаратурнага працэсу, пункты адліку, шляхі, пустыкі, градацыі, пераемнасці... Толькі тады мы набудзем права сказаць, што ў свеце ёсць не толькі пара-тройка самародкаў з Беларусі, а цэлая нацыянальная літаратура.

Я згодны з думкай некаторых пісьменнікаў. Калі хочаце, крытык — гэта літаратар, які праз сваю асаблівую дасведчанасць у нябачных чытачу таямніцах творчасці, у літаратурных набытках гісторыі і свету арганічна не можа пісаць пасрэдных твораў. Як рамеснік, я думаю, кожны крытык — патэнцыяльны прэзіят ці паэт, прычым не з горшых. Гэта, дарэчы, і спаку-

шае некаторых крытыкаў «падняць свой цэнз». Напрыклад, калі А. Станюта добра ведае механіку творчасці, чаму б яму не напісаць аповесць?

Асабіста мне цікава зрабіць тое, чаго я зрабіць не магу. Бо літаратура — гэта пераадоленне сябе. Не ў сэнсе 5 старонак у дзень, а ў сэнсе — зрабі ўсё, што можаш, і трохі больш. Дзе пачынаецца гэтае самапераадоленне — там канчаецца рамяство. Пісаць такую прозу, як пішуць Рубанаў ці Саламаха, такія вершы, як у Кашышкі ці Мятліцкага... Тут для мяне няма таямніцы і таму мне гэта не цікава.

Мне не падабаецца гэты выраз Бялінскага. Я ўспамінаю нейкую рускую кніжку, у якой вычытаў пра аднаго амерыканскага забойцу, у якога на руцэ была татуіроўка: «Рожден, чтобы задать перцу». Гэтакаса ў мяне не выклікае захаплення творчасць В. Бялінскага. Але я лічу, што пры сённяшнім становішчы нашай літаратуры, пры ейных хваробах не называць ёй у твар гэтыя хваробы, абыходзіцца агульнай фразай, калі настаў час пераацэніць і спадчыны і сучаснага даробку, — проста не мае сэнсу. Магчыма, гэта і прымітыўны падыход, але ў кожным артыкуле пры кожнай выснове павінны называцца імёны і творы. Такай пазіцыі ў сучаснай крытыцы няма. Яна па інерцыі больш схільная да намякаў. А можа, і не па інерцыі, а па сваёй імітатарскай сутнасці?..

Бярдзяева і Абдзіраловіча (І. Канчэўскага), Розанава і А. Луцкевіча, Фларэнскага і В. Ластоўскага... і г. д., і г. д.

Так, гэта ўсё мысленнікі. Але хіба крытыка можа абысціся без філасофіі, без эстэтыкі? І — без вобразнасці? Па сутнасці, гэта і адказ на пытанне. Толькі «назваць рэчы іх імёнамі»? Гэты «назвыны» напрамак жыве. Але ці павінен жыць? Калі крытыку ўспрымаюць як сумнавідны допіс па шкалярска-хрэстаматыйнай схеме: тэма, ідэя, мастацкія асаблівасці. Не дай божа якія адхіленні — лямант!

А ёсць крытыка-філасофія, крытыка-публіцыстыка, ёсць крытычная проза. Есць варыянт. Розныя. Размаітыя. Так яно і павінна быць. А інакш накіравана нам таўчыся на пралеткультайскім узроўні.

Уладзіміра Конана «Ля вытокаў самапазнання», у артыкулах Міхася Мушанскага, у раманах-эсэ пра Купалу і Скарыну Алега Лойкі, у працах Алеся Яскевіча... Яны ствараюць той грунт, канцэптуальна-светапоглядную аснову, якая павінна ўзняць на новы ўзровень і крытыку.

Згодна з тымі пісьменнікамі, якія лічаць, што «крытыкі — гэта ў пераважнай большасці людзі, якія не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах». Гэтакасама як і паэты — людзі, што не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах, і празаікі, і драматургі... Няшмат пісьменнікаў, якія б здолелі таленавіта выявіцца ва ўсіх ці некалькіх жанрах — Караткевіч, Стральцоў, Адамовіч... Бо жанр — не проста нейкая пэўная форма самавыяўлення, гэта ж і пэўнае светаадчуванне, манера бачыць рэчы... Есць светаадчуванне лірычнае, эпічнае, крытычнае... Універсальнае ж светаадчуванне — у наш час рэдкая з'ява. Праўда, часам пісьменнікі лічаць, што няма нічога прасцей, як напісаць крытычны артыкул, і выдаюць пад выглядам крытыкі... юбілейныя прамовы. Часам і крытыку пачынае здавацца, што ён, каб захапеў, лёгка напісаў бы верш, ці апаваданне, ці нават раман, бо ён ведае «тэхніку», ведае, як гэта робіцца. Але ж «веданне» якраз і перашкаджае, бо знішчае вялікую таямніцу творчасці...

звычайна былі няўдалыя прэзіяткі і паэты — і няўдалыя крытыкі. Больш распаўсюджаныя такія варыянты. Здолжны паэт ці прэзіят — аніякі крытык, хаця ўзбунена крэмазе паперу, лічачы, што пашырае анатэцыя і некалькі агульных разважанняў — то і ёсць крытычны допіс.

Здараюцца шчаслівыя таленты, якім удаецца ўсё. Янка Брыль, Міхась Стральцоў, Анатоль Вяцінскі, Рыгор Барадулін... Калі вобразнае мысленне спалучаецца з аналітыкай. А ўвогуле талент крытыка — асаблівы талент. Як талент паэта, прэзіята, драматурга.

У нас, на Беларусі, чамусьці даўно ўжо адбылася падмена паняцця крытыка паняццем літаратуразнаўцы. Аднак... Крытык-мастак, літаратуразнаўца — навуковец. Спалучэнне таго і

най справы — рэкламы, селекцыі, вырошчвання талентаў, фарміравання чытацкага попыту, ідэйнага цензара — непатрэбна! Як «непатрэбнай» і «бескарыснай» становілася і літаратура, калі яе чарговы раз прыстаювалі «падніосці цэглу» — выкрываць, апяваць, праслаўляць, змагацца, выхоўваць... І ў гэтай «непатрэбнасці» і «бескарыснасці» — вышэйшая, сапраўдная каштоўнасць і літаратуры, і крытыкі.

У чым гэта каштоўнасць, найлепей сказаў Максім Багдановіч у «Апокрыфе». Дык навошта ж «васількі» ператвараць у «каласкі», ствараць нейкія пачварныя гібрыды, якія не дадуць спажытку ні цэлу, ні душы?

«Мастацкі свет», «свет паэта» — гэтыя выразы сталі банальнасцю, але ж сапраўды літаратура — не проста «адлюстраванне рэальнасці», яна сама — «другая рэальнасць» са сваім мастацкім часам і прасторай, героямі, падзеямі, страсямі. Крытыка, літаратуразнаўства, якія існуюць на перасячэнні рэальнага свету са светам мастацкім, — вобразна кажучы, «трэцяя рэальнасць» — са сваім бачаннем свету, жыццятворчай ідэяй, сістэмай духоўных, маральных, эстэтычных каштоўнасцей... Менавіта ў гэтым, на мой погляд, непераходнае значэнне творчасці Бялінскага, а не ў тым, што ён «назваў рэ-

другага бывае. Але ж толькі бывае... Вось і атрымоўваецца, што нават рабочую рэцэнзію, якая можа быць напісана ў любым жанры, робяць або як чытацкі водгук, або як маргіналі ў даследчыцкай працы.

4. Мы вельмі прызвычаліся да абсалютызцыі, да кананізацыі. Вось і да гэтага — адзіны і непахісны аўтарытэт у крытыцы — В. Р. Бялінскі. Але ж сёння многае з яго спадчыны прачытваецца інакш. Хаця б той самы хрэстаматыжны «Ліст да Гогаля». Як, дарэчы, і «Выбраныя месцы з ліставання з сябрамі» вялікага прэзіята. То ці варта трымаць за катэхізіс высновы Бялінскага? Сёння, калі мы вяртаемся да невульгарызаваных антычных аўтараў, спрабуем без шораў чытаць Гегеля і Шэлінга, Сартра і Камю, Лявоньцева і Салаўева,

Дапамагчы справай

Працэс нацыянальнага адраджэння прыкметна паварочвае ў практычнае рэчышча, а дэфіцыт мовазнаўчай прадукцыі паранейшаму адчуваецца досыць востра. Гэта прымушае людзей пісаць у газеты, у выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя», у Інстытут мовазнаўства АН БССР. Не хапае дапаможнікаў для тых, хто вывучае беларускую мову ў школе, на курсах, і для тых, хто цікавіцца беларускамоўнай літаратурай і перыядыкай. Няма падручнікаў беларускай мовы для інашаземцаў, няма размоўніка, які б змяшчаў неабходны мінімум звестак па беларускай гутарковай мове. Асабліва вялікі попыт на слоўнікі.

Што ж робяць і што збіраюцца рабіць мовазнаўцы, каб падняць прэстыж роднай мовы і пашырыць яе функцыі?

Традыцыйна Інстытут мовазнаўства найбольш звязаны з фундаментальнай шматгадовай тэматыкай. Фундаментальныя працы адкрываюць новыя перспектывы для развіцця беларускай мовазнаўчай навукі і разам з тым ствараюць базу для работ прыкладнага характару.

Да такіх адносяцца «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў 5-ці тамах (1977—1984), «Руска-беларускі слоўнік» у 2-х тамах (1982), «Беларуска-рускі слоўнік» у 2-х тамах (1988—1989), «Слоўнік беларускай мовы» (1987). У апошнія 5—7 год некалькімі выпускамі заявілі аб сабе «Гістарычны слоўнік беларускай мовы», «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы». Частка ж тэм застаецца пакуль што неведмай для шырокай грамадскасці.

Напэўна, не ўсе ведаюць, што Інстытут мовазнаўства на працягу 10 гадоў працуе над «Лексічным атласам беларускай мовы», які з'яўляецца працягам «Дыялекталогічнага атласа беларускай мовы». Яго карты адлюстроўваюць лексіку розных прадметна-тэматычных груп беларускай дыялектнай мовы, змяшчаюць новыя звесткі па фанетыцы, акцэнталогіі, словаўтварэнні і семантыцы. Першы том гэтай працы зараз знаходзіцца ў выдавецтве.

Невялікі калектыў у складзе 6 чалавек амаль пяць гадоў стварае базу для «Слоўніка беларускай мовы XVIII — пач. XX ст.», аб якім даўно марачу нашы вучоныя і інтэлігенцыя. Перыяд XVIII—пач. XX ст. — выключна важны этап фарміравання і развіцця лексічнага складу беларускай мовы. Зараз мы маем картатэку ў 500 тысяч слоў у кантэкстах, выпісаных з сацыяльна-палітычнай літаратуры, мастацкай, навукова-папулярнай і інш.

Шмат гадоў працуе калектыў аўтараў над стварэннем «Слоўніка мовы твораў Якуба Коласа». Два першыя тамы яго (з пяці запланаваных) падрыхтаваны для здачы ў выдавецтва. «Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа» знаходзіцца ў друку. «Слоўнік мовы твораў Якуба Коласа» з'яўляецца часткай больш шырокай тэмы «Мова і стыль пісьменніка», якая будзе распрацоўвацца.

Для многіх чытачоў будзе прыемна пачуць, што рыхтуецца кароткі тлумачальны слоўнік (у адным томе). Ён уключае каля 60 тысяч слоў, што шырока ўжываюцца ў пісьмовай і вуснай мове. Для слоўні-

ка характэрны даступны, лакалічны выклад. У якасці ілюстрацый ужываюцца не сказы, а кароткія выслоўі, прыказкі і прымаўкі. Работа над слоўнікам будзе закончана ў 1991 г.

Пра наяўныя тлумачальныя і іншыя тыпы беларускіх слоўнікаў, пра беларускія энцыклапедычныя выданні падрабязна раскажа В. Шчэрбін у артыкуле «Культура мовы і слоўнікі» (часопіс «Народная асвета», 1986, № 4).

У рамках праграмы «Родная мова» і «Спадчына» плануецца ў бліжэйшыя 2—3 гады выдаць шэраг дапаможнікаў, даведнікаў, навукова-папулярных кніг, прызначаных для шырокага кола чытачоў. Прадугледжваецца стварэнне цыкла актуальных прац лексікалагічнага і лексікаграфічнага профілю з разлікам на двухмоўную адукацыю ў БССР. Ажыццяўленне планаў ідзе не так хутка, як хацелася б (не хапае кадраў, матэрыяльных сродкаў), але ўсё-такі справы не стаяць на месцы.

Распачалася аўтарская праца па ўкладанні аднатомнага падручніка «Русско-белорусского словаря» на 45—50 тысяч слоў. Асновай для яго рэестравай часткі паслужыць самы новы «Словарь русского языка» (1981—1984, у 4-х тамах). Выкарыстаны таксама ўсе наяўныя руска-беларускія слоўнікі, у тым ліку і даваенныя: Гарэцкія М. і Г. «Руска-беларускі слоўнік» (1918 г.), Гарэцкі М. «Практычны расійска-беларускі слоўнік» (1924 г.), Ластоўскі В. «Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924), Некрашэвіч С. і Байкоў М. «Расійска-беларускі слоўнік» (1928). У выдавецтва слоўнік паступіць у 1991 г.

Паскоранымі тэмпамі рыхтуецца перавыданне «Русско-белорусского словаря общественно-политической терминологии», завяршаецца рэдагаванне «Русско-белорусского словаря сельскохозяйственной терминологии».

У бліжэйшы час будуць перавыдадзены «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы для сярэдняй школы» і «Толковый словарь русского языка для средней школы», вядзецца праца над перавыданнем «Слоўніка цяжкасцей беларускай мовы».

Рыхтуецца 3-е выданне дапаможніка «Беларуская мова для небеларусаў», які адрасуецца тым, хто жадае навучыцца разумець беларускую пісьмовую мову і вусную гаворку. У ім падрабязна апісваюцца спецыфічныя беларускія з'явы, што ўяўляюць найбольшыя цяжкасці для засваення. У кнізе змешчаны кароткі размоўнік і кароткі дыферэнцыраваны руска-беларускі слоўнік.

У перспектыве ёсць намер апублікаваць лексікаграфічную спадчыну І. Насовіча, Я. Карскага, С. Мікуцкага, падрыхтаваць да выдання «Слоўнік неалагізмаў», «Літоўска-беларускі слоўнік», «Слоўнік асабовых імён», шэраг навукова-папулярных брашур у серыі «Скарбы мовы» і іншых прац.

Ствараючы картатэкі розных перыядаў развіцця беларускай мовы (ад канца XVIII ст. да нашых дзён), цэльную сістэму рознага тыпу слоўнікаў, мы рыхтуем трывалую лексічную базу для 15-томнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы», праца над праектам якога распачнецца ў наступным годзе.

В. ЛЕМЦЮГОВА.

Паэзія

Таіса БОНДАР

ШУКАЮ Й НЕ ЗНАХОДЖУ Ў СЭРЦЫ БОГА...

Вечар. Ніці цяжкой пазалоты
Між акном і сцяною святла,
Што адбіткам не птушкі, палёта
Стала раптам і ўыві пацякла.

Пацякла, далячыні адкрыўшы,
Не вядомыя нават душы:
Як ні ўслухайся — ціша і ціша,
Як ні ўглядайся — ззянне вышынь...

Быццам там, у глыбінях імгнення,
На вачах нараджаўся, ўзнікаў
Іншы свет — і маё захваленне
У сваім характэры замякаў.

Я скаралася. Хоць адчувала:
Позірк згасне, згарэўшы дятла
У глыбінях імгнення, у хвалях
Незямнога, цяжкага святла.

Шукаю й не знаходжу ў сэрцы Бога,
Хоць ён жа быў, ён немінуча быў!
І я не ўведала — і свет забыў
Яго трывогу, і яго дарогу.

І хоць дарогай гэтай штодзень
Хто-небудзь валачэ свой крыж ўгору,
Мы ўслед яму паглядваем з дакорам:
Чаго, маўляў, так горасна брыдзе?

І крыж жа гэты, як і ў нас, любога,
І век не карацейшы, чым у нас,
Склянаў свой час або ўхваляў
свой час —
Не ратаваў, не ўратаваў нікога.

Хай сёння — хтосьці іншы,
заўтра — ты...

Адна ва ўсіх — жалобная — дарога!
І не знайсці ў збалелым сэрцы Бога,
І не знайсці ў жалобе даброты...

Хто гаворыць пра сілу
У час наш, бясціслы
Вырашаць, прымушаць
Пагаджацца з сабой?
Усачыць бы за шляхам!
То вытруб ласіны
Здасца ў спешцы сігналам,
Прапетым трубой.

То труба, захлынуўшыся
Уласнай трывогай,
Не разбудзіць —
Адно развярэзіць душу.
Прыгадаецца: свет,
Пасмяяўшыся з Бога,

Сёння, калі мы столькі гаворым пра галоснасць, пра ролю друку ў перабудове, пра грамадскую актыўнасць пісьменніка і журналіста, — мне здалася надзвычайна цікава колкі слоў пра Пімена Панчанку як колішняга рэдактара... Як аднаго з тых рэдактараў, вопыт якога, здаецца, можна браць на ўзбраенне і сёння...

Пімен Емяльянавіч змяніў Аляксея Кулакоўскага, якога вызвалілі ад пасады галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць», што для ўсіх супрацоўнікаў было нечакана. Лёс А. Кулакоўскага вырашыла вострая і «красьмістая» па тым часе аповесць «Дабрасельцы», якую рэдактар адважыўся надрукаваць у часопісе, які рэдагаваў. Аповесць

— Алякс Асіпенка, Уладзімір Юрэвіч, Мікола Аўрамчык, і маладзейшыя — Васіль Зуёнак, Вячаслаў Адамчык, Алякс Жук, Пятрусь Манька. Усе яны памятаюць, якой была «Маладосць», як расла і сталела яна, напаяныя надзвычайнымі тэмамі.

Пімен Панчанка — галоўны рэдактар — не проста ўмеў патрабаваць. Ён умеў слухаць тое, што прапанавалі, і сам падаваў ідэі і, галоўнае, дапамагаў лепш іх ажыццявіць.

Помніцца, вярнуўся П. Панчанка з адной высокай нарады і адразу сам зайшоў у аддзел публіцыстыкі.

— Вось, хлопцы, — спанойна і даверліва сказаў ён, — я тут накідаў тэмы, якія, думаю, нам

Вярнуты да жыцця яшчэ адзін твор беларускай літаратуры, ці не самы загадкавы ў ёй. Часопіс «Полымя» змясціў у сёмым нумары аповесць Максіма Гарэцкага «Дзве душы», з часу першай публікацыі якой мінула семдзесят гадоў.

УЛАСНА кажучы ў нечым «загадкавай» яе ўсё ж зрабілі перастрахоўшчыкі ад літаратуры, хто, як чорт ладану, байца праўды. Праўда ж гэтая ў «Дзвюх душах» не абы-якая, а з нацыянальнай «падсветкай». Персанажы твора хто ў меншай ступені, а хто ў большай — задумаюцца, як у гэтых віхурных рэвалюцыйных падзеях зрабіць крок да нацыянальнага самавызначэння, адраджэння сваё духоўнае пачаткі.

Ці не найбольш востра гэтая дылема — быць ці не быць беларусам — паўстала

ці: «Да ўніверсітэта гаварыў найбольш па-беларуску. І думаў па-беларуску. Не: школа наўчыла думаць па-руску. Ці ж праўда?» Цяпер жа «ён нават не можа адчуць усяе глыбі гора і няшчасця гэтай старонкі, што цяпер усцяж укрыва аюпамі, крыжамі і могілкамі. Не можа...»

Значыць, не так пражыта жыццё... Значыць, многае страчана незваротна, і каб вярнуць хоць часцінку гэтых страт, трэба пераходзіць да дзеяння: «Буду рабіць! Буду рабіць! — грукаталі калёсы з невялічкай горкі і разганя-

добныя Абдзіраловічу, імкнучыся да новага, прывабнага для іх жыцця, не заўважаюць, як страчваюць нацыянальную глебу пад нагамі, становяцца тымі «перакаці-поле», што гатовы ў любую хвіліну прымкнуць да любога месца, толькі б лепш, цяплей і ўтульней ім пачувалася. Невыпадкова Ігнась ловіць сябе на думцы, што «хоць горача любіў бацькаўшчыну, але з якоюсь недаверанасцю думаў аб руху адраджэння, аб якім некалі чуў краем вуха».

Ёсць у аповесці і яшчэ адзін момант, які здавалася б, у нечым уплывае на дваістасць паводзін яе галоўнага героя. Сталася так, што жонку старога пана Абдзіраловіча забілі, калі сыну споўнілася толькі тры месяцы. Якраз у гэты час у сялянкі Маланні выхоўваўся сын прыкладна

«ПАД СЦЯГАМІ ПІМЕНА ЕМЯЛЬЯНАВІЧА...»

з'явілася ў майскім нумары за 1958 год.

Супрацоўнікі шкадавалі Аляксея Мікалаевіча, але новы галоўны не расчароваў нас. У Пімена Емяльянавіча, якога дагэтуль я ведаў толькі здалё, нам кінулася ў вочы надзіва адметная якасць арганізатара, якую можна было б назваць адным словам — чалавечнасцю. Ужо на першых планёрках мы адчулі, што гэта — смелы, ваяўнічы кіраўнік, які мае сваю неардынарную думку, прыніповае пазіцыі і гатовы сам ісці ў атаку за яе з разгорнутым сцягам.

З'явіліся новыя прапановы, новыя тэмы, новыя рубрыкі.

Тады ж зацвердзілі рубрыку — «Дарогамі пільгодкі», і галоўны рэдактар прапанаваў: «Няхай кожны супрацоўнік напіша артыкул ці нарыс». Сам ён паехаў у Наваполацк і напісаў нататкі з будоўлі полацкага нафтагазана.

Пімен Панчанка, як рэдактар, кіраўнік рэдакцыйнага калектыву, быў уважлівы і роўны да кожнага, асабліва да маладых і пачынаючых, шчыра рупіўся пра выхаванне маладой змены. Вакол «Маладосці», як пад крылом чулага, спагадлівага бацькі, гуртаваліся маладыя паэты і празаікі. Першым творчым камандзіроўкі атрымалі ад «Маладосці» Генадзь Бураўкін, Рыгор Барадулін, Анатоль Вяргінін, Ніл Гілевіч, Галіна Каржанеўская, Уладзімір Караткевіч, Іван Ласкоў, Вера Вярба, Еўданкі Лось і многія, каго я тут не назваў, але хто назаўсёды збырог у памяці зчылівыя, цёплыя сустрэчы з такімі пісьменнікамі і чалавекам, як Пімен Панчанка. А Пімен Панчанка сам чытаў рукапісы і не толькі вершы, але і прозу, і нарысы, і артыкулы, і першы радаваўся і аб'яўляў усім, калі з'яўлялася спраўды новае, таленавітае імя.

Пры Пімене Панчанку-рэдактару (не хачу сказаць, што тыя, хто ад яго браў эстафету кіраўніцтва «Маладосцю», былі не ініцыятыўныя) працавала ўсім у ахвоту і без асаблівага рэдактарскага, кіраўнічага панунання. Гэта маглі пацвердзіць і самыя першыя супрацоўнікі

прыгадзятца. Прадумайце, якія з іх нам важней заказаць неадкладна...

Вядома, мы з Уладзіславам Нядзведскім узяліся за іх ажыццяўленне. Тады менавіта Уладзіслаў Нядзведскі і напісаў свой «Салігорскі рэпартаж». І Рыгор Барадулін паехаў на Палессе. А паэзія Уладзіміра Караткевіча і Валянцін Ждановіч — на Піншчыну, Вячаслаў Адамчык — на Гродзеншчыну, Ніл Гілевіч — на Брэстчыну, Таіса Бондар — на Гродзеншчыну.

Тая паперка, дзе занатаваны развагі П. Панчанкі, у мяне захавалася. Яе я перачытаў. Скажу, што многае з таго, што там пазначана, — не ўстарэла. Гэта сведчанне таго, як уважліва ставіўся Пімен Панчанка да рэдакцыйных спраў, якія яму былі блізкія і якія ён спалучаў з работай «на сябе». Вершы, што ў час маладосцёўскай пары выходзілі з-пад яго пера, былі заўсёды з'яўля. Мы ўсе зачыталіся імі.

Усе, мабыць, без выключэння, шкадавалі, калі Пімен Панчанка вырашыў пайсці з рэдакцыі. Праўда, перадаўшы пасаду галоўнага рэдактара Аляксею Асіпенку, Пімен Панчанка застаўся членам рэдакцыі часопіса. Ён ніколі не прпуснаў ніводнага рэдактарскага пасяджэння і працягваў спраўдзіць, я сказаў бы, бацькоўскія клопаты аб часопісе. Яго заўвагі і канкрэтныя заўсёды вартыя ўвагі выступленні на матэрыялах, якія рыхтаваліся ў друку, па афармленні часопіса былі нашымі ўрокам. Урокам рэдактарскага майстэрства. Так было і пасля, калі ў рэдакцыю прыйшоў на пасаду галоўнага рэдактара Генадзь Бураўкін, наш былы актыўны аўтар, і ў той час, калі галоўным рэдактарам стаў Васіль Зуёнак...

Нягледзячы на ўзрост і занятасць, і цяпер Пімен Панчанка не проста жаданы госьць, а старэйшы супрацоўнік, да голасу якога прыслухваюцца маладосцеўцы. Яны ганарацца тым, што працуюць, як трапна сказаў У. Нядзведскі, якога пабацькоўску любіў народны паэт, «пад сцягамі Пімена Емяльянавіча...»

Сцяпан КУХАРАУ.

Чытаючы часопісы

«Я СЫН ЧОРНАЙ ГРАМАДЫ...»

перад «прапаршчыкам армейскім» Ігнасьм Абдзіраловічам. Яшчэ колькі тыдняў назад над гэтым ён і не задумваўся. І раптам — быццам нейкі пераварот у свядомасці яго адбыўся. Усё звыклае, ранейшае, а значыць, і ўсталяванае, загадзі ўзважанае і прадуманае адышло, замест яго з'явілася нейкая няўпэненасць у самім сабе, незразумеласць, як быць далей, што рабіць, каб не ператварыцца ў звычайную трэску на хвалях бурлівай рэвалюцыйнай ракі. Як бы тое ўзнікла, што Аляксей Мікалаевіч Талстой паэзіяй назаве «блуканнем па пакутах». Ды пакуты Абдзіраловіча куды больш моцныя, чым талстоўскія герою. Перад тымі па сутнасці стаяла пытанне — прымаць ці не прымаць рэвалюцыю. Для Абдзіраловіча мала прыняць саму рэвалюцыю, як небывалы дасюль сацыяльны зрух ў жыцці грамадства. Для яго пытанне стаць куды вастрэй, складаней.

«Сярод сумнай імглы восені на надвогніх калёсах» думае герой М. Гарэцкага свае нялёгка думы. Яны ж, як і гэтая восень, у чымсьці змрочныя, але чым больш разважае Абдзіраловіч саманасам, тым болей да яго прыходзіць усведамленне, што неабходна нешта рабіць, каб выбрацца, выкараскацца з гэтага тлуму безвыходнасці, нацыянальнай непрыкаянас-

лі дрымоты сярод сумнай імглы восені, што патроху робіцца святлейшай і вяселейшай».

Ды лёгка сказаць: нешта трэба рабіць. Але што рабіць, як рабіць, Абдзіраловіч пакуль што не ведае: «І душа дваіцца. Дзве душы. Тая, што плакала і жалілася на другую, нашто яна мучыць яе падманкамі, цяпер цвярдзеець, але робіцца нядобраю, набірае ўсё болей нейкай калынасці і нават жорсткасці». Можна, плачацца душы Абдзіраловіча ад таго, што адварнулася ад яго прыгожая паненка Аля Макасева — «белы тварык з чорнымі бліскучымі вачмі і курчавымі пасмачкамі»? Мо прыгадалася яму колішняе, яшчэ юнацкае каханне, дачка ляснічага Іра Сакавічанка, якая «сеяла беларускую свядомасць сярод сялян і сялянскай інтэлігенцыі»?

Не без гэтага, як кажуць. Але дваістасць душы Абдзіраловіча сентыментальнасцю і меладраматызмам не растлумачыць. Калі б усё было так, значна прасцей зніклі б усе супярэчнасці, што абрынуліся неўспадзеўкі на колішняга студэнта, «апрашчоніка і нарадавольца». Уся бяда ў тым, што людзі, па-

такога ж узросту. Жанчына, дбаючы аб лепшай долі для свайго дзіцяці, пайшла на падман. Ігнасьм Абдзіраловічам стаў яе ўласны сын Васіль. Спраўды ж Ігнасьм «ператварыўся»... у Васілька.

Адкрыццё гэтае ў значнай ступені актывізуе волю Абдзіраловіча: «Я з-за непаразумнага трапіў у панскія сыны, я сын гэтай чорнай грамады і хацеў бы павесці яе ляпей за ўсіх да шчасця».

Максім Гарэцкі не прыспешвае працэс сацыяльнага перавыхавання Ігнася Абдзіраловіча. Гэтакаса ён далёкі ад думкі, каб паскараць рост нацыянальнай самасвядомасці героя. Абдзіраловіч — дзіця свайго часу, супярэчлівага, складанага. Аднак гэты час тым і цікавы, што ён — рана ці позна — перад кожным чалавекам паставіць мяжу, пераступіўшы якую лёгка зваліцца ў бездань чагосьці чужароднага, страціць сваю нацыянальную адметнасць.

Ці адчувае такую небяспеку Ігнась Абдзіраловіч? Па ўсім відаць, так. Як бы падсвядома ён пачынае ўжо пратэставаць супраць адмаўлення беларускаму народу ў праве народам звацца. Характэрны ў гэтых адносінах

Быў ўпэўнены: зло —
Гэта проста каршук.

Лепш прыцэліцца і...
Мы ўсё цэлімся ў неба,
Бы не можам,
Не хочам і тут зразумець:
Бог — у кожным з нас,
Зло — ў кожным з нас,
І ў хвалебным
Пераліку магчымасцей
Тоіцца смерць.

Дні, гады ці стагоддзі...
Вузламі тугімі
Шлях іх звязвае
З тонкаю ніццю жыцця.
Лепш прыцэліцца...
Цэлімся ў неба. І гінем
За паўкроку
Ад зробленага адкрыцця.

Зрэдку бачым прарочыя сны,
Зрэдку цешымся купленным раем,
Потым плачам і слёзы збіраем,
Каб было чым дажыць да вясны.

Каб дажыць... Але дзе ён, той край,
За якім абрываецца сцэжка,
Не падкажуць ні слёзы, ні ўсмешка:
Хочаш-не, а жыві і чакай.

І чакаем. І ведаем: нам
Напрарочана снамі так многа,
Што адступіцца ўрэшце трывога,
І не ёй мы паверым, а снам.

Снам, такім жа, як мы, маладым —
І цяпер, і пасля, і да скону...
Не ў люстэрка глядзімся, ў ікону,
За якую хаваем гады.

Таямніца быцця, таямніца любові...
Колькі яркіх,
высокіх усплёскаў святла,
Што ні ў сэрцы збалелым,
ні ў выстылым слове,
І згасаючы, не дагараюць датла.

Не згараюць... І мучыць,
гняце таямніца:
Сэрца чую гады — слова чую вякі,
І то сэрца,
то слова спяшае ў сумніцця:
Шлях у вечнасць ніколі не бег

нацянькі.
Шлях... І вечнасць за ім...
Як заўжды, непазбежна,
Азірнешся — і згубіш кірунак, і шлях.
Пагукаеш былое — і ўспыхне бязмежка
На знямельных губах,
На здранцвельных руках.

Нас вабіць час — нас забівае час...
Мы ж цешымся спадзеўкамі на вечнасць
У свеце, дзе любая недарэчнасць,
Разросшыся, засведчыць супраць нас.

Якія, к чорту, мы гаспадары
Хоць гэтага, хоць прывіднага свету?
Жывём — не ўмеем аддарыць за гэта,
Памром — каму й нашошта ўсе дары?

Каму? Нашошта? Перастрэне смерць —
І рукі не ўтрымаюць нават пёрка:
Перш ціха згасне позірк, потым зорка —
І ўжо не спалучыць іх, не паспець...

Нас вабіць час, нас забівае час,
На свой рахунак запісаўшы страту,
А вечнасць ці нябыт пазначаць дату,
Хто ведае, хто можа даць адказ?

выпадак, які адбываецца ў
Пяцігорску, дзе Ігнась адпа-
чывае пасля цяжкага рапен-
ня. Князь Гальшанскі па-
свойму «дбае» пра беларускі
народ. Сабраўшы беларусаў
— бежанцаў, гэты «рупі-
вец», які неўзабаве апынецца
да ў белавардзкейскім стане,
так выяўляе сваю «рэвалю-
цыйную» платформу: «У нас,
белорусов, нет классовой
борьбы!.. Нет ее, не должно
быть и не будет!!!» (выдзеле-
на аўтарам аповесці. — А. М.).

«Аніхто з прысутных, ах-
вяруючы ў імя бацькаўшчы-
ны, не прырочыў яму, калі быў
і не згодны...» Ды і, уласна
кажучы, не так і лёгка было
запырчыць забітым сяля-
нам, адарваным ад родных
месці, «панскае пароды гвар-
дзейскаму афіцэру». Запыр-
чыў Гальшанскаму не хто-не-
будзь, а Ігнась Абдзіраловіч,
той самы Абдзіраловіч, які
зусім нядаўна далей летуцен-
няў «аб працы ў вольнай
старонцы» не ішоў.

Быццам прарвала яго: «Ва-
шых бацькоў паны забівалі
бізунамі, і мянялі на замор-
скіх сучак, і прадавалі, як
быдла... Вашых матак гвал-
тавалі панічы... З вас самых
высмактвалі кроў. За бяро-
завую хлабасцінку з панска-
га лесу вас гналі ў турма...
І цяпер вам кажучы: у вас
няма змагання класаў перад
агульным ворагам... О,
не! Яно ёсць!.. Яно ёсць,
гэтае змаганне, яно павін-
на быць! Хто яго не прызнае,
той не ведае холаду, голо-
ду, а вы, вы...» Думаецца,
невывадава ў гэтай «страс-
най шчырасці» Ігнася Абдзі-
раловіча гучыць не «нашых
бацькоў», а «вашых матак»,
а «вашых матак», не «з нас са-
мых», а з «вас самых»... І не
толькі таму, што герой па-
куль што не ведае пра сваё
сапраўднае сацыяльнае па-
ходжанне. Прычына хутэй
за ўсё ў іншым. Абдзірало-
віч і тыя, у абарону каго ён
выступае, яшчэ па сутнасці
знаходзяцца па розныя бакі
барыкад. У гэтым выступлен-
ні на мітынг — звычайны
душэўны парыв чалавека, які
прывык да праўды, сумлен-
насці і не можа змірыцца з
хлуснёй, двурожнасцю. Ад-
нак ад палітыкі, заўважаеш,
Абдзіраловіч стаіць яшчэ
вельмі далёка, ён так і не ра-
шыў, з кім ісці.

У аповесці сам працэс вы-
спявання рэвалюцыйных зру-
хаў у псіхалогіі людзей, пра-
стаўнікоў розных сацыяль-
ных груп, падаецца псіхала-
гічна праўдзівая і непаспеш-
ліва. Больш таго, М. Гарэцкі,
як ні адзін з яго сучаснікаў,
меў грамадзянскую і пісь-
менніцкую мужнасць сказаць
тую праўду аб рэвалюцыі,

выказваць якую ў той час
проста пабываліся. У
«Дзвюх душах» асноўная
ўвага засяроджана не на
ачышчальнай, жыватворнай
сіле рэвалюцыйных працэсаў,
а на той пене яе, якая ня-
зменна з'яўляецца там, дзе
ў жыцці грамадства насту-
паюць глабальныя перамены.

Якраз гэтая акалічнасць у
многім і прадвызначыла лёс
твора, надоўга схаваны яго
ў «спецхраны». Відаць, сей-
той убачыў «небяспеку» ў
ачарненні вобраза большаві-
ка. Сапраўды, М. Гарэцкі
фарбаў не пашкадаваў, пішу-
чы свайго Гаршчкі. Нават
асобныя дакументальныя пуб-
лікацыі, якія дружна запоў-
нілі ледзь не ўсе перыяды-
чныя выданні краіны і асоб-
ныя ахвотна перадрукоўваю-
цца рэспубліканскімі газетамі,
блякнучы, калі знаёміцца з
Іванам Карпавічам Гаршч-
ком. Такія і калектывізацыю
паскаралі, і «ворагаў народа»
знаходзілі, а каму пашчасці-
ла выжыць, застойныя пра-
цэсы рыхтавалі. Самае ж
страшнае, што сваёй штодзён-
най дзейнасцю, якая куды
страшней за бяздзейнасць,
яны падрывалі веру ў саму
рэвалюцыю, у сацыялізм,
жорсткасцю, ідэяй тупас-
цю, азвярэлым фанатызмам
настройвалі сумленных лю-
дзей супраць партыі.

Хто ж ён, Іван Карпавіч
Гаршчок? Карпавіч, як яго
ўсе называюць, «грошы краў»,
цела брудзіў, а сумленне гар-
рэлкаю заліваў». Перад гэ-
тым, канешне, з роднай вёс-
кай царваў, з беларускасцю
назаўсёды развітаўся. Ад-
сідка ў турме для гэтага няў-
дачніка не прайшла бясплед-
на. Гаршчок захапіўся... не-
легальнай літаратурай. Хут-
ка стаў «самым ярым ісціна-
рускім патрыётам, потым пад
уплывам сваіх знаёмых сту-
дэнтаў — свядомых белару-
саў — дужа скоро асцюдзя-
неў», «перамакнуў... аж да
большавіцкага лагера». Стаў-
шы «ідэяна-падкаваным», пе-
ратварыўшыся ў Карпавіча,
ён усё ж усведмаў, што «ў
абы-якой партыі мог бы зна-
ходзіцца з поўнай шчырас-
цю».

Акарыктурванне перса-
нажа? Пішучы «свайго» Кар-
павіча, М. Гарэцкі са здзіў-
ляючай празорлівасцю ўгля-
даўся ў тую «рознамасную»
масу, якую абудзіла рэвалю-
цыя, як бы папярэджаў да
чаго можна дайсці, прытрым-
ліваючыся нават самых свет-
лых задум і мэтаў, калі важ-
ную справу рэвалюцыйнага
пераўтварэння свету дару-
чыць гэтым «карпавічам» з
іх ломпенскай псіхалогіяй.
Яны «нейкім дзівам сумяш-
чаюць у душы сваёй найлеп-
шы, здаецца, гуманізм і най-
горшае, акажацца, чалавекан-
нялюбства, хімію і алхімію,
марксізм і хірамантыю і з
аднолькавай шчырасцю ве-
руюць у тое і другое». Бяда
ў тым, што чым далей ішла

рэвалюцыя, тым болей і час-
цей на яе шляху сустракала-
ся гэтых прымазанікаў, у
якіх, калі разабрацца, ніколі
нічога святога за душой і не
было, а толькі прысутнічала
нейкая ідэя, узведзеная ў аб-
салют, не падмацаваная ра-
зумнем канкрэтных сітуа-
цый...

З непрыхаванай трывогай
расказае Васіль, сапраўды
сын старога Абдзіраловіча,
які выхоўваўся ў сялянскім
асяроддзі, а цяпер — прале-
тарый, партыец, як у адным
сяле «ўсе маладыя ішлі ра-
ней у свет, у гарады, а цяпер
паварочаліся дамоў гульта-
мі, бандытамі і пад станда-
рам бальшавізму здзекуюцца
над усімі сялянамі. Жывуць
паразітамі, паўлезлі ў камі-
тэт беднаты...» Такія, зразу-
мела, за лозунг Карпавіча
ўхопцяцца абедзвюма рукамі:
«Сячы трэба да карэня!»

Даведваецца пра ўсё гэта
Ігнась Абдзіраловіч, і яго
душа яшчэ больш пачынае
дваіцца. Перажытае адной-
чы, калі толькі ўпершыню
па-сапраўднаму акунуўся ў
вір рэвалюцыйных падзей, ні-
як не дае пэўнасці. Усё ж
тое раздарожжа, пакутлівыя
ростані: «І адна палова яго,
якая разумела белых,
маўчала, знямела». Але ж «і
другая палова яго, якая
разумела чырвоных», таксама
ў нейкім непрыкаяні. І зра-
зуецца многае ніяк не можа.

Якім бы ні быў Абдзіра-
ловіч, як бы ні сумняваўся ён
у падзеях, што адбываюцца,
шукаючы ў іх сваю адзіную
дарогу, пазбаўляючыся разд-
военасці душы, ён ні ў якім
разе не належыць да людзей,
што глядзяць на само жыццё
ў нейкай адной фарбе. Пры
ўсіх сваіх ваганнях, хістан-
нях, ён паступова пачынае
разумець дыялектыку рэва-
люцыі. І ў гэтым яго перава-
га перад іншымі двурожны-
мі інтэлігентамі, якіх так
шмат было ў рэвалюцыйныя і
паслярэвалюцыйныя гады.
Яшчэ большая заслуга Абдзі-
раловіча, што ён пакрысе на-
бліжаецца да разумення ўсёй
значнасці і складанасці вы-
рашэння нацыянальнага пы-
тання на тагачасным этапе.
Падыходзіць да таго, аб чым
раней не задумваўся і што
ўспрымаў залішне прамалі-
нейна: «Бацькаўшчына —
матка Беларусь?.. Але мая
бацькаўшчына — уся Расія». Цяпер ён гэтак ужо не ска-
жа.

Вочы Ігнася адкрываюць
не Карпавіч з яго псеўдарэ-
валюцыйнасцю, і не Васіль,
які, як і многія яго аднадум-
цы, памылкова лічыць, што
пры паспяховым вырашэнні
сацыяльнага пытання само
сабой будзе вырашана і пы-
танне нацыянальнае. Заду-
мацца па-сапраўднаму над
лёсам бацькаўшчыны дапама-
гаюць «прапаршчыку армей-
скаму» Мікола Канцавы, Іры-
на Сакавічанка, Сухавей. У
самым пачатку твора Абдзі-
раловіч быў гэты ж, як і ін-
шыя беларускія інтэлігенты,
што пазбавіліся родных ка-

ранёў: «...Быў сам несвядо-
мы і хоць горача любіў баць-
каўшчыну, але з якоюсь не-
давернасцю думаў аб руху
адраджэння, аб якім некалі
чуў краем вуха». Паблукаў-
шы ж па душэўных пакутах,
хоць далёка не ўсё зразу-
меўшы, ён ужо прызна-
ецца: «Я, бачыце, як бела-
рус, патроху знаходжу сябе ў
беларускай нацыянальнай і
сацыяльнай свядомасці».

І Мікола Канцавы, і Іры-
на Сакавічанка, і Сухавей,
які кажучы, дзеці свайго часу.
Менавіта не забываючы аб
гэтым, неабходна падыход-
зіць да разумення скла-
данага іх характараў, празмер-
нага максімізму. Але гэта
такі максімізм, што ўзнік
не на голым месцы, яму так-
сама рыхтавала глебу сама
рэчаіснасць.

Дваіцца, ой як дваіцца ду-
ша Ігнася Абдзіраловіча.
Здаецца, вось-вось гатовы ён
знайсці сябе на паўстанках
гісторыі, ды зрабіць гэта яму
па-ранейшаму цяжка. У той
самы момант, калі многае ўжо
зразумеў, даведваецца ад
капітана Гарэшкі, як у «чра-
звычайцы» Гаршчок і яму па-
добныя здэкаваліся з мана-
хаў. Чую яшчэ адну, не менш
жудасную гісторыю — пака-
ранне рэвалюцыйнымі краш-
танцімі матросамі брата
Гарэшкі. Нават сам Гарэшка,
які заслужыў Гаршчкову
«ласку цэлымі цэбрамі гу-
той, запечанай, чорнай крыві
паўстанцаў», не вытрымлі-
вае, забівае Карпавіча.

«Сорам і прыкрысць» ад-
чувае Ігнась, знаёмчыся ў
газете з некролагам, «бо
шмат напісалі там красамоў-
нае лухты і проста ману пра
камуністычную дзяяльнасць
нябожчыка». Калі ж чую гукі
пахавальнага марша, яны
«ўсё дужэлі і бальней хапа-
лі за душу засмучона-паваж-
ным, наканованым». На гэ-
тым у аповесці пастаўлена
апошняя кропка.

Максімам Гарэцкім пастаў-
лена. Нам жа яе ставіць ра-
навата. І таму, што як і ў
кожным сапраўдным творы, у
«Дзвюх душах» многае як бы
не дагаворваецца, і наава пе-
раасэнсоўваць твор — зна-
чыць, яшчэ глыбей спасці-
гаць сутнасць мастакоўскай
задумы, раскрываючы ўсю
значнасць вобразаў. Гэтая
апошняя кропка не ставіцца
яшчэ і па той прычыне, што
апавесць быццам спецыяльна
напісана для нашага сённяш-
няга дня. Яна ў многім і пра-
тое, што якраз цяпер выхо-
дзіць на першы план, набы-
вае першаступеннае значэн-
не.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Ліст у рэдакцыю

ВОПЫТ СУСЕДЗЯУ

Сёлета на пачатку ліпеня на
Украіне адбылася навуковая
канферэнцыя «Развіццё нацыя-
нальных моў і пытанне дух-
моў». Пра гэта паведамлялася
ў «Літаратурнай Украіне» ад 6
ліпеня 1989 г. Канферэнцыя бы-
ла арганізавана Таварыствам
украінскай мовы імя Т. Шаў-
чэнкі. Адзіраючы яе, старшы-
ня ТУМ Д. Паўлычка адзначыў,
што сярод прычын, якія спры-
чыніліся да ненармальнага ста-
новішча Украінскай мовы ў
рэспубліцы, не апошнія месца
займае тэорыя дзвюх родных
моў, спароджаная «двух'язы-
каю» сталінскаю філалогіяй,
трансфармаваная зараз у так
званае германічнае нацыяналь-
на-рускае двухмоўе. Мова на-
раўнага насельніцтва рэспублі-
кі на ягонаў спанонвечнай тэ-
рыторыі павінна стаць дзяр-
жаўнай, галоўнай, забяспечыў-
шы развіццё нацыянальна-ад-
намоўнае культуры. Разам з
тым прадстаўнікі розных на-
цыяў могуць валодаць некалькімі
мовамі. Такія імкненні ўспрыя-
юць вярта падтрымліваць, у тым
ліку ў дачыненні да рускай,
польскай і іншых моў.

На канферэнцыі ТУМ высту-
піла звыш 50 удзельнікаў —
філалагі, філосафы, правазнаў-
цы, гісторыкі, літаратары, на-
стаўнікі, інжынеры і студэнты.
Канферэнцыя прыняла наступ-
ную рэзалюцыю. Падаю ў пе-
ракладзе яе асноўныя палажэн-
ні.

1. Канцэпцыя нацыянальна-
рускага двухмоўя (германічнае
двухмоўе) з'яўляецца навукова
неабгрунтаванай і палітычна
шкоднай. Яе прымусовая рэалі-
зацыя ва ўмовах Украіны спры-
чыняецца да практычна рускай
аднамоўнасці і дэнацыяналіза-
цыі украінскага народа.

2. Зацвярджанне ленынскай
нацыянальнай палітыкі ў на-
шай рэспубліцы вымагае на-
дання украінскай мове статусу
дзяржаўнай мовы Украінскай
ССР.

3. У УССР на дзяржаўным уз-
роўні неабходна ўвесці сістэму
арганізацыйна-прававых ды фі-
нансава-эканамічных захадаў,
накіраваных на дзейнае ўвяд-
зенне Украінскай мовы як
дзяржаўнай ва ўсе галіны дзяр-
жаўнага і палітычнага жыц-
ця.

На маю думку, і ТЭМ імя Ф.
Скарыны вярта падумаць аб ар-
ганізацыі і правядзенні ў блі-
жайшы час канферэнцыі, пры-
свечанай праблеме беларуска-
рускага білінгвізму.

А. ЛЯГУЦКІ,
сibra ТЭМ імя Ф. Скарыны,
г. Асіповічы.

— Міхась Паўлавіч, апошнім часам у аспрэчдзі музыкантаў, ды і не толькі музыкантаў, я чую такія размовы. Вось, маўляў, стварылі яшчэ адно таварыства, сабралі апарат, падавалі ладныя акадэміі, а спраў нешта не відаць. Шчыра кажучы, я і сама ведаю мала пра вынікі двухгадовай дзейнасці МТ БССР. (Праўда, ведаю, што старшыня праўлення працуе бясплатна, але праца на грамадскіх асновах не замінае ягонаму дасведчанасці ў праблемах арганізацыі). Толькі зусім нядаўна рэдактарскі аддзел МТ пачаў інфармаваць праз «ЛіМ» пра справы таварыства. Напрыклад, пра стварэнне Асацыяцыі майстроў музычных інструментаў была дошчы разгорнутая карэспандэнцыя...

— Вось бачыце — рэальны доказ таго, што таварыства існуе не на паперы...

— Але я прапаную перадусім пагаварыць пра самае, на маю думку, набалелае — пра стан музычнага выхавання ў рэспубліцы, на што новае таварыства, пэўна, павінна звяртаць увагу ў першую чаргу. Летас прайшоў і пленум МТ па гэтых праблемах — я была сярод удзельнікаў, потым дзельніца сваімі ўражаннямі і меркаваннямі з чытачамі, таму не буду паўтараць ужо аднойчы надрукаванае. Можна, вы, Міхась Паўлавіч, расказаце, ці адчуваецца водгулле тых пленумайскіх спрэчак і высноў у рэальным жыцці?

— Вядома, адчуваецца. Увесь гэты год таварыства трымае пад пільнай увагай праблемы музычнай адукацыі і выхавання дзяцей. Няма патрэбы доўга тлумачыць, якія гэта важныя прынцыповыя праблемы. Вырашэнне іх, вядома, не ў тым, каб далучыць дзяцей да тых ці іншых музычных інструментаў. Тут важна ўплываць на больш глыбінныя працэсы — фарміраванне духоўнай культуры, маральнае выхаванне маладога пакалення. Вы ўжо ў «ЛіМе» пісалі пра пленум МТ, прысвечаны мастацкаму выхаванню і музычнай адукацыі дзяцей, моладзі. Пасля таго пры праўленні МТ была створана камісія па музычнай адукацыі і выхаванні падрастаючага пакалення (яе старшыня — прарэктар БДК В. Якіюк). Задача камісіі — каардынаваць намаганні ўсіх арганізацый, зацікаўленых адпаведнымі праблемамі, таму ў яе складзе настаўнікі агульнаадукацыйных школ, выкладчыкі ДМШ, спецыяльныя музычныя навучальныя установы, работнікі сродкаў масавай інфармацыі, кампазітары. Ужо вызначаны напрамкі працы камісіі. Тут і арганізацыя дзіцячых святаў усесаюзнага ўзроўню «Музычная пралеска», і музычна-прапагандысцкая работа ў дзіцячых дамах, школах-інтэрнатах, і арганізацыя кансультацыйных пунктаў па музычным выхаванні і правядзенне музычных падсветаў, і сацыялагічныя даследаванні, і г. д.

— На тым самым пленуме была вострая гаворка пра неспаспэўнасць агульнаадукацыйных і дзіцячых музычных школ, паміж якімі, амаль без выключэння, існуе антыпедагагічная канфрантацыя...

— Бо яны адно аднаму не хочуць пайсці насустрач! Дык вось, мы звярнуліся ў Міністэрства народнай адукацыі з просьбай вырашыць немалаважнае пытанне: залічваць у якасці абавязковай грамадска-карыснай працы заняткі дзяцей у ДМШ, у школах мастацтваў. Мы атрымалі здавальняючы адказ, і новымі вучэбнымі планамі школ гэта адлюстроўваецца. Увогуле ж, калі б паміж ведамасна раз'яднанымі ДМШ і агульнаадукацыйнымі школамі наладзіліся шматпланавыя сувязі, гэта магло б рэальна актывізаваць музычнае жыццё дзяцей.

— А ці не здаецца вам, Міхась Паўлавіч, што лепш чым напорушваць патэнцыял ДМШ, павялічваць іх колькасць, скіраваць бы новыя намаганні і сродкі на патэнцыял музычнай адукацыі і выхавання ў агульнаадукацыйных школах і ПТВ — «музычны лікбез» проста неабходны для кожнага цывілізаванага чалавека! Музычныя школы маглі б існаваць у меншай колькасці і не для ўсіх запар, як цяпер, а толькі для сапраўды даравітых дзяцей, чые музычныя здольнасці можна развіваць нават з артыентацыяй на будучую музыканцкую прафесію. Я ведаю, сёння ёсць перажананы і кампетэнтныя прыліжнікі менавіта гэтай канцэпцыі...

— Музычны ўсенавуч пакуль што, на жаль, толькі мара, справа не бліжэйшага часу. Таму мы павінны дбаць найперш пра тое, што можна рэальна зрабіць зараз жа. Летас у Гродне («ЛіМ» таксама пра гэта пісаў) мы правялі музычны падсвет на тэму:

«Музычна-эстэтычнае выхаванне дзяцей у агульнаадукацыйных школах: вопыт, праблемы, шляхі ўдасканалення». Гэта была першая і, зазначу, плённая спроба новай формы арганізацыйна-метадычнай наравы, прызначэння якой — на ўзроўні адной вобласці разгледзець праблемы музычна-эстэтычнага выхавання. Удзельнікі падсвета (а сярод іх былі і прадстаўнікі саюзных рэспублік, Цэнтральнага праўлення

тады будзе сапраўдны эффект музычнага выхавання і асветніцтва.

— Пакуль МТ асветніцкую работу вядзе праз ленцы-канцэрт. Магло ж быць што-небудзь і яшчэ?

— Хацелася б разнастайныя формы асветніцтва, распрацаваць сістэму дагавораў з прадпрыемствамі і ўстановамі на сталае і ўсебаковае музычна-эстэтычнае абслугоўванне розных катэгорый насельніцтва. Шкада, што таварыству не адалі, як мы прасілі, гарадскія студыі гуказапісу. Яны падпарадкоўваюцца Міністэрству бытавога абслугоўвання, і таму нікога не турбуе, за кошт якога рэпертуар існуюць і даюць прыбытак гэтыя выгадныя для дзяржавы студыі. Я ведаю выпадкі, калі ў студыі,

мога свята, яго жанравую структуру, рэпертуар і г. д.

— Дзеячы беларускай культуры і мастацтва ўсё жыццё чакаюць рэспубліканскага свята песні. І, нарэшце, пра яго загаварылі ўсур'ёз. Калі з'явілася МТ, мы зацвердзілі свой план падрыхтоўкі свята, удакладнілі абавязковы рэпертуар, правялі пасяджэнне харавой секцыі, рэспубліканскую канферэнцыю хормайстраў. На месцах пачалі вучыць рэпертуар. Крыху пазней мы сабралі харэографу, каб далучыць іх да падрыхтоўкі свята. (Увогуле, МТ магло б узяць на сябе функцыі яго творчай падрыхтоўкі і забяспечыла б усё як мае быць). А забеспячэнне будаўніцтва самага Пеўчага поля ўскладалася на гарадское кіраўніцтва. Былі альтэрна-

раўнікі замомных прадпрыемстваў і сельскіх гаспадаран, і прафсаюзы, і нефармальныя суполкі не ўсвядоміць, што вырашэнне праблемы Пеўчага поля ў рэспубліцы мае і высокі гуманістычны сэнс, і надзвычай палітычны змест, і таму трэба ўключыцца ў справу. Пачнецца справа — з'явіцца перспектыва, а там і плён...

Задумалі ж некалі музыканты ўшанаваць памяць І. Жыновіча, надаўшы ягонае імя новаму конкурсу маладых выканаўцаў, зрабілі першы крок — і атрымалася нават свята народна-інструментальнай музыкі. Потым адбыўся Рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. Александровскай. У Музычнага таварыства разам з Міністэрствам культуры ёсць і далейшыя задумкі, так?

— Неўзабаве ў нас з'явіцца традыцыйны харавы фестываль імя Г. Цітовіча — для народных калектываў і імя

Музыка

ПЛАНЫ, СПРАВЫ, НАДЗЕІ

Наш карэспандэнт гутарыць са старшынёй праўлення Музычнага таварыства БССР Міхасём ДРЫНЕЎСКИМ

Усесаюзнага музычнага таварыства) зрабілі высноў: школа не можа выканаць місію музычнага ўсенавуча ва ўмовах аднаго на тыдзень урока музыкі. І з новага навучальнага года на Гродзеншчыне вырашана ўвесці ўжо дзве гадзіны такіх заняткаў з 1 па 4 класы, а ў якасці эксперыменту прадоўжыць урокі музыкі ў некалькіх школах да сёмага класа. Мала таго, Гродзенскае абласное аддзяленне МТ, дзе старшынёй В. Місцюк, прапануе вывучыць мажлівасці школ абласнога цэнтры і там, дзе ёсць грунтоўныя ўмовы, развіць праграму ўрокаў музыкі аж да дзесятага класа, па дзве гадзіны на тыдзень.

Таварыства значную ўвагу надае і шэфству музыкантаў над дзіцячымі дамамі, школамі-інтэрнатамі, а таксама дэбрачыннай дзейнасці: напрыклад, на Віцебшчыне і на Магілёўшчыне прайшлі дэбрачынныя канцэрты на карысць дзіцячых дамоў і школ-інтэрнатаў.

— На гэтай ніве МТ можа зрабіць нямала і атрымаць неаблажы вынікі. А вось ці можна хоць што-небудзь зрабіць для тых, хто ўжо «самавызначыўся» ў сваіх стасунках з музыкай? Як вы мярнуеце ўплываць на дарослых?

— Надзеі нашы звязаны, канечне, з аўдыторыяй самага чулага ўзросту: дашкольнікамі і малодшымі школьнікамі. Але нельга адмаўляцца ад пошуку дзейных форм работы з моладдзю, з падлеткамі. Для гэтага патрэбны людзі, здольныя да такой работы, бо нельга працаваць з моладдзю, як некалі. Трэба жыць яе эмоцыямі, гаварыць яе мовай — каб зацікавіць, павесці за сабой. І мяне здзіўляе, што ў гэтай сітуацыі неапраўдана паўнамоцтвы атрымаў камсамол. Фактычна некомпэтэнтным людзям дадзена права камерцыйнай дзейнасці ў сферы музычных інтарэсаў моладзі — гэта ж толькі паглыбляе крызіс у эстэтычным выхаванні! А што датычыць дарослых... У якасці станаўчага прыкладу назаву ініцыятыву Магілёўскага аддзялення МТ, дзе спрабуюць зрабіць цыкл «лікбез» для настаўнікаў агульнаадукацыйных школ. Ліквідаваць невуцтва настаўнікаў, якія пагардліва ставяцца да размоў пра музычнае выхаванне, да сваіх калегаў — выкладчыкаў музыкі, спеваў, — вельмі важная задача. Наогул, паўтараю, неабходна, так бы мовіць, здружыць ДМШ і школы агульнаадукацыйныя, стварыць пярвыя арганізацыі МТ у школах —

размешчаныя на цэнтральных вуліцах нашай сталіцы, звярталіся людзі, каб перапісаць што-небудзь з беларускіх народных мелодый, і ім адмаўлялі, бо такога ў рэпертуары няма. А няма не па прычыне якіх-небудзь ведамасных рэгламентацый, а толькі таму, што беларускі рэпертуар не цікавіць саміх работнікаў «музычнага сервісу», ён для іх проста не існуе. Я ўжо не кажу пра маральны бок такой пазіцыі нашай сферы паслуг — гэта ж проста прафесійны падыход да справы! Музычнае таварыства ставілася б да яе, вядома, інакш, і бюджэт рэспублікі наўрад ці пацярыў бы ад таго, што тысячы рублёў прыбытку ад студый ішлі б непасрэдна, мінуўшы дзяржаўную кішэню, праз МТ — на развіццё мастацтва, на ўздым культуры. Сюды ж так або інакш выдаткоўваюцца фінансы!

— Да вас, Міхась Паўлавіч, быў ужо прэтэндэнт на гэтыя студыі — дзяржаўныя органы культуры. І ёсць пэўная рацыя ў тым, каб яны належалі не Міністэрству культуры, але... Так што змагацца за «Моцарта ў сэрцах» Музычнаму таварыству наўрад ці давядзецца разам з Міністэрствам і ягонымі студыямі гуказапісу.

— Ну, што ж... Затое ў нас ёсць аднадумцы, саюзнікі ў Міністэрстве культуры рэспублікі і Міністэрстве народнай адукацыі, з удзелам якіх у канцы верасня правядзём рэспубліканскі падсвет на тэму: «Узаемадзеянне ўстаноў народнай адукацыі, культуры, музычных навучальных устаноў у вырашэнні пытанняў выхавання падрастаючага пакалення». Прадбачу, што будзе нямала вострых выступленняў і канструктыўных прапановаў. Чакаем ад практыкаў-музыкантаў, педагогаў зацікаўленага абмену вопытам. Напрыклад, прафесар В. Роўда пабываў нядаўна па лініі МТ у ФРГ, дзе на працягу дзесяці дзён знаёміўся з сістэмай музычнай адукацыі дзяцей. І калі ён падзельна сваімі ўражаннямі на падсавеце, гэта будзе ўклад у агульную нашу справу, дапаможа ўсім, хто клапаціцца пра культурную будучыню рэспублікі.

— Міхась Паўлавіч, а чаму апошнім часам сціхлі размовы пра падзею, якая можа мець вялікі выхаваўчы ўплыў, шмат у чым вызначае культурнае аблічча Беларусі, перспектыву духоўнага развіцця многіх і многіх людзей? Я наконст стварэння ў Мінску Пеўчага поля. Гады тры таму тэлебачанне нават правяло цыкл перадач са спрэчкамі пра месца будаўніцтва поля, пра рэгламент са-

тыўныя праекты, былі сустрэчы беларускіх архітэктараў з вопытнымі акустыкамі і эксплуатацыйнікамі, якія мелі дачыненне да праектаў пеўчых палёў у прыбалтыйскіх рэспубліках або даглядаюць іх зараз, ведаюць да драбніц вартасці або пралікі канкрэтнай тэхналогіі. Ды раптам высветлілася, што будаўніцтва Пеўчага поля, адкрыццё якога намячалася на 92-гі год, пераносіцца на больш далёкі тэрмін. Якія прычыны — не ведаю дасюль. Калі яны аб'ектыўныя і важкія, дык чаму прадстаўнікі кіруючых органаў рэспублікі не сустрэнуцца з музычным актывам і не растлумачаць? А то ствараецца ўражанне, што па-ранейшаму дзейнічае ў нас рэшткавы прынцып не толькі вылучэння сродкаў на культуру, а і самага стаўлення да праблем культуры.

Я не буду рабіць зараз параўнанняў з Украінай, дзе пеўчыя палі мяркуецца пабудаваць у кожным абласным цэнтры. Гэта ўжо зроблена ў Палтаве, у Хмяльніцкім. Таварыства на Украіне існуе ўжо 30 гадоў, мае важкі рахунак у банку, так што можа разам з дзяржаўнымі органамі фінансаваць будаўніцтва аб'ектаў культуры. Мы ж толькі становімся на ногі, наш капітал, як кажуць, сімвалічны. Але гэта не значыць, што мы павінны маўчаць і не падаваць свой голас у сітуацыях, вызначальных для беларускай культуры!

Вось, напрыклад, пайшла пагалоска, што свята песні можна правесці і на стадыёне. Ды ўжо сама такая думка абражае ідэю! Адна справа — камерцыйныя рок-канцэрты пад фанэграму (у іх сапраўднай «каштоўнасці», дарэчы, ужо разабраліся расчараваныя наведвальнікі стадыёна). Другая справа — мастацка-спартыўныя відовішчы, прымеркаваныя да ўсенародных святаў, фестываляў. І зусім іншая справа — свята песні. Пры чым жа тут стадыён «Дынама»? Можна, нам запрапануюць іпадром або танкавы палігон, бо там яшчэ больш месца? Наша таварыства рашуча абараняе ідэю свята на Пеўчым полі і спадзяецца на яе ажыццяўленне.

— Пеўчае поле — гэта ж не міфічны амерыканізаваны «парк цудаў», ідэя якога быццам звалілася з неба ўслед за тымі неспадзяванымі мільярдамі! Гэта зусім рэальная і даўняя культурная патрэба народа, для задавальнення якой, пэўна, мільярды і не спатрэбіцца. Але, я думаю, цяганіна не скончыцца, пакуль урад рэспублікі, кіраўніцтва горада, а можа, і ні-

Р. Шырмы — для акадэмічных. Думаю, з часам арганізацыя ўсіх нашых беларускіх «фірменных», імяных конкурсаў і аглядаў будзе клопатам МТ і музычных навучальных устаноў. Трэба вызваліць ад гэтага цяжару Міністэрства культуры, якое трымае на сабе адказнасць за правядзенне буйных мерапрыемстваў: «Беларуская музычная восень», «Мінская вясна», Усесаюзны фестываль польскай песні, разнастайныя творчыя конкурсы, Дні культуры і інш. Наша ж таварыства па меры магчымасці ўдзельнічае поруч з іншымі арганізатарамі ў многіх справах. Рэспубліканскае свята духоўнай музыкі, «Палескае свята» баяністаў і акардэяністаў у Гомелі прайшлі з нашым удзелам, зараз рыхтуемца да рэспубліканскага свята беларускага фальклору і старадаўняй музыкі, прысвечанага 500-годдзю Ф. Скарыны, да ўжо другога свята «Звініце, цымбалы» (першае было ў Віцебску, наступнае плануецца ў Гомелі). Разам з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі правядзём у Баранавічах агляд-конкурс вялікіх эстрадных аркестраў рэспублікі. Пры падтрымцы Усесаюзнага музычнага таварыства і разам з БДК наладзім у кастрычніку Усесаюзныя курсы выканаўчага майстэрства «Акадэмія старадаўняй музыкі». Заняткі класіфікацыя будзе весці З. Ружыцкі (ЧССР), арганістаў — масквіч А. Янчанка, удзельнічае таксама спецыяліст па ансамблі старадаўняй музыкі педагог БДК Э. Габрыэлян і інш. Курсы платныя, але для вядучых спецыялістаў рэспублікі, лепшых студэнтаў БДК, актывістаў таварыства мы паспрабуем наладзіць заняткі за кошт МТ.

— Калі ласка, Міхась Паўлавіч, расказаце крыху пра абласныя і гарадскія аддзяленні таварыства. У якіх умовах існуюць, чым займаюцца?

— Абласныя аддзяленні ўтварыліся крыху больш чым год таму. Старшыні іх, як і ў рэспубліканскім праўленні, працуюць на грамадскіх асновах. Ёсць і канкрэтныя справы. У Гомелі, як ведаюць чытачы «ЛіМа», праведзена «Палескае свята»; утвораны сімфанічны аркестр. Між іншым, калі аркестр выступіў перад удзельнікамі абласной партыйнай канферэнцыі, гэта настолькі ўразіла кіраўнікоў вобласці, што яны самі прапанавалі дапамагчы ў забеспячэнні калектыву. Дапамогі і абласны савет прафсаюзаў. Спрабавалі нашы калегі-гамельчане стварыць і дзіцячы музычны тэатр. Група

энтузіястаў паставіла музычную казку маладога беларускага кампазітара Я. Магаліфа «Бармалей», у спектаклі з задавальненнем удзельнічалі дзеткі. Але ўсё на тым і скончылася, бо тэатр без памяшкання існаваць не можа.

— Няўжо ніводнае з буйных прадпрыемстваў Гомеля не знойдзе для дзяцей прытулак у сваім Палацы культуры ці клубе? Гэта ж — дзеці, мо нават і дзеці тых, хто працуе на заводзе!

— На жаль... Гасразлік не дазваляе адміністрацыі займацца дабрачыннасцю і аддаваць сцэну, залу ці які-небудзь пакойчык тым, хто не можа заплаціць. Адзінае сучаснае: у Гомелі будзеца, умоўна кажучы, Дом творчых саюзаў, пад яго дахам, відаць, знойдзецца месца і для МТ. Між іншым, Гомельскае аддзяленне мае ўжо вядомыя сярод спецыялістаў вытворчыя майстэрні на рамоне і настройцы музычных інструментаў. Людзі тут працуюць вельмі кваліфікаваныя і сумленныя, работы выконваюць з гарантыяй. Гэта выбівае апору ў справах розных халтуршчыкаў. Толькі памышканне, дзе прытуліліся майстры, у аварыйным стане, а іншага будынка пакуль не знойдзена.

Таварыства ў Магілёве ўзяло на сябе абслугоўванне розных мясцовых і прафесійных святаў. Напрыклад, Дзень працаўнікоў сельскай гаспадаркі, Дзень машынабудаўніка, Дзень работнікаў міліцыі. Прадпрыемствы, установы, працоўныя калектывы заключаюць з таварыствам дагаворы аб творчай садружнасці і наогул ахвотна звяртаюцца да паслуг МТ: узровень не горшы, а плаціць трэба менш, чым просіць за тую ж работу музычныя кааператывы.

Брэстаўчане вядуць музычна-асветніцкую дзейнасць па абанементах: «Студзеньскія музычныя вечары», «Музычныя нядзелі», дапамагаюць арганізоўваць слухачоў на філарманічныя канцэрты. Да 50-годдзя Брэсцкага музвучылішча рыхтуецца адкрыццё музея музычнай культуры Брэсцчыны. Шкада, што тутэйшае МТ не мае падтрымкі з боку абласных партыйных і савецкіх органаў. І кіраўніцтва Віцебшчыны чамусьці недацэннае патэнцыял МТ, не разумее значэння новай арганізацыі для жыцця вобласці.

А вось гродзенцы падтрымку маюць. Тут увагу засяродзілі на выхаванні дзяцей — пра гэта я ўжо гаварыў у пачатку нашай размовы. Затое, як ні дзіўна, у вакууме недаверу існуе Мінскае абласное аддзяленне. Ні памяшкання, ні падтрымкі з боку абласных дырэктарскіх органаў. Тым не менш, аддзяленне сур'ёзна занялося асветніцтвам. Тут і прапаганда класічнай спадчыны, і аўтарскія канцэрты, і творчыя сустрэчы, і лекцыі-канцэрты, якасць якіх кантралюе мастацкі савет. Тут і дапамога пярвічным арганізацыям у набыцці нот, грамзапісаў, у вырабе сцэнічных касцюмаў.

У асноўным створаны аддзяленні МТ у раёнах і гарадах, ды амаль усё яны бядуюць, не адчуваючы асаблівай кіраўнічае ласкі...

— А ці даўно, Міхась Паўлавіч, беспрытульным было і праўленне рэспубліканскага МТ? Зараз як легенду расказваюць пра вашы першыя арганізацыйныя скходы, калі вы, ды ваш наместнік Томас Мацвеевіч Курыла, ды яшчэ бухгалтар Курасі, на лаўцы ля курыльніцы палаўскага тэатра ці ля кацы Дома мадэляў — каб на каменным парэце расклісці і падпісаць дзелавыя паперы! Вось, нарэшце, і памяшканне для вашага апарату ёсць, і першы нумар свайго выдання выпусцілі, і вытворчы камбінат па вырабе, рамоне і рэстаўрацыі музычных інструментаў у ваша распараджэнне перададлі, і ён дае таварыства асноўны прыбытак. І настойліва вядуцца размовы наогул перадачы вам яшчэ і Маладзечанскай фабрыкі музычных інструментаў...

— Дык і адчуваем мы сябе больш упэўнена: і людзям ёсць дзе сабрацца, абмеркаваць праблемы, планы, і кішэня ў нас папаўняецца. З'явілася магчымасць стварыць супольнасці членаў МТ па інтарэсах, і ўжо створаны чатыры асацыяцыі прафесійных дзеячаў музычнага і харэаграфічнага мастацтва. Супольна з упраўленнем дашкольнага выхавання Міністэрства народнай адукацыі стварылі аб'яднанне музычных кіраўнікоў дзіцячых садоў, намеццілі наладзіць на базе лепшых дзіцячых садоў Мінска своеасабліваю лабараторыю для вывучэння і абмеркавання праблемы далучэння дзяцей да вытокаў беларускай нацыянальнай культуры. Члены МТ, а таксама танцавальныя і харавыя калектывы рэгулярна выезджаюць у розныя гарады краіны і за мяжу для абмену вопытам, удзелу ў канферэнцыях, фестывалях. Наладжваем сувязі з польскім таварыствам імя Г. Вяняўскага. Фальклорны ансамбль БДУ «Неруш» удзельнічае ў фестывалі «Еўрапейскія маладзёжныя сустрэчы», які адкрываецца 14 верасня ў Штутгарце.

Працаваць можна было б больш інтэнсіўна і творча, калі б не масавае пасіўнасць у дачыненні да спраў музычнага таварыства. Уступілі ў МТ пераважна прафесійныя музыканты. Нямаюць педагогі БДУ, музычнай школы пры кансерваторыі, Мінскага музвучылішча, артысты філарманічных калектываў. Але ёсць, на жаль, члены прэзідыума праўлення, якія нават не ходзяць на нашы нарады, нягледзячы на неаднаразовыя запрашэнні. Затое лічаць, што маюць права без дай прычыны зняважліва гаварыць пра таварыства. Прыкра, што ў члены МТ памкнуліся людзі, пра якіх не чулі ні прафесіяналы, ні самадзейнікі, ні музыканты-педагогі. Прыкра, бо яны памкнуліся «запісваюць у таварыства» пасля таго, як даведзіліся, што актывісты могуць набыць турпуцёчку ў замежныя краіны. Дарэчы, адразу і запатрабавалі пуцёвак! Шкада, што мала дзяцей уступае ў МТ. Для іх штогадовы ўнёсак усёго 20 капеек — кошт нашага значка. Думаю, зусім даступная сума. Да таго ж, я неаднойчы пераконваўся ў гэтым на ўласныя вочы, дзеці любяць адчуваць сябе патрэбнымі ў нейкай справе дарослых.

— Так-так, і мне казалі, як на фестывалі «Музычная пралеска» чэлябінскія школьнікі, члены МТ, завіхаліся сярод арганізатараў, дапамагалі афармляць залу, развешваць рэкламу, распаўсюджваць запрашальныя білеты сярод гараджан і да т. п.

— Уяўляеце, якая гэта школа: і працоўнага выхавання, і грамадзянскага, і музычнага, і проста — зносін з людзьмі! Таму вельмі хочацца, каб прапаганда МТ БССР была паўнакроўнай, з удзелам усіх, у тым ліку і самых маладых, сіл грамадства.

— Ці не дапамаглі б вам у гэтым сувязі з творчымі саюзамі? Кампазітары ўжо з вамі поруч. А вось літаратары, кінематографісты, мастакі — яны ж таксама вядуць пэўную асветніцкую работу. Чаму б калі-нікні не весці яе, грунтоўчыся на сінтэзе мастацтваў?

— У гэтым напрамку мы распачалі пошук, калі мець на ўвазе канцэрты-гутаркі, музычныя сустрэчы ў бібліятэках. Але, думаю, сапраўдны пошук разнастайных форм работы пачнецца тады, калі МТ умяцуе свае пазіцыі, дакажа дзейнасць спраў, калі мясцовыя органы культуры, шматлікая армія музыкантаў, артыстаў-аматараў і педагогаў адчуваюць у таварыстве не канкурэнцыю, а саюзніка. Думаю, многае вырашыцца і на чарговым пленуме праўлення МТ БССР, дзе будзе разгледжаны праект нашай праграмы.

— Дзякуй, Міхась Паўлавіч, за размову.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

У ЧАС работы выстаўкі мастак сустракаўся з гледачамі і са сваімі мініскімі калегамі. У оперным тэатры адбыўся творчы вечар Глазунова, частка сродкаў ад якога перададзена на рахунак Беларускага фонду культуры на пабудову помніка Францыску Скарыне ў сталіцы рэспублікі. Мастак адказаў на шматлікія пытанні, якія датычыліся ягоных поглядаў на гісторыю мастацтва, ягонага разумення духоўнасці і бездухоўнасці. У запісе вечар паказаны на тэлебачанні. І выстаўка, і сустрэча

ноў валодае. Сёння ўласную думку можна выказаць, не надта азіраючыся на бліжэйшага міліцыянера. Перабудова і публічнасць паспрыялі пэўнай разнявольнасці грамадскай думкі. А вось яшчэ зусім нядаўна, як прыгадвае сярод іншага Ю. Шчакачыхін у артыкуле «Справа ўзору васьмідзесяціх» («Літаратурная газета» за 8 жніўня г. г.), захоўваўся дома рэпрадукцыі карціны Глазунова «Містэрыя XX стагоддзя» было падставой для абвінавачвання ў «антысавецкіх» з адпаведнымі вынікамі

скай концы. Спрощана трактуе мастак стасункі Расіі (дакладней, той яе часткі, якая потым стала Маскоўскай дзяржавай) і Арды: зверпадобны татарын з чаркай сядзіць на трупах рускіх князёў, а побач — аголеная паланянка. Ёсць і другая думка. Расійскі гісторык Леў Гумілёў пісаў нават пра «сімбіёз Расіі і Арды». Гэта, відаць, перабольшанне, але тое, што Арда сыграла пэўную ролю ва ўтварэнні палітычных інстытутаў Маскоўскай дзяржавы, — гістарычны факт. Дарэчы, і

Слова пра свой народ

Учора ў Мінску закрылася выстаўка жывапісу і графікі Ільі ГЛАЗУНОВА

з мастаком выклікалі самыя розныя пачуцці ў мінскай аўдыторыі. Адны ўспрыялі Глазунова адразу і цалкам, другія знайшлі пацярджэнне свайму непрыманню ягонага мастацтва, трэція ўбачылі нібыта розныя людзей у адной асобе — Глазуноў-мастак, Глазуноў-палітык, Глазуноў-гісторык...

Але ў адным, мабыць, зыходзяцца ўсе: гэта выстаўка — значная падзея, і не толькі ў мастацкім жыцці рэспублікі. Мы ўпершыню мелі магчымасць убачыць на ўласныя вочы знаёмае раней толькі па рэпрадукцыях і чутках, так бы мовіць — памацаць легенду рукамі. У Мінску выстаўка не выклікала ажыятажу, традыцыйнага спадарожніка мастацтва Глазунова ў Маскве, але поспех яе ў сталіцы Беларусі відавочны. І справа не толькі ў добра пастаўленай рэкламе і не толькі ў недасведчанасці так званых масавага гледача (выдаткі эстэтычнага выхавання). Той, хто быў узрушаны карцінай Аляксандра Іванова «Яўленне Хрыста народу» ці палотнамі Міхаіла Несперава, прысвечанымі тэме Святой Расіі, успрымае «Вечную Расію» Глазунова без асаблівага захаплення. Ёсць мастакі, на якіх «ходзяць» без усялякай рэкламы і на якіх «не ходзяць», якую рэкламу ні зрабі. Наўрад ці Ілья Глазуноў мог бы дваццаць год трымаць у напружаным чаканні публіку і крытыкаў — маўляў, ну што ён яшчэ там выдасць? — каб сапраўды час ад часу нешта не «выдаваў».

Прымаючы многае з думак Б. Крэпака (артыкул «Парадоксы Ільі Глазунова», змешчаны ў мінулым нумары «ЛіМа»), дазволю сабе выказаць некаторыя меркаванні, якія, магчыма, дапоўняць ягоныя нататкі.

Мноства мастакоў лепей за Глазунова адчуваюць колер, лепей маюць, будуць кампазіцыю. Але ні майстэрскім малюнкам, ні колеравай гармоніяй, ні дасканалай пабудовай карціны гледача не здзівіш. Бо ён жадае найперш бачыць у мастаку асобу — чалавек, здольнага на ўласную думку і ўласнае слова. Менавіта гэтай якасцю Ілья Глазу-

для прыхільніка творчасці мастака.

Каб зразумець палотны Глазунова, трэба памятаць пра час, калі яны ствараліся. Тады на першы план выйдзе іх сацыяльны змест — пратэст супраць бездухоўнасці і нацыянальнага нігілізму, выказаны ў форме, зразумелай для грамадства «застойнага часу». Падобна на тое, што мастак свядома збядняў сваю жывапісную мову, пазбягаў складаных псіхалагічных калізій. Усё для таго, каб быць зразумелым. Па сутнасці, ён займаўся і зараз займаецца папулярызаванай расійскай гісторыі, асветніцтвам. Чыста жывапісныя пытанні, фармальныя пошукі для яго на другім месцы. Сёння ўжо відавочная прасталінейнасць «Містэрыя XX стагоддзя», як відавочныя і пластычныя заганы гэтага палатна. Хто ведае, як праз некалькі гадоў будзе ўспрымацца «Вечная Расія»?

Гістарычная канцэпцыя, якую Ілья Глазуноў адлюстравваў у гэтым палатне, падасца мне спрэчнай. Я — беларус, і гэта вызначае мой погляд на расійскую гісторыю. Мяне, скажам, мала крапае лозунг «Масква — трэці Рым, а чадвёртаму не бываць!» Расія мне не чужая, як не чужыя і іншыя суседзі на планеце. Мне ў роўнай ступені дарагія рыжскі Помнік Свабоды, кіеўская Сафія, саборы Крамя і кракаўскі Вавель. Разам з тым я не магу ўспрымаць як святога князя Уладзіміра, хоць ён і кананізаваны рускай праваслаўнай царквою. Так, ён паклаў пачатак хрысціянству на Русі. Але ж да гэтага ён спаліў Полацк, гвалтам узяў Рагнеду на вачах яе бацькоў і братоў, а потым на вачах Рагнеды іх забіў. Дарэчы, афіцыйныя гісторыкі праваслаўя і самадзяржаў ўжо якое стагоддзе спрабуюць абаліць Уладзіміра, перакінуць віну за гэтыя злачынствы на ягонае асяроддзе, сваякоў — не атрымліваецца. Нездарма полацкія князі — нашчадкі Рагнеды — не давалі сваім дзецям імя «Уладзімір», нездарма з варожасцю глядзелі ў бок Кіева, нездарма пабудаваная на крыві дзяржава не вытрымала ўдару татар-

Русь Маскоўская, Русь Літоўская абаяліся на Арду ў барацьбе між сабою.

Схематызм у кампазіцыі і аднамернасць у трактоўцы гістарычных падзей адчуваюцца і ў іншых эпохах «Вечнай Расіі». Ці мог аўтар гэтага пазбегнуць? Думаю, што не. Узяўшыся намаляваць на адным палатне «сто якаў» (у літаральным сэнсе), Ілья Глазуноў непазбежна павінен быў збіцца на пералік імёнаў і падзей. І ўсё роўна на ўсё плошчы карціны не хопіць; і ўсё роўна гледачы будуць пытацца, чаму нехта намаляваны, а нехта не, чаму ў той ці іншай асобе не выяўлены тыя ці іншыя рысы.

Для мяне асабіста «вечная Расія» ўвасоблена ў геніяльным палатне Сурыкава «Раніца стралецкай кары». Народная трагедыя — братазайства, знічэнне цэлага саслоўя; гвалтоўнае зацвярджэнне ідэі, што чалавек — нішто, а дзяржава — усё. Гэта дана «пакоранага» развіцця Расіі ў ят-роўскую эпоху. На жаль, тое ж было і ў навейшай гісторыі Расіі і звязана з ёю агульным лёсам народаў. Аналіз адной кроплі марской вады дае ўяўленне пра тое, што такое мора. Адно імгненне «на зломе эпох», убачанае мастаком, дае больш для разумення гісторыі народа, чым доволі падрабязны пералік падзей і асоб.

І ўсё-такі я лічу «Вечную Расію», цэнтральнае палатно выстаўкі Глазунова ў Мінску, — творам безумоўна цікавым і сёння неабходным. Гэта сведчанне абуджэння рускай нацыянальнай свядомасці. Гэта спроба зазірнуць углыб гісторыі, за V стагоддзе, ад якога звычайна адлічваюць гісторыю ўсходняга славянства.

Ілья Глазуноў сказаў сваё слова. З яго думкамі будуць спрачацца. Думаю, найперш беларусы і ўкраінцы, у якіх шмат кропак дачынення з Расіяй у этнічнай, палітычнай і культурнай гісторыі і, адпаведна, шмат спрэчных пытанняў. А значыць, з явцяцца новыя творы, у якіх мастакі, зыходзячы з вопыту Глазунова, спрабуюць сказаць сваё слова пра гістарычны шлях сваіх народаў.

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

ВЕЧАР ДРУЖБЫ

У Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі ў рамках дэкады, прысвечанай 42-й гадавіне незалежнасці Рэспублікі Індыі і 18-й гадавіне падпісання дагавора аб міры, дружбе і супрацоўніцтве паміж Савецкім Саюзам і Індыяй, прайшоў вечар савецка-індыйскай дружбы. Першы намеснік Генеральнага дырэктара Беларускага рэспубліканскага НВА «Парашновая металургія» П. Віцязь і суп-

рацоўнік гэтага аб'яднання В. Гарабцоў расказаў аб супрацоўніцтве паміж дзвюма краінамі. Аб эканамічных і культурных сувязях савецкай і індыйскага народаў прыгадаў супрацоўнік Мінгарвыканкома С. Барташ.

Прысутных, сярод якіх былі індыйскія студэнты, а таксама члены мінскага клуба «Сябры Індыі», вітала прадстаўнік Ленінградскага аддзялення таварыства сувязей з замежнымі

краінамі, кіраўнік ансамбля індыйскіх танцаў клуба «Лотас» Ірына Футэр, якая выканала некалькі індыйскіх танцаў.

Прыезд Ірыны Эмануілаўны ў Беларусь невыпадковы. І. Футэр — унучка вядомага беларускага сатырыка і гумарыста Анатоля Дзеркача. Цяпер яна з маці адпачывае ў Доме творчасці пісьменнікаў «Іслач».

НАШ КАР.

ШЭФСКІ КАНЦЭРТ

У мінскім Доме афіцэраў артыста Горкаўскага акадэмічнага тэатра драмы імя М. Гор-

кага, якія знаходзяцца на гастролях, далі шэфскае вышталенне воінам гарнізона. Госці

паказалі сатырычную намядую М. Разоўскага «Канцэрт Высоцкага ў НДІ», пастаўленую на сцэне гарнаўчан аўтарам.

П. ГАРДЗІЕНКА.

9 САКАВІКА прыехаў у Бабруйск. Мала што змянілася ў гэтым краі з лютага па сакавік. Можна, рэдка толькі лапікі снегу ў палях выклікаюць новыя ўражаны...

Зіма сёлета сапраўды «сірокая». У Бабруйску вылучылі мяне кандыдатам у народныя дэпутаты СССР. 26-га абдуцця выбары. А цяпер — перадвыбарчая кампанія.

Акруговы сход праходзіў яшчэ ў мінулым месяцы, 10 лютага. Жадаючых стаць кандыдатамі ў дэпутаты набралася тады, здаецца, чалавек шэсць. Адзін рабочы сам адпрасіўся, а пяцёра, у тым ліку і я, галасаваліся. Дзевяцьсот чалавек вырашалі кандыдацкі лёс. Праз тайнае галасаванне прайшлі двое.

З акруговага сходу найбольш запамнілася атмасфера непрымання «чужога», нават знаёмых партыйных работнікаў пазбягалі трапіць насустрач у калідорах будынка, дзе праходзіў сход. Яшчэ — стрыманыя твары старэйшых людзей, разгарачаныя — у моладзі. Дзіўна, але беспадстаўных абцяжненняў, на якія надвычай здольныя некаторыя кандыдаты, найбольш жадала якраз маладая частка аўдыторыі. Увесь час бянтэжыў «мясцовы патрыятызм». Маўляў, навошта нам «чужы», будзем галасаваць за «свайго». А той, «свой» — намеснік генеральнага дырэктара аднаго з заводаў. Ва ўсялякім выпадку, выбаршчыкі пачалі ўсміхацца мне, «чужому», толькі пад канец дня, пасля таго, як выступіў з так званай праграмай і адказаў на мноства пытанняў...

Прызнацца, калі б загадзя ведаў, што з гэтымі выбарамі выпадзе столькі душэўнага напружання, нават не прыемнасцей, то не даваў бы згоды вылучацца. Па-першае, справа новая — сёлетнія выбары... пры вялікай галоснасці ды дэмакратыі, па-другое, нікому ты ў гэтай перадвыбарчай кампаніі непатрэбны... Кінулі, як таго ішчанаго, у вірлівую раку, вышывай... Хоць што значыць — кінулі? Аказалі давер!

Пачаў я гэту перадвыбарчую кампанію ў Польшчы. Выступіў там на дзёкух сустрачах з выбаршчыкамі-воінамі.

Тады, 10-га лютага на сходзе, калі выступалі ўдзельнікі акруговага сходу, і цяпер, з папярэдніх разоў з людзьмі, даводзіцца рабіць вывад, што Бабруйск вельмі абіякава да словазлучэння «нацыянальная культура»... Здаецца, у гэтым сэнсе тутэйшая акруга самая цяжкая, можа, на ўсю Беларусь. Між тым, канкурэнт мой (ці як гэта называецца цяпер) ужо даўно вядзе перадвыбарчую кампанію, да таго ж, як кажуць, «па ўсіх правілах барацьбы»; давераных асоб ён таксама падабраў адпаведна, словам — баяздольная «каманда». Раней мы гэты тэрмін ужывалі толькі ў дачыненні да выбараў за мяжой. А тут нават агрэсіўнасць заахвочваецца. Тым часам усіх нас усё жыццё вучылі быць цярплівымі адзін да аднаго, сціплым і гэтак далей... Цікава было ўявіць ужо цяпер, як такія «агрэсіўныя» дэпутаты будуць паводзіць сябе ў Вярхоўным Саўеце, а найперш — на 3'ездзе народных дэпутатаў.

Першая сустрэча мая з выбаршчыкамі сёння — у канструктарскім бюро сельскагаспадарчага абсталавання. Канструктары народ дапытлівы, пісьменны, у меру раззлаваны, як і ўсё грамадства цяпер. І калі паслухаць іх, то нібыта галоўная праблема тут — як знішчыць бюракратыю. Нават начальнік іхні з такім пытаннем звярнуўся. Я б і рады быў падказаць, як знішчыць, але не ведаю. Незнішчальнае племя! Да таго ж, трэба адрозніваць «бюракраты» ад сумленнага прадастаўніка ўлады, кіраўніка завода ці ўстановы. Відаць, найменш бюракраты ў сельскай мясцовасці. Там людзей, няйначай, па-ранейшаму дзеляць проста на добрых і дрэнных. Прынамсі, спрадвеку было ў вёсцы так.

Як я зразумеў, у гэтым канструктарскім бюро сярод праблем таксама такая — малыя аклады ў параўнанні з іншымі катэгорыямі работнікаў... Асабліва ў параўнанні з работнікамі завода, пры якім працуе бюро.

Амаль усеагульнае раздражнёнасць супроць кааператываў. Многія кааператывы сапраўды разбэшчваюць людзей і настаўляюць супроць улады...

Дзіва, але гэта раз нават у Польшчы, адкуль я вярнуўся на пачатку месяца, не адчувалася такой раздражнёнасці людской супроць існуючых прадастаўнікаў, як адчуваецца яна тут, у нас...

(Прыгадалася раптам — учора, у жаночае свята, прыезджыла дачка з мужам у гошці да нас. Прывозілі ўнука Іванку. Нахадзіліся мы з ім па кватэры і намілаваліся!)

10 САКАВІКА. Уранні, перад выездам у Глускі раён, рабілі з В. Юшкевічам інтэрв'ю для мясцовых газет. Справа ў тым, што адным інтэрв'ю абмясціцца тут нельга — у кожным раёне свае праблемы: эканамічныя, сацыяльныя, экалагічныя і г. д. Таму зрабілі асобна для кожнага раёна, якія ўваходзяць у Бабруйскую тэрытарыяльную акругу.

Увесь час цяпер — дарога. Усё новае, і да ўсяго трэба прывыкаць. Нядабрае адчуванне бывае, калі раптам працягнешся ўначы ад шуму за акном і доўга цяміш, дзе гэта ты сёння...

Пасля сустрэчы з Юшкевічам пахадзіў трохі па горадзе — уздоўж ракі, па магазінах. Нават пры гэтым сонцы дыма тут. Над горадам стаіць чадлівая смуга. А бабруйчане пытаюцца: што рабіць нам

«дэмакратамі». Нейкая Ф. усё далава зразумеў маім давераным асобам, што яна бывае ў сталіцы на розных сходах, нават у Фондзе культуры, таму ведае, якая там цяпер абстаноўка — «людзі галадаюць». Адна бібліятэкарка проста спрабавала наладзіць абструкцыю. Маўляў, што вы ўсё адно разважаеце, час ужо да канкрэтнага пераходзіць, пара ўжо нарэшце сказаць, што вы можаце даць тутэйшаму народу... У зале звычайна прысутнічаюць людзі розныя. Былі ў вучылішчы сёння і такія, якія гатовы былі падтрымаць абструкцыю (калі можна ўсё-ткі сказаць так). Але верх узяў канструктыўнізм. Эмоцыі былі прыглушаны, пачалася сур'ёзная размова.

У рэстаране ў Бабруйску працуе цікавы чалавек — Мадэст Вульфавіч.

эканамічнай рэформы, аграрнай праграмы і г. д.

Нарэшце нашы людзі загарвалі пра ўсё, паспыхаліся на галоснасці.

Але калі мы нарэшце самі зразумеем, што на самай справе яшчэ не гатовы да гэтакіх галоснасці, да гэтанай дэмакратыі.

Тым часам на такіх вострых сходах пачынаеш разумець, што адвучыліся мы (і гэта жальна) размаўляць з людзьмі, не ўмеем пытацца ў людзей. І, пэўна, не хутка навучымся.

Па дарозе ў Асіповічы паказалася сонца. За Бабруйскім яно зыркае і ласкавае.

На палях ужо моцна зелянее рунь.

Лясы наўнолі яшчэ ціхія, але, здаецца, падрыхтаваліся да вясны. Неўзабаве і брыня жыватворнымі сокамі зямля, тыя памкнуцца ўгору па дрэвах і травах.

Між тым, на рэках сёлета даўно няма лёду.

Вясною адбыліся выбары народных дэпутатаў СССР, якія ўпершыню праводзіліся на сапраўды дэмакратычнай аснове. Наперадзе ў нас — выбары ў Вярхоўны Савет БССР і мясцовы Саветы. Думаецца, урокі выбараў народных дэпутатаў СССР, вопыт іх правядзення будуць карысным для новай выбарчай кампаніі. У гэтай сувязі ўяўляе цікавасць і «выбарчы дзёнік» былога кандыдата ў народныя дэпутаты СССР Івана Чыгрынава.

ЯК Я ВЫБІРАЮСЯ...

Іван Чыгрынаў

з гэтым? На 17-га сакавіка тут, здаецца, склаўся сесія гарадскога Савета па праблемах экалогіі. Добра было б, каб дэпутаты па-сапраўднаму паставіліся да праблемы і нарэшце запатрабавалі ад кіраўнікоў горада, ад кіраўнікоў заводаў, прадпрыемстваў перастаць забруджваць паветра, атручваюць людзей. І ад майго канкурэнта таксама — завод, на якім ён працуе, найбольш і забруджвае горад.

Сярод папер у мяне ляжаць дадзеныя Камітэта па ахове прыроды, якія сапраўды прымушаюць трывожыцца за тутэйшых людзей...

З Бабруйска на Глускі ёсць карацейшая дарога, але мы падаліся па Слуцкай шашы, а тады недзе за Глушай павярнулі налева. Неўзабаве праз раку Піч паказаліся Глускі. Па краях яго дымлілі трубы фабрык, маслазавода. Мне чамусьці заўсёды думалася, што Глускі — гэта маленькае «балотца» на зямлі беларускай. Можна, уражанне такое засталася ад даўняга наведвання яго, у часы, калі даводзілася адбываць студэнцкую прантыку ў газеце «За Радзіму». Тады і дабірацца да Глуска было нялёгка. Ды і сам пасёлак быў вельмі несамавіты пасля вайны. Помню з таго руіны нацёла... Цяпер Глускі пасвятлелы, ёсць вялікія цагляныя дамы, а найперш зяўтаюць увагу на сябе заасфальтаваныя вуліцы. Людзей тут жыць небагата, таму і мітусні на вуліцах, у магазінах не бачна. Вось калі ўжо увечары гарадніане пайшлі ў кінацэнтр «Арыён», дзе ладзілася сустрэча, у цэнтры стала людна. Пабывалі мы перад вечарам у кніжным магазіне. Шкада, што не знайшлося ніяка, а то б няблага і пагандаваць імі ў пасёлку сёння.

Акрамя гарадской сустрэчы з выбаршчыкамі, была яшчэ сустрэча ў так званай «ляскай школе», каленту якой вылучаў мяне кандыдатам у дэпутаты.

Многа было пытанняў і ў «ляскай школе», і ў кінацэнтры. Парадавала выступленне мясцовай настаўніцы А. Марціноўчы. Некалі, будучы студэнткай БДУ, яна пісала дыпломную па маім апавяданні.

Вечаралі мы ў Глуску. У рэстаране. Адраза, яшчэ з першага паветра, у вочы кінуўся прыгожы інтэр'ер. Месца ў рэстаране таксама хапала. І стравы на стол былі пастаўлены смачныя, асабліва дражнікі. Але калі даведзіліся, што ў рэстаране перароблена царква, а мы сядзелі якіраз на тым месцы, дзе быў некалі амбон, апетыт адразу прапаў.

Касцёл у Глуску немцы разбурылі, царква — час і людзі, а найперш іхняя нялбайнасць і яшчэ чорт ведама што!

Паступова складваецца ўражанне, што многія людзі ставяцца да выбарчай кампаніі як да інтэрмедыі. Робяць сур'ёзны выгляд пры ўсім гэтым, а на справе... Бяжы, коні, пакуль не ўпадзеш... Альбо: танчы сабе, танчы, а мы паглядзім...

11 САКАВІКА. Сёння ў Бабруйску ўсё роўна як цёмнавата. Хмары на небе і брудная, як імжа, смуга над дахамі дамоў.

У суботу людзі дажылі да «выходнага» дня, гэта як свята. Але я па сваіх дамашніх — па жонцы і дачцы — ведаю, колькі выпадае на гэты дзень працы!.. Калі б ад мяне залежала, то ў суботу забараніў бы праводзіць усялякія грамадскія зборы. Працуў, чалавек, па доме, раз у другі дзень не маеш магчымасці, адпачывай!..

Можна, таму, што і іншыя людзі гэтак думаюць, на сустрэчу ў музычную школу бабруйчан прыйшло нямнога. Ды і арганізатары, відаць, не надта стараліся сабраць іх, дарма што нас у гаркоме пераконвалі, што інтэлігенцыя — а сустрэча была наладжана з інтэлігенцыяй — паваліць валам...

Было выступленне таксама і ў мастацкім прафесійна-тэхнічным вучылішчы. Тут дзейнічаюць нейкія сілы, якія звязаны з так званымі мінскімі

Я неяк у часе абеду разы са два пахваліў стравы. Тады і пачуў — дык іх жа задумвае і гатуе повар, які некалі карміў сталінскіх маршалаў! Сапраўды, Мадэст Вульфавіч аказаўся чалавек вельмі цікавым, разумным і ласкавым.

Увечары, чамусьці ажно ў 20.00, амаль нечакана паехалі на сустрэчу з выбаршчыкамі ў Гарбацэвічы.

І заўтра таксама востр гэтак — работа, работа... Цяжка, але ж была б гэта сапраўдная работа! А так — «барацьба»...

Дарэчы, з вясковымі людзьмі, з рабочымі гаварыць лягчэй — няма ў іх той бязметнай злосці, што скрозь выплэскаецца цяпер у асяроддзі так званых «канторшчыкаў», якія смела адносяць сябе да інтэлігенцыі. Я ўвесь час успамінаю бібліятэкарку з мастацкага прафесійна-тэхнічнага вучылішча. Амаль ці не крычала: «Я ўсё роўна прагаласую за вашага саперніка!» Хоць мы пасля сходу нібыта і паразумеліся з ёю ў гаворцы на калідоры, але я так і не спытаў, чаму раптам у яе з'явілася амаль адкрытая нянавісць да пісьменніка. Пісьменнік і кніга — гэта ж у ідэале яе, можна сказаць, любоў!

Тутэйшае начальства ўвесь час хоча правесці сумесную сустрэчу, сумесны сход двух кандыдатаў у дэпутаты. Але чамусьці выбірае месца ў «маім раскладзе». Між тым, практыкі сумесных выступленняў няма. Мы ж ужо «состязаліся» на акруговым сходзе!

12 САКАВІКА. К вечару кожны раз стамляецца. Нават змена краёвідаў і новыя твары не здзімаюць стомленасці. Ды і то сказаць — даўно я ў дарозе, спярша ў Польшчы, цяпер востр тут.

Газеты чытаць не паспяваю, радыё німа калі слухаць, нават тэлевізар, які стаіць у пакоі, мала ўключваю.

Думаць надта таксама няма калі — адно прыстасоўваеш увесь час да новай аўдыторыі, да новых людзей і па ладзе жыцця, і па прафесіі, і па псіхалогіі.

Тым жа часам за межамі Бабруйскага, Асіповіцкага і Глускага раёнаў штосьці таксама адбываецца!

Дамашнія на маю «барацьбу» за дэпутатства глядзяць абіякава. Магчыма, нават не спакуваюць. Зрэшты, можа, і так быць, што ўзводжу я сваёй гэтанай падазранасцю на іх дарэмшчыну...

Вялікая частка маіх выбаршчыкаў знаходзіцца ў Польшчы. Шкада, што не было магчымасці дабрацца да іх у нядаўнюю паездку. Думалася, што хтосьці прыедзе ды забярэ мяне, але ніхто пра гэта не пакапаціўся. Тым часам мой канкурэнт нібыта скрозь пабываў там.

Дзіўна, але на мясцовыя выканаўчыя, партыйныя органы скаргаў мала. Ніводнага канкрэтнага прозвішча, ніводнага канкрэтнага ўстановы не называецца. Усё роўна як асцерагаюцца чагосьці людзі. Скаргі на жыццё ўвогуле, на праблемы ўвогуле і на «нейкае начальства» ўвогуле, якое «не хоча» ісці насустрач народу, не спышаецца ладыць для яго добрае жыццё. Таму іншы раз складваецца ўражанне, быццам хтосьці сапраўды знарок перашкаджае ўсталяванню нармальнага дабрабыту, значыць, ажыццяўленню

Што будзе далей з вясной, затым з летам?

Нязвычайна сёлетнюю пагоду дасведчанія людзі тлумачаць надзвычайнай актыўнасцю сонца, нібыта падобнае не здаралася ўжо гадоў дзвесце.

Учора на сустрэчу з творчай інтэлігенцыяй з'явілася мала «творцаў». На пустых месцах шмат дзе бялілі лісты маёй праграмы, якая, дарэчы, надрукавана дужа дрэнна. Па-мойму, выбарчы кампаніі праіграюцца, пачынаючы з дрэнна надрукаваных праграм... А яшчэ — з няўдалага выбару кіраўніка выбарчай кампаніі, у тым ліку і з непрадуманага падбору давераных асоб. Адна жанчына (давераная асоба мая) зусім адмовілася дапамагаць мне «выбірацца». Ва ўсякім выпадку, не падае ніякага знаку аб сабе.

У Асіповічах апеку над намі ўзяў першы сакратар гаркома. Увогуле, і тут, у Асіповіцкім раёне, і ў Бабруйскім, і ў Глускім, партыйныя кіраўнікі з добрай душой і далікатнасцю ставяцца да нашых клопатаў. Але ж асноўная маса выбаршчыкаў жыць у Бабруйску і ў Польшчы. Між тым часцей і часцей прыходзіць у галаву і таякая думка: усё будзе залежыць ад людзей, асабліва ад старых, якія наўрад ці ўцямяць сабе, урэшце, за каго ўсё-такі трэба галасаваць і як паводзіць сябе з бюлетэнем — каго выкрэсліваць, каго пакідаць, і ўвогуле, ці трэба брацца за аловак...

Тое, што асіповіцкае, глускае ды і бабруйскае (раённае) кіраўніцтва ставяцца з павягай да нашых клопатаў, выклікае адваротную рэакцыю: ужо на слухах з'явіліся лістоўкі, маўляў, гэтыя кандыдаты навязваюць нам зверху!.. Галасуюць за таго!..

Вечар у Асіповічах праходзіў у Доме культуры. Дом стары, не дужа ўтульны, аднак народу сабралася многа, месцы былі заняты.

«Наманда» майго канкурэнта па выбарах ужо следуе за намі паўсюль. Збівае групы ў зале, наладжвае абструкцыі, прысылае амаль абразлівыя запіскі, якія напісаны паўсюды — і ў Глуску, і ў Бабруйску, і ў Асіповічах — адным почыркам.

Прычепіліся яны і да першага сакратара Асіповіцкага гаркома Міхаіла Міхайлавіча Анікеева — маўляў, чаму тут, на сустрэчы з гэтымі кандыдатамі, людзей многа, а ў Дараганаве, дзе выступаў ягоны канкурэнт, было не так многа. Дзівакі! У Гарбацэвічах я выступаў амаль пры пустой зале.

13 САКАВІКА. Тым часам мае давераныя асобы разам з гаркомамі, райкомамі праграму выступленняў ускладняюць і ўскладняюць. Ужо няма калі падыхаць на поўныя грудзі. Канечне, кандыдат у дэпутаты па цяперашнім часе павінен дайсці да кожнага выбаршчыка. Але як? Якім чынам? Для гэтага неабходна адводзіць на перадвыбарчую кампанію не менш паўгода. Патрэбны таксама сродкі. А на іх дзяржава не дужа пчодрая. Акруговыя камісіі падказваюць кандыдатам — прасіце ў тых калектываў, дзе вас вылучалі. А што будзеш прасіць у школы, у тэхнікума ці маленькай фабрыкі?

Па тры выступленні ў дзень — гэта замнога. Урач у бальніцы, жанчына, мне колісь казалі, прачытаўшы ў газеце, што і я выбіраюся: «Навошта гэта вам?»

Сёння за вокнамі даўно ўжо грукоча горад. Але калі быць дакладным, то ён зусім мала калі засынае. Такое ўражанне, што аўтамашыны тут гоісаюць уначы нават больш, чым удзень, быццам тут сапраўды патаемнае начное жыццё.

Учора мне расказалі, як канкурэнт мой дабраўся ў Польшчу. Аказваецца, яны з генералам, што праходзіць у Бабруйску па нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе, паліцэлі туды разам на вайсковым самалёце. Ніякай, таму вайскоўцы ў Польшчы не сустралі мяне, дарма што была папярэдняя дамоўленасць.

Відаць, генералу патрэбны пэўныя галасы ў Бабруйску, дык чаму не дамагчыся іх такім чынам?

Урэшце, я пераказваю тое, што мне гавораць. А як яно ў самай справе, пажака час.

З Сальніковым мы наведаліся сёння на фабрыку мастацкіх вырабаў.

Фабрыка невялікая. Вырабляюць на ёй шмат чаго, дакладней, шыюць, плятуць: прыгожыя сукенкі, кашулі; плятуць з суровых нітак адмысловыя сувеніры ў разнастайным выглядзе, пачынаючы ад конікаў... У Бабруйску фабрыка мае свой магазін, філіял мінскай «Паўлінкі».

Пасля сустрэчы з выбаршчыкамі ў цэху — а тут таксама працуюць пераважна жанчыны, нават не пераважна, а толькі жанчыны, — галоўны інжынер фабрыкі Ала Васільеўна павадзіла па паверхах. Добра было б, каб і гэтую фабрыку неяк узяць пад апеку Фонду культуры...

Сёння я меў ужо трохі часу пагартыць мясцовую газету «Камуніст». Дагэтуль здавалася, што ўсё жыццё ў горадзе «круціцца» вакол кандыдатаў у дэпутаты, вакол выбарчай кампаніі. Так, гэта ёсць. Але ж у людзей, аказваецца (калі меркаваць па газеце), хапае тут і іншага клопату: у тэхнікумах адбываюцца чарговыя выпускі навучэнцаў, на заводах выпускаюць прадукцыю, у гарадскім таварыстве кнігалюбаў адбываецца канферэнцыя; на бюро гарадскога камітэта партыі абмяркоўваецца пытанне аб стане і мерах па ўдасканаленні ідэіна-выхаваўчай работы; у гарвыканкоме ідзе падрыхтоўка да сесіі па эналогіі і г. д.

Што значыць — свае клопаты! Свае шоры! Асабліва, калі не маеш часу азірнуцца навокал, пабачыць, што робіцца ў горадзе, на вёсцы... У гэтай жа гарадской газеце, г. зн. у бабруйскім «Камунісце», змешчаны такія вось сатырычны верш:

(Сябры)
За столік селі, заказалі
Саліну і з курэй бульён.
І ўзялі лыжкі з неапрацаваным...
Вось падсінуцца, маўляў,
— Але ж, — заўважылі ў здзіўленні,
— Абед не з тых, як бачна страў?

Быў у бульёне пух курыны,
А ў саліцы — пара мух.

Сонца ўсё свеціць на вуліцы і свеціць. Але ўспомнілася раптам з учарашняй паездкі ў Асіповічы. Перад Домам культуры стаіць бяроза, і з падрэзанай галіны капае бярозавік; увесь асфальт пад дрэвам мокры ад соку... Значыць, кляновік ужо адышоў. Цячэ бярозавік. А ў лесе, дзе мы спыніліся па дарозе ў Асіповічы, ніводнага карыта пад бярозамі, ніводнага слоіка, ніводнага цэлафанавога мяшэчка...

Я ўсё думаў, як пройдзе сённяшняя сустрэча ў Бабруйску. Выйшла проста: не мая была сустрэча з выбаршчыкамі, а сустрэча двух кандыдатаў. Так зладзіў гарком і акруговай выбарчай камісія гэтую сустрэчу...

Нарэшце за колькі дзён уключыў тэлевізар. Пачалася «Калыханка». Іванка, відаць, глядзіць яе ў Мінску. Вельмі ён стаў прыслухоўвацца да такіх рэчаў! Расце хлопчык!

Дзіўна, што нават пасля праграму «Время» ўдалося паглядзець праграму «Время».

14 САКАВІКА. Шафёр казаў, што дарогу учора, трынаццатага чысла, перабягала шмат жокаў. Тым часам дзень прайшоў звышайна. Хваляванне было, вядома. Напрыклад, з-за таго, што выступленне перадаў выбаршчыкамі горада мясцовае кіраванне раўніцтва (а ўзяла на сябе ініцыятыву нібыта акруговай камісія) наладзіла сумеснае. Не ведаю, можа, так і трэба вадзіць сябе кандыдату, што лезці ва ўсе «шчыліны». Між тым, на сустрэчы нічога страшнага не адбылося, асабліва выпадаў «каманды» не зрабіла супраць мяне, хоць і ганіла праграму. Ды і нарэшце канчаткова на тым сходзе высветлілася, што да мяне пэўная цікавасць у бабруйчан таксама ёсць. Аб гэтым можна меркаваць па пытаннях, колькі іх паступіла з залы і якіх яны. У шэфлядзе майёй сабралася вельмі многа записак, па якіх можна зладзіць якую хочаш сустрэчу, нават пісьменніцкую.

Учора сёй-той званы ў Мінска. Здаецца, толькі ў Вярхоўным Савеце БССР мяне чакаюць пільныя справы. Адуць увесь час звоняць і дамоў, і ў Фонд культуры. Газеты мясцовыя — і гарадскія, і раённыя — часам змяшчаюць сёе-тое на сваіх старонках пра кандыдатаў. Але ў Бабруйску на першых старонках часцей «з'яўляецца» канкурэнт... Найбольш мяне бянтэжыць тут, у гэтым горадзе, глухая абьякавасць да культуры. Дзівакі! Некаторыя думаюць, што наядуцца да самай дыяфрагмы і тады ўжо шчасця дасягнуць!

Учора адзін чалавек з узнагароднымі планамі на год дзесьці так і сказаў мне: хто вы — матэрыяліст ці ідэаліст? На дадзеным этапе, сказаў я, ідэаліст, бо людзей ратаваць трэба ад бездухоўнасці, бескультуры і г. д.; ратаваць трэба людскія душы.

Кажуць, што Адамовіч назваў некалькі Беларусаў «вандэяй». Цікава, а што ён думае пра сваю радзіму, Бабруйшчыну? Учора я сустрэў тут С. Карпава, былога дырэктара тэатра імя Дуніна-Марцінкевіча. Некалі з ім моцна распавіліся — на калегіі Міністэрства культуры, дзе я таксама членам, разглядалася пытанне аб становішчы ў гэтым тэатры; члены калегіі ўзялі бок галоўнага рэжысёра Кавальчыка, а, відаць, дарэмна. Ва ўсякім выпадку, у цяперашняй размове з Карпавым я недзе зразу меў, што мы тады на калегіі паддаліся эмоцыям і не зусім правільна паступілі. Але ж дзе быў да таго сам Карпаў? Чаму не падышоў, не расказаў аб сапраўднай сітуацыі ў тэатры? Падыходзіў жа яго сапернік, галоўны рэжысёр!

Цяпер Карпаў без работы. Хоча ўладкавацца дырэктарам Дома культуры на шынным камбінаце.

Між тым, у Бабруйскім тэатры справы не наладзіліся. І спэнтанійныя добрыя яны, і парадку. Хоць, з другога боку — дзе ён цяпер, парадак, у якім тэатры? Даўно нічога не снілася ўночы. А сёння раптам убачыў, як капае з белага Араўлянага язычка на бярозе сок...

Цікава, ці ёсць якія «ржучыя» прылады ў шафэра? Варта было б нарэшце пакаштаваць па дарозе біразавіку.

Па тэлебачанні ўсе гавораць пра выбары, пра выбары. І ніхто дакладна не ведае, як іх праводзіць. У Камітэце абароны міру учора «не дабралі» акно двух дэпутатаў. Ім належала выбраць на пленуме сем, а выбралі пяць. Затое ў Савецкай калгасаў было вылучана якраз столькі, колькі належала на так званай квоты.

А мне сёлета выпадае выбраць акно некалькіх дэпутатаў — па акрузе ў Мінску, па Саюзе пісьменнікаў і па Фондзе культуры. Канечне ж, неадарэчысць.

Я іншы раз думаю — запісаць бы сюды мае адказы на пытанні, што задаюць на сходах у пісьмовай форме альбо вусна. Нават цікава было б дастаць цяпер некаторыя запіскі з шэфляды стала ды рэстаўрыраваць адказы на іх. А можа, і варта зрабіць гэтак? Але ж дзе знайсці таго часу? Я гэтыя накіды пісьмовыя раблю замест адпачынку.

Па тэлевізары з ранку перадаюць спэнтаній пра Мальера.

А тым часам цяперашняга арганізатара маіх выступленняў М. Ф. усё няма. Ведаць бы, што я вольны да абеду, з'ездзіў бы ў лес.

Сват у Старых Дарогах, нійначай, таксама чакае гэтыя дні мяне ў гасці, бо ад Бабруйска туды зусім недалёка. Прынамсі, я абяцаўся прыехаць, ды ўсё не выбіраю «кенца».

Адзін з героў п'есы пра Мальера раптам сказаў цяпер востра: «Падман заўсёды ў пашане».

Выраз — класічны. Але ці заўсёды класіка мела рацыю? У конным разе, з гэтага паводу хацелася б паразважыць. І ў рэшце рэшт прыйсці да высновы, што ў падмане сапраўды штосьці заўсёды заключаецца такога, што часта яго лічаць ледзь не выратавальным сродкам, дарма што з'ява гэтая ўвогуле амаральная і ў асяроддзі сумленных людзей заўсёды павінна быць непрыемнай; яе трэба саромецца ўсім людзям; чым далей адходзіць будзем ад падману адзін аднаго, грамадства, тым больш будзем станавіцца людзьмі. Я і ў гэтай востра цяперашняй выбарчай кампаніі хацеў найперш шукаць у чалавеку чалавечасць, тое, што зрабіла яго «лоўм зарплат», інакш навошта было вырастаць з прымітыву ў высокаарганізаваную істоту?

Тым часам у народзе кажуць і такое — на падмане далёка не паедзеш. Народ усё-ткі ў цэлым разумнейшы за адну, нават самую разумную асобу.

Сёння ўдалося пагартыць цэнтральныя і рэспубліканскія газеты. Жыццё віруе ў краіне. Ідзе падрыхтоўка да чарговага пленума ЦК КПСС. «Советской Беларусі» змешчаны матэрыял з нарады ў Савецкі Міністраў БССР аб выніках чарнобыльскай катастрофы. Дададзеныя «С. Б.» я вынарыстоўваў сёння ў выступленні ў прафгэаўчальніцкай шыннікаў імя Чарняка, Героя Савецкага Саюза, які здзейсніў свой подзвіг у мінулыя ваіны непаладу ад Бабруйска.

Пасля таго, як разніліся выбаршчыкі з залы, падыйшла адна жанчына, суровая з выгляду, усё роўна як злосная, сказала: «Да сённяшняга дня я збіралася галасаваць за вас. Спадбалася мне, а цяпер буду за вас. Спадбалася мне, што вы шукаеце чалавечасць ў чалавеку. Мусяць, яна выглядае так тут. Я не паспеў спытаць, бо пачалі падыходзіць іншыя кабаты і дзядзкі. Многа пакінуў аўтографу на так званых «вымпелах».

Сонца і сёння ўсё дзень не ўтрымалася на небе. Яно востра гэтак і робіць — іншы дзень уздыдзе, павісіць над зямлёй, а тады раптам пачынае брацца смугой, высюкія і суцэльныя хмары паступова закрываюць яго... Да авіятараў, дзе сёння яшчэ трэба выступіць, дзядзечка ехаць, здаецца, па дзядзкі.

Пазваніла сюды ў гасцініцу Людміла Прохараўна. Усе нашы, у Мінску, жыць здаровыя. Іванка, сказала, чакае дзеда.

А можа, і праўда чакае. Усё-ткі ён сапраўды расце.

Заўтра пачаць цяжкую работу пасля абеду. Можа, пашануе выехаць на якую гадзіну з горада ў лес.

Увечары зноў выпала магчымасць паглядзець перад тэлевізарам. Але па ім паказваюць толькі адну праграму — першую ўсеагульную; кажуць, што ў Бабруйску ідзе таксама беларуская праграма, аднак мой «апарат» чамусьці не прымае яе.

Ужо колькі часу сяджу, а перадача ўсё пра Англію, пра Дублін. І я чамусьці ніяк не ўцямаю, у чым яе сэнс: што значыць, прапусціць галоўнае...

У гэтую хвіліну мэр Дубліна якраз гаворыць: «Я ўсё думаю, ці рушыла за апошні час чалавечасць наперад?»

Сапраўды, ці рушыла?

Але ж як спакойна, калі не дума наштаўляеш лакатарам вушы ды талопіш на ўсё вочы: у праграме «Время» сёння паказалі каля 40 кітоў, якія самі выкінуліся на бераг і паміралі... Шкада людзей, якія дарэмна гінуць, шкада таісама і жывёлін.

Заўтра ў Беларусі, паказвае тэлебачанне, тэмпература плюс 5, 7. А якая была сёння?

Пасля праграмы «Время» і «Прожектора перестройки» паглядзеў мастацкі фільм «Адзінокі голас чалавек».

15 САКАВІКА. «Чалавек, які ніколі не здуецца, — проста дурань. Чалавек, які здольны прымусяць сябе не зважаць дарэмна, — мудрэц».

Гэта напісана ў адной з газет. І далей у ёй змешчана такое: «Ніколі не збірайце ў сабе на людзей зла, нават калі яны зрабілі вам непрыемнасць. Зло падобнае пары, можа разарваць вас саміх».

І яшчэ: «Шкадаванне аб страчаным дарэмна».

«Кожны з нас штосьці страчвае на жыццёвым шляху. Мы павінны прывыкнуць да страт».

Нійначай, мне таксама трэба прывучаць сябе да паражэння ў гэтых выбарах. Усё-ткі «мясцовы патрыятызм» моцная рэч. У цяперашніх умовах ён амаль неадольны.

Трэба нарэшце ўсвядоміць, што акруга Бабруйска пакуль не для кандыдата-гуманітарія.

Дарэчы, штосьці падобнае мне сказаў адзін чалавек у Асіповічах. Можа, сапраўды тут патрэбна дэпутатам эканаміст, які ўжо цяпер абяцае дзвесці ўсім зарплату да 500 рублёў. Дык, можа, мне ўслед за ім абяцаць 501?

Вядома, сумна разумець гэта яшчэ да канца выбараў, аднак...

У сувязі з гэтым мяне пачынае хваляваць і востра акалічнасць: не перабольшыць бы выдаткі на выбарчую кампанію. Мае памочнікі, здаецца, не зусім адчуваюць гэту маральную небяспеку. Запрашлі за грошы сюды ансамбль «Святая». І хаця ён выступае тут з іншай нагоды, але супадзенне можа даць повад для зачэпкі. Ды ўжо сёй-той і чапляецца.

А востра яшчэ адна згадка-выпіска: «Каго больш за ўсіх павінен хваляваць той факт, што кожны год у зямную атмосферу выкідаецца прыкладна 145 мільёнаў тон двуводнага серы, 250 мільёнаў тон пылу, 70 мільёнаў кубаметраў газу, каля мільёна тон злучэнняў свінца? Што да іх плюсоў дзiesiąткі тон фторыстых і хлорыстых злучэнняў? Што больш за сто розных рэчываў ідэнтыфікаваны ў якасці забруджвання паветра, а многія з іх таксічныя?»

Якраз амаль аб гэтым увесь час і гавару тутэйшым людзям. Гавару і пра Чарнобыль, пра страшэнныя вынікі той нядаўняй катастрофы. Але ўспрымаецца ўсё як штосьці дужа далёкае, дарма што і верагоднае. Чарнобыльская радыяцыя для Бабруйска — не грозны вораг. Яна недзе там, далей. Быццам радыяцыя не можа трапіць на хмары, як прыплыла на маю радзіму, села на мой Вялікі Бор улетку 1986 года.

Дарочна, сонца сёння зусім не паказалася. Гэта к таму, што я, здаецца, заўсёды гляджу ў акно — ёсць сонца на небе ці не. Нейкі вясёлы становіцца чалавек з сонцам. Асабліва калі чакаеш сапраўдную вясну.

Між тым, сёння пакуль аніякіх тэлефонных званкоў, быццам ужо і работы няма, быццам ужо і выбары прайшлі...

Што ж, едем за горад!

Думалася, што ў лесе будзе яшчэ ціха. Не пачуеш ані звяра, ані птушкі. Нават вецер не парушыць цішыні, акурат як у той раз, калі мы спыніліся паўз лясной дарогі ў Асіповічы.

З таго часу мінула ўсяго некалькі дзён. Але як перайначылася жыццё ў лесе. Загаманіла птаства, асабліва моцна падаваў голас юрок. Збіраюцца ў стаі крумкачы — лётаюць, крумкачы па-вясняму, нійначай, біруцца парамі, каб неўзабаве сесці на гнёзды.

На мурашніку пад сонечным угрэвам ляніва варушацца мурашкі. Вытыраецца з зямлі сваімі вострымі макавымі галоўкамі сон-трава...

Бярозавік таксама цячэ... Прынамсі, за гадзіну па кроплі паступова на адной бярозе напоўнілася цэлая бутэлька. Але на смак ён не вельмі салодкі.

Ад шашы мы далёка не ад'язджалі. Але ў дзвюх вёсках тым не менш пабылі. Звычайныя бязлюдныя вёскі з вялікімі скірдамі дроў каля паркану. На гародах сям-там ужо нацягнута плёнка на парніках.

Пасярод лесу, трохі воддалі ад вёскі, здаецца, Слабодкі, убачылі вялікія могілкі. Дакладней сказаць, яны займаюць вялікую плошчу. Але дагледжаныя магілы можна пералічыць па пальцах. Там, дзе дагледжаныя яны, ёсць сучасныя помнікі, з прозвішчамі. Але скрозь — салдацкія ўдывы, якія дажылі да старых гадоў... Марыля Цыбулькіна ды Марыля Наздра, а далей — Ганна Парушкевіч...

Жахліва хадзіць па такіх могілках. Адрозна прыходзіць думка — навошта тады чалавеку было ўвогуле жыць, калі пасля яго нават магілы навошта не застаюцца?

Няма каму жыць у вёсцы, няма каго хаваць на вясковых могілках...

Мне заўсёды было шкада салдатак, якія не дачалі мужыкоў з вайны. Як жахліва ім, напэўна, жылося! Але цяжэй глядзець цяпер на іх адзінокія, нікому не патрэбныя магілкі...

Апошнім часам высунуты лозунг: зямля — сялянам! Дык яна, гэтая зямля наша, сялянам была аддадзена ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі... Цяпер трэба ўжо думаць, дзе знайсці тых сялян, якія б узялі зямлю. Няма іх.

А мне ж даводзілася бачыць і добрыя фермы і руплівых фермераў.

Стайце сабе някескі дамок пасярод палёў, каля яго гаспадарчыя пабудовы; у загоне — тэхніка; а каля ганка прыпаркаваны ўласны легкавы аўтамабіль; ад гэтага ж ганка асфальтаваная дарожка кіруецца да вялікай шашы; у дамку тым часам газ для кухонных патрэб і гарачая вада... Мый посуд, прымай душ, ванну пасля працы...

А мы хочам па-ранейшаму трымаць селяніна ў брудным кароўніку, у абыякай хаце і г. д. і г. д. Нават пра грамадскую лаяню не ўсюды паклапаціліся, не тое што пра гарачую ваду ў доме.

Дарэчы, сёння пачаўся Пленум ЦК КПСС па аграрным пытанні. Дойдуць там нарэшце да розуму ці не? Галоўнае, каб сродкі, якія будуць выдаткоўвацца на сельскую гаспадарку (будзем так гаварыць), калі-небудзь дайшлі да селяніна. Здаецца, у гэтым вырашэнне харчовай праграмы.

Выступленні сёння былі на заводзе сельскагаспадарчага машынабудавання і ў адной з сярэдніх школ з мастацкім нахілам выхавання і навучання. Чамусьці ў Бабруйску скрозь за мною вандруюць «эканамісты». Нават у школу адзін такі прыйшоў, усё дапытваўся, як я буду змагацца з камандна-адміністрацыйнай сістэмай.

Нарэшце і я спытаў яго — «А як вы змагаліся б, каб вас выбралі дэпутатам?» — «Грашмай, — адказаў ён, — не даў бы ёй грошай». Словам, скрозь «канторшчыкі», якія цяпер займаюцца ў краіне вялікай дэмагогіяй. Між тым, эканоміка наша «опрокинута» ў першую чаргу па віне эканамістаў, якія блыталі людскія розумы, а разумнага падыходу да вырашэння эканамічных праблем дзвесці не здолелі... Мой канкурэнт па выбарах таксама эканаміст. Але, кажучы, у маштабах свайго завода ён нямала карыснага ў гэтым сэнсе сапраўды робіць.

16 САКАВІКА. Званіў з Асіповіч Я. Ф. Урублеўскі. Туды прыехалі памагачы мне «выбрацца» Д. Багубаў з А. Пісьмянковым. Што ж, нійхай паагтыюцца. А то мне ўжо ўсё гэта абрыдла.

Відаць, у Бабруйску цяжка захаваць аб'ектыўнасць... Мала пра мяне агітацыйнага матэрыялу ў горадзе, усё роўна як «хаваюцца» ад выбаршчыкаў. Праўда, гэта можа толькі здавацца. Але ў гарком, у акруговую камісію «паступаюць» такія тэлефонныя званкі...

Хтосьці прынёс у гасцініцу штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», а мне яго перадала прыбральшчыца, жанчына, якая часта, калі выпадае хвіліна, размаўляе са мной. На першай старонцы партрэт і сёе-тое з праграмы... Хоць увогуле... Ці мае права ўсё, што мы, кандыдаты, спрабуем даводзіць сёння, называцца «праграмай»?

Хутчэй бы дамоў! Ужо нават даверная асоба майго канкурэнта Учора ў школе ўзгадалася: «Хто прыдумаў гэты перадаўчы марэфон? Хто кіруе ім?» Сапраўды, мусяць, толькі ў нашай акрузе гэтак робіцца.

Праглядзеў нарэшце 10-ты нумар «Ліма». Усе старонкі там запоўнены клопатам пра культуру, пра гісторыю, пра мову... Тут, у Бабруйску, толькі пачынаеш пра гэта згадваць, як «канторшчыкі» пачынаюць чмыхаць... Адна экзальтаваная кабата кривнула Учора на заводзе: «Дайце нам спярша наесціся, пасля гаварыце пра культуру!» Я прыгледзеўся да яе — не ўспомніць яна пра культуру нават пасля смачнага абеду...

Да чаго дайшлі людзі ў век нявер'я? Сёння ідзе дождж. Ён лічэ вельмі патрэбны зямлі, якая даўно пазбавілася снегу. Лічы, яго сёлета зусім не было, таго снегу. А зямлі патрэбна вільгаць: і каб наталіцца, і каб ачысціцца... Вялікі кругаварот. Разумець бы яго той жанчыне з завода сельгасмашына. Нельга ўсё жыццё ўцякаць. Ніякай ад чаго, але ўцякаць. У тым ліку і ад культуры. А тым больш, свядома не прымаць яе альбо не дапускаць да яе.

17 САКАВІКА. Здаецца, ужо ногі не хочучы хадзіць, а рукі пісаць. Нават, прызнацца, штаны часам баляць ад бясконцага сядзення то ў машыне, то на сцэне...

Сёння пятніца. Па-ранейшаму ідзе дождж. Як кажуць, не відаць ні неба, ні зямлі, дарма што часта дождж нагадвае звычайную імжу...

Па учарашніх выказваннях на сходзе ў Ялізаве адчулася, што ніхто яшчэ ні след не пазнаёміўся з дакладам М. С. Гарбачова на Пленуме па

(Працяг на стар. 14—15).

НАС СЕННЯ возьмуць.
 — Не... горад пусты.
 — Давай згуляем?
 — Давай, толькі я не разумею, за што ставіць балы.
 — Не мае значэння за што, было б каму...
 — Салдат з марожаным няблага глядзіцца на гэтым фоне.
 — Салдату — дзесяць балаў. За уніформу — вышэйшы бал.
 — Глядзі, на праспекце рабочы клас — відаць, з метро.
 — За ватуўкі і каскі — восем балаў.
 Свято неонавай рэкламы афарбавала блакітныя джынсы ў брудныя адценні. Два хлопцы стаялі каля ўвахода ў кавярню і ціха гаварылі. Адзін высокі, туды, у кароткай скураной куртцы, другі — меншы ростам, таўставаты, у сінім камбезе, з акуларамі на носе, абодвум было год па дваццаць.
 — Шура, бачыш на тым баку вуліцы паэтэса з «Універсама» вышла — спадніца шаўковая да пят, і бант — на тры галавы ханіла б, яна посуд у краме мяе і за стойкай на абгортанай паперы ўвесь час нешта запісвае. Ведаеш яе? — спытаў высокі.
 — Бачыў некалькі разоў, а што?
 — А ўсімхаецца як — прысьмна глянуць. Відаць, самы шчаслівы чалавек на нашай вуліцы. За яе шчасце — дзесяць балаў.
 — Пайшли пройдземся.
 — Шура, паехалі ў «Матэль».
 — У «Матэлі» глуха, сёння фур не будзе.
 — Паехалі к «Турысту».
 — «Турыст» — не мой раён, мяне там раз бралі, добра, што Мікіта торбы вынес.
 — Нешта сёння не шанце.
 — Андрэй, інтэлігентна бачыш, у акуларах адно шкельца трэснула — дамо тры балы?
 — Не, гэта слаба, дадзім — бал. А

за ім, глядзі, якая фірма да нас коціць. — Андрэй кінуў на прахожах.
 — Якая ж гэта фірма, проста ўпакавання паны, пайшли гаварым.
 — Хлопцы адышлі ад кавярні і ўліліся ў натоўп. Перад імі ішлі малады паляк і ярка апранутая дзяўчына.
 — А павеначка першы клас, колькі дасі?
 — За ногі?

— Пенцдзесент, — паляк ускінуў перад тварам Андрэя далонь, паказваючы пяць пальцаў.
 — Дам трыццаць пяць — добры гандаль?
 — Маю яшчэ дзесяць такіх «зэгаркув» у гатэлі.
 — Возьмем. — Андрэй дастаў з кішэні трыццаць пяць рублёў і працягнуў паляку, той зняў гадзіннік, аддаў яго

— І што ты прапануеш?
 — Прымаем панскія гадзіннікі за яго грошы.
 — Так, і яго выстаўляем.
 — Можам і не выстаўляць, і так няблага заробім.
 — Паглядзім.
 — Глядзі, Андрэй, стары ідзе, адразу відаць — фірмач, капіталіст.
 — Не для нас, гэты пусты.
 — Гальштук — клас.
 — Так, гальштук і пляжны тапкі на босых нагах. За пляжны гарнітур з гальштукам — чатыры балы.

Міраслаў ШАЙБАК

Між іншым

А П А В Я Д А Н Н Е

— Лыткі доўгія і худыя — два балы.
 — А за прыгажосць?
 — За культурны макіяж — накінем бал.
 — А за анучы?
 — Звычайныя фірмовыя анучы, што ў іх дзіўнага?
 — А я яшчэ дабаўлю бал, — сказаў Шура і спыніў палякаў пытаннем: — Вітаем панства, у якім гатэлі спыніліся?
 — «Турыст», — здзіўлена адказаў паляк.
 — Маеце што-небудзь на продаж? — звярнуўся да яго Андрэй.
 — Так, маем «зэгаркі электронічны» — седзям мелёды, — узрадаваўся той і паказаў на руцэ гадзіннік.
 — Іле хіцэ?

хлопцам і схаваў грошы.
 — Гатэль «Турыст»? — удакладніў Шура.
 — Так.
 — Будзем каля ўвахода праз тры гадзіны.
 — Добжэ, — палякі зніклі ў натоўпе. Хлопцы падышлі да кавярні і зноў сталі каля ўвахода.
 — За адзінаццаць гадзіннікаў падымем трыста пяцьдзесят калоў на дваіх, — уголас падлічваў Шура. — У «анціку» такія гадзіннікі выстаўляюць па восемдзесят. Андрэй, давай Мікіту раскруцім?
 — Што за Мікіта?
 — Ды чорт яго ведае. Нядаўна тут пачаў круціцца. Мне аднойчы дапамог, я гаварыў. Мае грошы і не халеры не ўмею, нават пана «дзёрнуць» не можа.

Хлопцы зайшлі ў кавярню і пачалі абмяркоўваць дэталі «раскруткі». Мікіта знайшоўся сам.
 Стрыжаны ў дадагім салоне, у фінскім гарнітуры і пры гальштуку, ён здаваў нагадваў клерка, але збліжы рэзкі і моцны пах адэкалона «Шыпр» хутка пераконваў у адваротным.
 — Ты што, алкушку раздушыў? — сустрэў яго пытаннем Шура.
 — Цырульнік пастараўся.
 — За поўную адсутнасць пачуцця абаняння — пяць балаў.
 — Што за балы?
 — Пазней растлумачым. Маеш бабкі — падымешся з намі, — загаварыў Андрэй.
 — Колькі трэба?
 — Тры з паловай «кашкі» і дзесяць гадзіннікаў — нашы, падымем столькі ж на трох.
 — Пойдзе! — узрадаваўся Мікіта.
 — Праз дзве гадзіны чакаем каля «Турыста».
 Шура не любіў заводскі раён, і ў «Турыст» амаль ніколі не ездзіў. За гатэлем знаходзіўся гіганцкі ўнівермаг, і бяскончы натоўп гараджан і прыездных шаргацеў ля сходаў гатэля. На сходах стаялі Андрэй і Шура.
 — Мікіта прыйдзе? — спытаў Андрэй.
 — Павінен.

ЯК Я ВЫБІРАЎСЯ...

(Пачатак на стар. 12—13).

сельскай гаспадарцы. Усё яшчэ людзі пытаюцца ў кандыдатаў, як ладзіць далей аграпрамысловы комплекс, каб мець прадукты на сталае. А можа, гэта проста ўсенародная гульня ў галоснасць, у дэмакратыю: маўляў, пагавары сам і тым часам дай пагаварыць мне.

Адзін пажылы выбаршчык доўга пытаўся: якія былі ленынскія нормы партыйнага жыцця, бо ленынізм дайшоў да нас у сталінскай інтэрпрэтацыі.

Сапраўды, з часу выхаду ў свет «Кароткага курсу ВКП(б)» прамінула ўжо шмат гадоў, але схемы і догмы, якія ў ім знайшлі сабе месца, аказаліся надзвычай жывучымі. Але хто сёння вольны так, без вялікай тэарэтычнай падрыхтоўкі па гэтым пытанні, дасць вычарпальны адказ аб ленынскіх нормах партыйнага жыцця? Відаць, багата прайдзе часу, пакуль ранейшую навалач свежыя вятры прагоняць...

Я ўсё-ткі сапраўды выбраў час наведання ў Старыя Дарогі.

Аказваецца, па дарозе з Бабруйска ёсць і Новыя Дарогі і Старыя Дарогі (гэта дзве вёскі), а ўжо затым пачынаюцца сапраўдныя Старыя Дарогі (горад).

Мне вольны падумалася: дарэмна сярод маіх давераных асоб (а іх належыць кандыдату ажно дзесяць) няма эканаміста, юрыста. З імі б лягчэй было.

Зараз пайду абедаць, а тады — у Асповічы, на кардона-руберайдны завод.

Між тым, на бабруйскіх заводах рабочых на сустрэчах амаль не відаць: усё тыя ж «канторшчыкі»...

Сакратар парткома на заводзе сельгасмашын сумна сказаў: «Рабочыя ж працуюць...» Але ім 26-га сакавіка трэба будзе таксама галасаваць! Як ім тады разабрацца, за каго кідаць у выбарчую скрыню бюлетэнь?

А перадвыбарчы «марафон», які хтосьці ўвесь час падганяе, працягваецца. Штосьці мне не верыцца, што тыя рабочыя і начальнік рудніка, што балаціруюцца ў Старых Дарогах (партрэты іх наклеены скрозь па гарадзе), таксама выступаюць па два разы, а то і па тры кожнага дня, сноўдаючыся з раёна ў раён.

18 САКАВІКА. Я ўжо, здаецца, казаў, што пад маімі вонкамі тут уваход у рэстаран, і мінулыя ноч нейкая набета лямпантвала там ледзь не да самай раніцы.

Па тэлевізару, між тым, нейкі вучоны расказвае ў гэты момант пра пчаліны мёд, пра яго лекавыя якасці...

У крэпасці выбаршчыні добра сустрэлі мяне. Зала была поўная.

З крэпасці па вялікім дажджы вярнуліся ў гасцініцу. Тут ужо чакала мяне Л. П. Дома ў нас усё добра.

Мінскія сябры жадаюць мне паспеху ў выбарах — усім жа цікава, што з гэтага ўсяго сёлета будзе?
 У Гнілабэдава ў «Сельскай газете» тым часам «парэзалі» артыкул, тлумачачы, што пра аднаго кандыдата даваць артыкулы не рэкамендуецца. Трэба адразу пра двух. Дзіўна, але пра пісьменніка газеты і часопісы заўсёды змяшчаюць артыкулы, рэцэнзіі, творчыя партрэты. Значыць, хтосьці ведае пра ўсе нашы «планы», калі дарэчы такі выраз, і ўплывае на ход выбарчых спраў у Бабруйску нават праз Мінск...

Пасля абеду ездзілі на сустрэчу з выбаршчыкамі ў Лапіці сельсавет, гэта на Асповішчыне. Быў дождж, людзей сабралася небагата. Але там далучыліся да нас Д. Бугаў і А. Письмянкоў. Д. Я. скардзіўся, што газета «Звязда» не хоча даваць ягоны артыкул пра мяне.

Калі ўвечары лёг спаць, званіў у гасцініцы пакой нейкі добразычлівы выбаршчык, з ім размаўляла Л. П.: казаў, што ў горадзе амаль не відно майго «агітацыйнага матэрыялу»; дрэнна, на яго думку, працуюць мае давераныя асобы, асабліва не на мяне працуе В.

Я толькі цяпер пачынаю разумець, што ад «каманды» ў такой справе шмат залежыць, і недаацэньваць гэтага нельга: страты ўжо цяпер навідавоку.

Я. Ф. Урублеўскі расказаў, як праходзіць перадвыбарчая кампанія ў іншых акругах на Магілёўшчыне. Канечне, такой мітусні і знарочыстасці, як тут, у нас, здаецца, няма нідзе, але ў Шклове (хтосьці таксама расказаў) адзін кандыдат у дэпутаты нібыта палехаў мясцовае начальства: «Як я спірата, то мне нішто не памагае, а як ён вялікі начальнік (гэта яго канкурэнт), то за яго ўсе; вольны паеду да Генеральнага сакратара...» А на таго Генеральнага сакратара на самога народ наранае: маўляў, наладзілі ў сябе ў ЦК нейкія дзіўныя выбары; няхай бы к народу ішлі, няхай бы народ іх выбраў; маўляў, спалохаліся народа... Недаволеная некаторыя гавораць і адносна таго, што «не перастаюць чапіцца да Ельцына».

19 САКАВІКА. Пасля двух дажджлівых дзён сёння зноў выбліснула сонца.

Прыехаў з Масквы В. Юшкевіч. Там, у СФК, выбралі народным дэпутатам СССР М. А. Савіцкага. Моцна супраціўляліся некаторыя сілы з Беларускай гэтым выбарам. Нават тут да мяне запіскі прыходзілі: навошта Беларусь фонд культуры вылучыў Савіцкага кандыдатам у народныя дэпутаты?

Сёння я выступіў перад ветэранамі вайны і працы, а таксама ў клубе (на заводзе імя Леніна) яўрэйскага таварыства.

20 САКАВІКА. Здаецца, сёння — першы дзень у часе выбарчай кампаніі, калі я зранку не ведаю, што буду рабіць удзень. Парадак выступленняў па раёнах на гэты тыдзень (а зараз панядзелак) ці то яшчэ зусім не вырашаны, ці то не ўзгоднены паміж Бабруйскім, Асповічамі, Глускам... Найменш, бачыць, даводзіцца выступаць у Глускім раёне: Увесь час мяне трымае ў сілавых полі Бабруйска, зрадзь выпускаючы таксама ў Асповічы. Дзе перадвыбарчыя страсці, бадай, «ніпаць» не менш, чым тут. Там прыхільнікі другога кандыдата (а няхай і першага, па алфавіце) усё бяруць за грудкі гарком, маўляў, Ч. ствараюцца ў раёне лепшыя ўмовы... Штосьці не адчуваю я іх, тых лепшых умоў.

Бабруйску 600 гадоў. Па такім узросце горад з насельніцтвам 300 тысяч чалавек павінен ужо быць сфарміраваны ва ўсіх адносінах, і, тым не менш, акрамя вялікіх заводаў, якія варта альбо закрываць з-за шкоднасці, альбо перапрацаваць у эканамічна-культурныя, гэты старажытны горад нічога па сутнасці не мае. Я з асаблівай пільнасцю пагартаў кнігу «Бабруйска», што выдадзена да гарадскіх угоджаў. Здаецца, пра ўсё ў ёй напісана — і пра гісторыю горада, і пра прамысловасць, і пра культуру, як яе разумеюць тут; усюменны людзі, якія адыгралі выдатную ролю; расказана ў ніжэй таксама пра карысныя выкапні і прыроду; словам, здаецца, пра ўсё-ўсё. Аднак агульнага ўражання пра горад няма. Гісторыка-культурны вопіск Бабруйска адсутнічае. Бадай, яно і на самай справе так. Раней мы шмат пацельваліся з гэтага горада на Бярэзіне, як з яўрэйскай сталіцы. Але ж і яўрэйскай сталіцы Бабруйска не стаў. Нават яўрэйскі цяпер тут не дука людзя. А храмаў іхніх зусім не відаць. Мясцовае яўрэйскае таварыства праводзіць сваю культурную работу ў клубе завода імя Леніна. Учора там удзень адбылася сустрэча Мінскага таварыства яўрэйскага, што адкрылася пры гарадскім аддзяленні Беларускага фонду культуры, з Бабруйскім яўрэйскім таварыствам. Мінчане прывезлі сюды выдатны канцэрт: літаратурна-музычную кампазіцыю. Удзельнічалі ў ёй Рыгор Рэле, выдатны яўрэйскі пісьменнік; таксама скрыпач, народны артыст рэспублікі Леў Гарэлін; узначальваў брыгаду, калі можна назваць яе так, Май Вульфовіч Данцын, старшыня мінскага таварыства і выдатны беларускі мастак, прафесар. На пачатку той сустрэчы далі слова мне, дзе я павітаў гатую новую і, здаецца, вельмі канструктыўную па цяперашнім часе з'яву.

Літаратурна-музычная кампазіцыя была зладжана вельмі прафесійна і па змесце, і па форме. Мы з Л. П. праслухалі яе да канца. Склалася ўражанне, што яўрэям, калі будуць на тое спрыяльныя ўмовы, калі будзе нарашце працягвацца перабудова, найхутчэй чым іншым удадасца аднавіць сваю разбураную культуру; у іх моцны надравы пласт, які цяпер працуе ў іншых культах, але гатовы ўзяцца і за сваю. Многія яўрэі ў часе канцэрта сядзелі ў зале са слязамі на вачах. Вядома, старыя. Але было на сустрэчы нямаля моладзі, нават дзеці. І адзін маленькі яўрэйскі павітаў артыстаў на сваёй мове...

Між тым, Л. П. прывезла з сабой з Мінска табліцу маіх біяграфіяў. Недзе яна зрабіла такую табліцу. Дык па табліцы на гэтым тыдні ў мяне самы нізкі ўзровень інтэлектуальных сіл, але патрохі павышаецца фізічны тонус і эмацыянальны... Стан інтэлекту лічы са-

праўды паказваюць самы нізкі. Крытычныя дні ў гэтым месяцы, здаецца, мінавалі ўжо, аднак трэба асцерагацца 25-га сакавіка, 29-га і асабліва 30-га.

Вершы ва ўсё гэта альбо не вершы, аднак пры такім жыцці, якое цяпер у мяне, насцярожвацца мусяць...

Думаў я, што апошні тыдзень перад выбарамі прынясе палёгку. Але дзе там. Толькі што паказалі графік выступленняў да 25-га сакавіка, і ў вачах зноў пачыналася. Добра, што хоць сёння невялікая загрузка і гэтым сэнсе.

Маіх партрэтаў па выбарчай акрузе сапраўды мала. Усё другі кандыдат. Яго «каманда» апантана прагне перамагчы. Ну, а далей што? Свежыя кандыдаты ў дэпутаты яшчэ не ўяўляюць сабе адказнасці, якая настане потым: паабяцаць і не выканаць — гэта страшней за ўсё. Тады дэмагогію людзі ў разлік не возьмуць. А можа, некаторыя прагнуць адно пасядзець на крамлёўскіх лаўках?

Паказалі мне сёння «Сельскую газету», дзе была зроблена настрацыя артыкула У. Гнілабэдава. Некаторым дука хочацца «зраўнаць» усіх.

Над горадам стаіць смуга, але сонца патрохі разганяе яе.

Сёння панядзелак, тэлевізар маўчыць (мой тутэйшы бярэ толькі першую ўсеагульную праграму). Беларускай праграмы я даўно ўжо не бачыў. Ды і тое сказаць — перадачу пра мяне камітэцкае начальства не дазволіла стварыць...

Пахадаў трохі па горадзе: дзень светлы, зрання яшчэ прахалода пануе на вуліцах. Шмат у якіх магазінах прадаюць добрых атлантычных сельдэцаў, таксама марожаную рыбу; па кааператывнай цане лёгка купіць каўбасу; ёсць яблык; казаў хтосьці раней мне, што вокан не ўбачыў у Бабруйску такіх прадукты, як мянзэ; ёсць сёння ў прадуктовых магазінах і мянзэ; ляжач пад шном куры, свежыя галовы; шмат рознага печыва... І шмат разам з тым незадоволенасці. У чарзе людзі бурчаць. Пэўна, час такі настаў, што без гэтага не абійсць: доўга ж, вельмі доўга маўчалі!.. Адсюль і незадоволенасць, цяперашняя ўсямоўная — і ранейшым, нават зусім даўнім, і сучасным... Учора была адна запіска да мяне ў часе сустрэчы: дзе кормяцца члены гаркома? Адкуль жа мне ведаць? Тым больш, што ў зале іх пры маіх сустрэчах з выбаршчыкамі, здаецца, не бывае.

Але ж нямаля незадоволенасці на іраўніцтва, на стан рэчаў дарэмнай. Часам незадоволенасць гэта выўляецца па прычыне: бачыш воўна ў аблаве ці не, але ўсё роўна крычы — ату яго!

Над уваходам на выбарчы ўчастні паўсюды чырвоныя палотны: 26-га ўсе на выбары. Але маіх партрэтаў, ну тых, што надрукаваны на самаробных плакатах, на вуліцах няма. Дарэчы, як няма партрэтаў і таго генерала, што балаціруецца па нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе...

Сёння я на паўдня панінуць маімі памочнікамі сам-насам. І, ведаецца, няблага пачуваеш сябе ў такім стане.

Думаю, што асноўны стрэс настане 27-га сакавіка (а можа, яшчэ і 26-га, цяпер жа падліковыя намісі пачынаюць працаваць рана). А там — новае жыццё! Галоўнае — не паддацца зноў якой-небудзь спансэ, што часцей не ад цябе нават залежыць. Пара аддацца цалкам пісьменніцкай справе. Нават ад работ у фондзе варта патрохі вызваліцца. Між тым, Ш. аб'явіў галадоўку, пакуль я ездзіў па Польшчы. Цікава, хто за ім стаіць?

Ш. дамагаецца культурнай аўтаноміі для Палесся. Патрабуе для Палесся аддзялення Саюза пісьменнікаў. Хоча нават сталіцу «палескага краіна» зрабіць у Пінску. Калі мы зацвярдзілі на прэзідыуме БФК таварыства «Палессе», то не-

— Глядзі, на прыпынку «металюгі» з гітараю.

— За стрыжаныя скроні, заплеченую коску і грэбень усім па восем балаў.

— Я за адну гітару — адразу дзесяць.

— У правага абразок шыкоўны — яшчэ бал.

Да хлопцаў на сходах падняўся Мікіта.

— Грошы прынёс? — звярнуўся да яго Андрэй.

— Прынёс.

— Тады вы з Шурам адыдзіце ўбок, каб не спалохаўся пан твайго гальштука і прычоскі — рыхтык «паліцыянт».

Мікіта і Шура спусціліся ўніз і перасеклі вуліцу, каб бачыць Андрэя на сходах.

— А што гэта вы за балы ставіце? — спытаў Мікіта.

— Гэта гульня такая — дзесяцібальная сістэма адзнакі за індывідуальнасць.

— Ага, разумею.

— Тады згуляем. Бачыш дзяўчыну, колькі дасі і за што?

— Нічога, твар смазлівы, спадніца модная — восем балаў.

— Смазлівых колькі хочаш, і спадніцы такія на кожнай другой. Затое, бачыш, ногі крывавація, за гэта тры балы можна нацягнуць, і за адсутнасць густу бал — спадніца вузкая.

Да Андрэя падшоў паляк, і яны зайшлі ў гатэль. За імі падняліся і зніклі за дзвярыма Шура і Мікіта.

— Андрэй завядзе пана ў бар і будзе нас чакаць. Давай грошы, — загадаў Шура. — Возьмем каву на ўсіх, а я прыму гадзіннікі, — зноў загадаў Шура, і Мікіта згадзіўся.

Яны зайшлі ў бар гатэля і ўбачылі за столікам ля стойкі Андрэя і паляка, з

імі сядзела знаёмая маладая палячка, якую хлопцы раней бачылі на праспекце.

— Пан ізноў з панемачкаю, — сказаў Шура і сеў за столік. Паненка ўстала, развіталася з Андрэем, узяла з-пад стала сваю вялікую чырвоную торбу і выйшла з бара.

— Гадзіннікі праверыў, усе іграюць? — спытаў Шура.

— Нармалёва. Грошы прынёс?

Шура паглядзеў на Мікіту, што стаяў у чарзе па каву, і працягнуў паляку скрутак пяцідэсяцірублёвак. Паляк пералічыў грошы, дастаў з-пад стала металічную скрынку і аддаў яе Андрэю.

— Гадзіннікі ў скрынцы, я правяраў, — растлумачыў Андрэй і схаваў яе ў сваю сумку.

Шура сядзеў моўчкі, схаваўшы рукі пад стол. У бары круцілі «метал», Мікіта прынёс каву, паставіў філіжанкі на стол і дастаў з кішэні чырвоную кніжачку.

— Міліцыя, — сказаў ён і паказаў хлопцам пасведчанне.

— У форме ты выглядаеш адразу на дзесяць балаў, — пажартаваў Шура.

— Калі ласка, на Вы. Вы затрыманы за скупку кантрабанды, а Вы, — ён звярнуўся да паляка, — за кантрабанду.

— Я ніякай кантрабанды не маю, — адразу адказаў паляк і пачаў усміхацца.

Андрэй дастаў з сумкі скрынку і раскруціў яе. Замест гадзіннікаў у ёй ляжалі ўкручаныя ў цэлафан сталёвыя лыжачкі з прасвідраванымі дзірачкамі.

— Выдатная «лялька» — нас перагулялі, — засмяўся Шура.

— Гадзіннікі былі, але гэта сапраўд-

ная «лялька» — файна зроблена. Паненка знесла нашы гадзіннікі.

Мікіта пачынаў злаваць і папрасіў пана вярнуць хлопцам грошы — даволі рэзкім тонам. Паляк дастаў скрутак пяцідэсяцірублёвак і аддаў яго Мікіту.

— Што гэта за грошы?

— Мама толькі такія, — здзіўлена адказаў паляк.

Андрэй штурхнуў Шуру ў плечы і сказаў:

— Выдатна, я нават не чакаў.

Мікіта ў непаразуме разглядаў пяцідэсяцірублёвыя паперкі, на якіх стаяў 1947 год выпуску.

— Грошы дарэформенныя, а дзе тыя, што я вам даваў? — спытаў ён у Шуры.

— Якія даў, такія і маем.

— Папрашу прайсці за мною.

Хлопцы ўсталі, а Мікіта зазірнуў пад стол і дастаў прылепленыя жавальнаю гумкаю да дошкі стала свае грошы.

Андрэй і Шуру адпусцілі праз некалькі гадзін «з-за адсутнасці саставу злчынства». Яны ішлі па асветленым ліхтарамі і святлафорамі праспекце.

— Паспеем на апошні тралейбус?

— Магчыма, яшчэ трэцяя змена павінна ехаць.

— У вязаных махеравых кепках — па дзесяць балаў кожнаму.

— Мы ставілі дзесяць балаў за каскі.

— Кепкі — не горш.

— Андрэй, бачыш, у арцы мужык панёс вялізную раму, загорнутую ў паперу.

— Мастак, палатно на падрамніку пад паперай.

— Цікава, што там намалювана?

— А якая нам розніца, — дадзім пяць балаў за палатно?

— Дадзім.

3 паэтычнай прашты

Летась свет даведаўся пра трагедыю ў Курапатах. Гэтае слова стала сімвалам сталінскіх рэпрэсій супраць тысяч ні ў чым не вінаватых савецкіх людзей. «ЛІМ» неаднаразова пісаў пра Курапаты ў розных жанрах. Трагічны падзеі знаходзілі водгук і ў паэзіі. Гэта тэма працягвае хваляваць людзей і зараз. Сёння штотдыднівік змяшчае тры вершаваныя водгукі. Два з іх належыць перу нашых паэтаў, а трэці прышоў з Ленінграда. Вось што аўтар, пераплётчык аднаго з НДІ горада на Ныве Уладзімір Хюркес; піша ў «прадмоўе» да свайго верша:

— У канцы мінулага года на старонках мясцовай газеты «Смена» я прачытаў аб трагедыі ў Курапатах. Матэрыял у газету прынёс ваш зямляк, Анатоль Разумоў, беларус. Ён нарадзіўся пад Мінскам, але больш за 15 гадоў жыў у Ленінградзе, працуе бібліяграфам Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя М. Е. Салтыкова-Шчадрына. Матэрыял узяты з вашай газеты. «Смена» надрукавала яго таксама пад загалоўкам «Куропаты — дарога смерці». Я таксама, як і А. Разумоў, быў вельмі ўзрушаны пасля прачытання артыкула пра Куропаты і паспрабаваў у вершаванай форме выказаць свае пачуцці.

Уладзімір ХЮРКЕС

Стынет кровь

ПРИ ЭТОМ СЛОВЕ

Куропаты, Куропаты...
Стынет кровь при этом слове...
...Аты-баты, шли солдаты
Из НКВД по крови...

Молча, молча шли солдаты
Выполнять указы смерти,
Её трактом в Куропаты
Убивать своих, поверьте...

Руки, ноги, — всё умыто
Не простой водой — кровавой.
Трупы в ров. Всё шито-крыто.
«Взвод! Равняйся!» И... «левой-правой».

Это — прошлое державы,
Это — Берии спецроты,
Это — сталинские нравы,
Это — Молотова ноты...

Как болит душа и стонет,
Узнавая Правду эту.
Безнадёжно Вера тонет,
Распыляется по свету.

Вера тонет, увязает
Как в болоте без опоры.
Куропаты... Кто не знает, —
Должен знать! Пусть снимет шоры.

Куропаты, Куропаты —
Белорусское село...
Ты — беда и боль утраты,
К очищению привело...

Алесь ЖЫГУНОЎ

Куропаты

Праз хвіліну мяне расстраляюць.
І таму ва ўсе вочы гляджу,
Як лісты на зямлю ападоюць
У сутонні нямога дажджу.

Восень мяккую поспілку сцеле,
Каб нам пухам прымоіўся роў.
Лісце падае. Таханюць стрэлы,
І нявінная курчыца кроў.

І ўпаў я на косці балюча,
Да грудзей прытуліўшы руку.
Мы — не людзі, мы вопраткі куча,
Што засыплюць у гэтым раўку.

Нас рыдлёўкі ўжо засыпаюць,
На сэрцы нам цісне зямля.
Нас, магчыма, пасля апраўдаюць,
Толькі ўсё гэта будзе пасля.

А пакуль на крывавым дасвецці
Просім літасці ў катаў дарма.
А пакуль справядлівасці ў свеце
У цэлым свеце ні кроплі няма.

Леў МАРОЗ

Соснаў голле вокал — быццам крыты,
У зямлі правалы там і тут...
Колькі вы убралі, Куропаты,
Чалавечы болю і пакут!

А ніхто ж з ахвяр невінаватых,
А нідзе — ні помнікаў, ні стэл...
Вы даўно маўчыце, Куропаты,
Мне ж чутно: гучыць за стрэлам стрэл...

Саюз пісьменнікаў БССР выказае глыбокае спачуванне пісьменніку Алесю Савіцкаму з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці маці.

альянсу генерала і намесніка дырэктара завода некаторыя бабруйчане, якія прысутнічаюць на сходах, хітаюць галовамі...

А зрэшты, чаму альянс? Можна, так і трэба праводзіць перадвыбарчую кампанію. Новы час — новыя звычкі, новыя правілы...

Між тым, з'яўляецца пытанне ў сувязі з гэтым — як і калі праіграюцца выбары? Таксама, як і вайсковыя бітвы. Дык апошнія праіграюцца, кажучы, далёка ад месцаў правядзення іх.

Праіграў я, відаць, таксама не ў Бабруйску свае выбары, а ў той жа Легніцы, дзе не быў.

Кажучы, сакратар аднаго з райкомаў у Бабруйску таксама адкрыта заклікае праводзіць агітацыйную работу супраць «чужога»...

Вось ужо праўда дык праўда — іх многа, а я адзіні!

Пазваніла з Мінска Л. П. Даехала яна дамоў у нядзелю добра. Яшчэ ў той жа вечар наведлася ў Вясянску. Іван убачыў партрэт мой на «вымпе-ле», сказаў: «Дзе-дзя». Але, нійначай, па нейкай падказцы...

Газета «Камуніст» надрукавала сёння інтэрв'ю. Бабруйская ж раённая газета «Трыбуна працы» змясціла амаль таёе ж інтэрв'ю 16-га сакавіка, у чацвер.

Тым часам газета «Советская Белоруссия», якую я купіў у кіёску ўрані, змясціла вынікі выбараў дэпутатаў ад партыі. Лігачоў атрымаў больш за ўсіх галасоў супроць — аж 78; Якаўлеў — 59; Гарбачоў — 12, Рыжкоў — 10...

Зноў дзень выдаўся сонечны. Хтосьці ў кафэ сёння, у часе сняданку, насіў букет сон-травы. Значыць, расцвіў наш беларускі падснежнік...

У 12 (да 13-ці) гадзін пабылі мы на заводзе гумавых вырабаў. Якія цудоўныя людзі там — рабочыя!

Было, сярод іншых, і такое пытанне: ці не здаецца вам, што ў Бабруйску да вас нядобра ставяцца, што да вашага канкурэнта мясцовыя ўлады адносяцца лепей?

Цікавыя на заводзе маладыя рабочыя. Пасля сустрэчы яны нават да выхаду з завода праводзілі нас. І ўсё гаварылі, гаварылі. І пра дэмакратыю, і пра галаснасць... Праўда, што пра гэта ўсе цяпер умеюць гаварыць.

Але хлопцаў хвалюе і такая праблема — як захаваць памяць грамадскую, як зберагчы помнікі гісторыі і культуры...

Апошняя сёння адбылася гаворка ў рэдакцыі газеты «Камуніст». Сюды прыйшлі таксама супрацоўнікі «Трыбуны працы» — раённай бабруйскай газеты. Некалі ў «Камунісце» працавала багата пісьменнікаў, у тым ліку такія, як М. Лынькоў, Б. Мікуліч...

каторыя таварышы выказвалі небяспеку, што такі чалавек, як Ш., можа давесці справу да абсурду, бо не ўмее працаваць канструктыўна. Вось ён і паказаў мне, свае здольнасці. Дарэмна мы не ўлічылі думку грамадскасці, не ўзялі пад увагу артыкул Н. Гілевіча ў «ЛІМ».

Але ж нійначай, што хтосьці яшчэ, акрамя Ш., хоча мець «надзейную ўстанову» ў БФН, напрыклад, п'ячатку, рахунак, бланкі, матэрыяльную базу і г. д. Таму дэстабілізуе абстаноўку. Як бы там ні было, а некаторыя мае выбаршчыкі ў Бабруйску і Асіповічах ужо мелі ў паштоўных скрынках «адозву грамадскіх арганізацый Фonda», каб тыя галасавалі супроць мяне. Нехта ж возіць гэтыя «адозвы» сюды!.. А можа, яны тут, на месцы, «вырабляюцца»?

Але ж да стваральнай працы ў нацыянальнай культуры неабходна быць падрыхтаваным. Многія з нас далёка не канструктыўныя людзі па сваёй прыродзе і па светапоглядзе, многія з нас — дыструктыўныя, вельмі хочацца смяту-кліма адпомсціць суседу ці знаёмаму за свае няўдачы ў жыцці; замест таго, каб увесць час насіць усярэдзіне злосць ды хаваць яе да пары да часу, трэба працаваць, сціснуўшы зубы. Няма вялікага без гэтага малага — паўсядзённай працы, якая можа выяўляцца ў розным выглядзе, у розных формах.

Пішу гэта і лаўлю сябе на думцы — ці не станаўлюся вось такім чынам яшчэ адным маралізатарам?

Але чым жыць сёння свет? Газет у кіёсках купіць не ўдалося. Тэлевізар чалавечага голасу таксама не падае, толькі трашчыць сабе. І я ўсё не маю магчымасці спытаць у мясцовага кіраўніцтва — як прайшла сесія гарадскога Савета па экалогіі? Праблем жа ў Бабруйску шмат!

А вось выпадак. Сустрэкае мяне ўвечары на вуліцы незнаёмы чалавек, усміхаецца, як трэба, тады пытае: «Вы, таварыш Чыгрынаў, яшчэ ў Бабруйску?» — рыш Чыгрынаў, яшчэ ў Бабруйску? — «Так», — адказваю я. «Дарэмна вы марнуеце час. Ехалі б дамоў, бо ўсё роўна не пераможаце ў нас. У нас тут свой патрыятызм».

Дзіва што!
Нійначай, чалавек прысутнічаў на нейкім сходзе, дзе я выступаў, таму пазнаў на вуліцы. Аднак мог бы і змоўчаць на ноль.

Выступаў я сёння ў цэчу Бабруйскай швейнай фабрыкі імя Дзяржынскага. Мае памочнікі тым часам прыехалі з заводу сельгасмашыны: аказваецца, тут амаль у гэты ж час выступалі аж два кандыдаты ў дэпутаты — генерал і намеснік дырэктара завода.

Цяпер я канчаткова перананаўся, чаму мяне не сустрэлі ў Польшчы на вазале вайскоўцы. У Паўночнай групе войск у той час трэці кандыдат не патрэбны быў...

Відаць, усё-ткі меў вялікую рацыю той незнаёмы чалавек, які ўчора спытаў на вуліцы: «Вы, таварыш Чыгрынаў, яшчэ ў Бабруйску?»

21 САКАВІКА. У сем гадзін хтосьці пазваніў па тэлефоне. Я ўзяў трубку — толькі дзвігнула. Патрохі пачаў збірацца на дзень. Настрой чамусьці паганя, можа, таму, што сніліся благія сны...

Відавочна, што з прыездам трэцяга кандыдата сюды (праўда, ён ідзе па асобным бюлетэні, выбіраецца па нацыянальна-тэрытарыяльнай — акрузе: можна ўявіць сабе, па той акрузе балатуюцца не беларусы, да таго ж, вайсковец) перадвыбарчая кампанія моцна ўскладнілася. Ад нечаканага

ПЕРАДАВІХ людзей краіны радуе, што інтэнсіўна паглыбляюцца працы перабудовы. Дамакратызацыя айдзе да змены палітычных структур, што аблячае фарміраванне новага, сапраўды гуманістычнага аблічча сацыялізму. Ідзе барацьба за новую сацыялістычную якасць народнай свядомасці. З гэтай мэтай сёння строга «дапытваецца» мінулае, высвятляюцца абставіны і шляхі, якія прывялі да трагедыі сталінізму. Крывавал рапраціўная сістэма жорстна ламала чалавечыя лёсы, асуджала мільёны людзей на пакуты і здэк. І зусім зразумела, што каб разабрацца ў сацыяльнай, ідэяльнай і маральнай сутнасці падзей таго часу, патрэбна іх аб'ектыўна і глыбока аналізаваць. І ў гэтай надзвычай важнай і адказнай справе не можа быць дробязяў, бо самі факты мінулага яшчэ крываваць трагічнай памяццю, будзьць вострыя ўспаміны пра перажытае. Тут паспешлівае ці недастаткова вялікая ўвага да суккупнасці ўсіх фактаў больш чым шкодна. У дадзеным выпадку, як ні прыклад, бадай, іншай нагоды, праўда мае адкрыта маральнае і палітычнае вымяненне.

Распуліканскім друкам услед за ўсесаюзным праблема немалая праца па факталагічным і маральна-палітычным узнаўленні праўды страшнага мінулага.

27 сакавіта 1988 года газета «Звязда» змясціла допіс заслужанага работніка вышэйшай школы БССР У. Мазура «Помню высакароднасць, помню подласць», у якім ён згадваў пра лёс свайго бацькі І. Мазура, рапраціўнага ў гады сталініскага беззаконня. Згадваў, вядома, з апраўданым гневам і абурэннем, імкнуўся знайсці адказы на трывожныя, няясныя пытанні: як такое магло здарыцца і хто вінаваты?

У масавых людскіх трагедыях перыяду культуры асобы, як гэта цяпер усім вядома, ёсць канкрэтныя віноўнікі, акрамя І. Сталіна. Іх імёны ўсё шырэй і шырэй называюцца ў друку, што занадта мерна. Аднак тут несумненна патрабуюцца асцярожнасць, дакладнасць, строгі індывідуальны падыход і вычарпальная ацэнка, пільная ўважання ўсіх фактаў, бо інакш можна выклікаць новую несправядлівасць і жорсткасць.

Асаблівае выступленне У. Мазура таксама ў тым, што ён робіць спробу знайсці канкрэтныя віноўнікі няшчасця свайго сям'і. У допісе такім канкрэтным віноўнікам называецца літаратуразнаўца і крытык В. Барысенка, пазней акадэмік АН БССР, які шмат гадоў, у тым ліку і пасля XX з'езда КПСС, займаў пасаду дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы. Прычым, у допісе У. Мазура прама гаворыцца, што В. Барысенка атрымаў высокую навуковую званні за бес-

прынцыпную палітычную пазіцыю ў 30-х гадах, за напісанне рэцэнзій з несправядлівымі палітычнымі абвінавачваннямі аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена» І. Мазура і М. Калінічэнка.

Пасля публікацыі У. Мазура «Помню высакароднасць, помню подласць» у «Звяздзе» ад 31 ліпеня 1988 года выступіла дачка В. Барысенкі С. Забродская, якая пісала, што абвінавачванні супраць яе бацькі перабольшаны і што згаданай У. Мазурам рэцэнзіі не існуе. Аказалася, што рэцэнзія была «закрытай» і таму ў друку не з'яўлялася. Гэтую рэцэнзію ў скарочаным варыянце

Застаецца невядомым, таксама, у якой ступені выкарыстоўвалася і наогул ці выкарыстоўвалася рэцэнзія В. Барысенкі ў палітычных абвінавачваннях справах І. Мазура, М. Калінічэнка, тым больш Д. Прышчэпава, А. Баліцкага і іншых. Тут узнікае нямаля сумненняў. Так, М. Калінічэнка сапраўды была рапраціўна. Але ў другім допісе «Літаратура і мастацтва» ад 19 жніўня 1988 года, сам У. Мазур піша ўжо, што М. Калінічэнка была арыштавана як

больш аднабакова негатыўнай, чым яна была на самай справе.

Так, І. Мазур і М. Калінічэнка выключаліся з партыі, але зноў цяжка сказаць, наколькі да гэтага непасрэдна дачынілася рэцэнзія В. Барысенкі. Прынамсі, В. Барысенка не быў першы, хто несправядліва ацаніў хрэстаматыю «Чырвоная змена». Чытанкі, аўтарамі якіх былі М. Калінічэнка і І. Мазур, у тым ліку хрэстаматыя «Чырвоная змена», падвергліся палітычнаму рэпрэсіўнаму рэжыму ў друку ўжо з 1929 года. Як прыклад, можна назваць бібліяграфічны водгук В. Хмялёўскай «Чым корыцца нашых вучняў». Аб іншых «Чыр-

рактарызаваць дзейнасць Д. Прышчэпава. Тут усё ўжо было прадвызначана. Не згадаць пра гэта — значыць у нейкай ступені адступіць ад праўды жыцця і гісторыі. Супрацоўнікі «Звязды» не захацелі нават заглянуць у БелСЭ, дзе прыведзены Д. Прышчэпава і А. Баліцкага нават не згадваюцца. А гэта ж нядаўні час, 70-я гады. Няўжо і ў гэтым вінаваты В. Барысенка?

У той час ніхто не мог пісаць станоўча таксама пра К. Каліноўскага і А. Гаруна, бо афіцыйная ацэнка іх грамадскай і літаратурнай дзейнасці была рэзка адмоўная.

Але недастаткова аб'ектыўнае асвятленне асобы В. Барысенкі ў матэрыялах, змешчаных у газеце «Звязда», выявілася не толькі ў тым, што ў іх не даецца характарыстыка агульнага фону ідэяльнага і духоўнага жыцця сярэдзіны 30-х гадоў. Справа яшчэ ў тым, што А. Лукашук зусім не гаворыць, якім быў і як паводзіў сябе В. Барысенка пасля XX з'езда КПСС. Аўтар каментарыяў не захацеў нічога высвятляць па лініі пазнейшых грамадзянскіх паводін В. Барысенкі. А гэта надзвычай важна. Як вядома, у святле палітыкі і ідэалогіі XX з'езда партыі зусім неаднолькава глядзіцца, прыкладам, грамадзянскае і маральнае аблічча з аднаго боку М. Хрушчова і А. Мікаеяна, а з другога — Л. Кагановіча, Г. Маленкова і В. Молатава. Што датычыць асобы В. Барысенкі, то ўсе, хто ведаў яго і працаваў разам з ім, могуць засведчыць, што ён з вялікай радавоўнасцю ўспрыняў ідэі XX з'езда КПСС, шчыра вітаў усе перамены ў знакамітым, сацыяльным і культурным жыцці краіны і — што самае галоўнае — сам працаваў мэтанакіравана і актыўна ў духу новага часу. Будучы доўгі час, да 1973 года, на пасаду дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, ён смела і рашуча падтрымліваў сумленна навуковыя пошукі супрацоўнікаў, шмат зрабіў, каб у Інстытуце літаратуры і ва ўсім беларускім літаратуразнаўстве панавала здаровая маральная атмасфера, якая садзейнічала б развіццю самастойнай думкі, непрыняццю вульгарна-сацыялагічных спрашчэнняў у літаратуразнаўчых ацэнках. Гэта ён у пачатку 60-х гадоў публічна сказаў тагачаснаму сакратару ЦК КПБ па ідэалогіі, які любіў каманду ў культурнай палітыцы: «Вы ідзеце да перамоны, як Швейк на фронт». Прызнаем, што нават сёння не кожны сам шчыры прыхільнік перабудовы асмеліцца на такое. Для нас сёння павінна быць вельмі важна, што В. Барысенка быў чалавекам, які ўсведамляў свае памылкі і імкнуўся іх выправіць, то, прынамсі, не паўтарыць.

Так, В. Барысенка ў 30-я гады разам з іншымі літаратуразнаўцамі і крытыкамі даваў несправядлівыя, ідэяна скажоныя ацэнкі дзейнасці і творчасці К. Каліноўскага, А. Гаруна, М. Гарэцкага. Але ён пазней рашуча адмовіўся ад гэтых ацэнак. І гэта шмат гаворыць у яго карысць. У «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (1969), якая стваралася пры яго творчым удзеле і пад яго навуковым кіраваннем, дзейнасць і творчасць К. Каліноўскага, А. Гаруна і М. Гарэцкага ацэнена зусім інакш. Пра М. Гарэцкага ў «Гісторыі...» змешчаны асобны раздзел, у якім у адрозненне ад іншых справядліва не сказана ўжо ніводнага слова бяскрыўднага крытычнага слова. Асобны артыкул аб'ектыўнага зместу быў падрыхтаваны тады і пра творчасць А. Гаруна, але ён не быў змешчаны ў «Гісторыі...» па прычыне, якая не залежала ад жадання В. Барысенкі.

Б. Сарноў у артыкуле «Пра «маўчальнікаў» і «першых вучняў», аналізуючы як гераічныя, так і труслівыя лёсы многіх людзей у перыяд культуры асобы і застою, робіць, на мой погляд, хоць і вымушаны, маральна ўступлівы, але гістарычна непазбежны вывад: «У рэшце рэшт важна не тое, якім ты быў сорак, ці трыццаць, ці дваццаць, і нават дзесяць гадоў назад. Важна, які ты цяпер.

Вядома, карані сённяшніх паводін людзей вядуць у іх мінулае. Але «водападзел» праходзіць не між тымі, хто «грэшыў», і тымі, хто «без грэху», а між тымі, якому падабаўся, каго задалавалі мінулае час, і тымі, якому было тады моташна, невыносна». («Огонь», 1989, № 16, с. 30).

В. Барысенку таксама было «моташна, невыносна», пра што сведчыць яго жыццёвая лінія пасля XX з'езда партыі.

Вядома, нельга спрашчаць маральны і грамадзянскі змест асобы В. Барысенкі, выходзячы толькі з аднаго становага і прывабнага, што было ў ім. Бясспрэчна, ён быў чалавекам свайго часу і разам са сваім часам пераадолеў цяжар фальшывых устаноў, стэрэатыпных прадпісанняў, дагматычных захапленняў, неапраўданых, кан'юнктурных адрачэнняў. Здаралася, што і пасля XX з'езда КПСС у яго выступленнях тралляліся паспешлівыя і непраўдзівыя ацэнкі і вывады, зробленыя на падставе старых, няпільных тэарэтычных канонаў. Так, напрыклад, ён несапраўдна асуджаў некаторыя творы В. Быкава, выступаў з нападкамі ў ходзе афіцыйна развітанай кампаніі супраць рамана Б. Пастэрнака «Доктар Жывага», які многія тагачасныя крытыкі і пісьменнікі. Памыляўся ён часам і ў падборцы кадраў. І ўсё ж тое становае і карыснае, што было зроблена В. Барысенкам для развіцця беларускай літаратуразнаўства і крытыкі, не павінна быць забыта ці закрэслена, нават калі мы пры гэтым справядліва асуджаем яго памылкі.

Віктар КАВАЛЕНКА.

Ліст у рэдакцыю

Дзе віна, дзе бяда...

газета апублікавала ў тым жа нумары з каментарыямі А. Лукашук, які адназначна і безагаворачна падтрымаў несправядлівае і неапраўтанае ўспрыняццё В. Барысенкі ў рэпраціўнай супраць І. Мазура, М. Калінічэнка, а таксама — Д. Прышчэпава, А. Баліцкага і іншых.

Азнаёмленне з матэрыяламі адносна асобы В. Барысенкі, апублікаванымі газетай «Звязда» ў нумары ад 31 ліпеня 1988 года, не пераканалі мяне ў дастатковай аб'ектыўнасці вывадаў, зробленых на іх падставе. На мяно думку, у дадзеным выпадку патрэбны больш глыбокі і акуратны аналіз сітуацыі і больш уважлівы ўлік фактаў, звязаных з біяграфіяй В. Барысенкі.

Вядома, В. Барысенка вінаваты перш за ўсё ў тым, што ён напісаў такую рэцэнзію, незалежна ад таго, шчыра ён памыляўся ці не шчыра. Гэта бясспрэчна падтрымае яго аўтарытэт як чалавека і вучонага, далача да тых сіл, якія ў часы культуры асобы Сталіна тварылі беззаконне. Можна дапусціць таксама, што закрытая рэцэнзія В. Барысенкі магла быць выкарыстана некім для ўзмацнення рэпрэсіўных акцый супраць канкрэтных людзей. Але не будзем забывацца ў такім выпадку, што гэта ўсёго толькі наша меркаванне, толькі дапушчэнне. Пакуль што няма рэальных фактаў, якія дазвалялі б прасачыць уплыў рэцэнзіі на трагічны лёс канкрэтных людзей. Вядома, заўсёды можна сказаць, што яна дзеля такой мэты і пісалася. Але гэта будзе абстрактная пасылка, бо застануцца многія супярэчнасці, фактычныя несупадзенні. Прынамсі, адкрытых заклікаў да справы з ім-небудзь у рэцэнзіі няма.

«жонка нацэма», хоць у першым допісе «Помню высакароднасць, помню подласць» у арышце М. Калінічэнка прама вінаваціў В. Барысенку. «У 1936 г., — сцвярджаецца ў першым допісе, — Барысенка сфабрававаў такі пакліб на гэту кніжку хрэстаматыя «Чырвоная змена». — В. К.), што Марта Іванавна была асуджана на 6 гадоў зняволення». Кідаецца ў вочы, што ў рэцэнзіі В. Барысенкі прозвішча М. Калінічэнка наогул не згадваецца. Газета «Звязда» чамусьці змясціла рэцэнзію В. Барысенкі пад загалоўкам «Рэцэнзія на чытанкі «Чырвоная змена» і «Чырвоная Беларусь» (1925 года выпуску, укладальнікі І. Мазур і М. Калінічэнка), хоць на самай справе ў машынапісе яна мае заглавак «Рэцэнзія на працы І. Мазура». Прозвішча М. Калінічэнка не прысутнічае і ў гэтым рэцэнзіі. У падменне заглаўнага газетай не будзе бацьчынейкай зламаны намер. Але факт застаецца фактам: у выніку недагляду — снажам так — віна В. Барысенкі штучна павялічваецца.

Сёння, калі мы ведаем пра жорсткую імвольнасць рэпраціўнай машыны, звяртае на сябе ўвагу і такая важная акалічнасць, якую наўрад ці можна паставіць у прамую віну В. Барысенку: рэцэнзію В. Барысенка напісаў у 1936 годзе, а І. Мазур быў арыштаваны толькі на першы дзень вайны, і тут сумненне: калі б менавіта гэтал рэцэнзія служыла прамым і адзіным доказам «віны» І. Мазура, наўрад ці органы ДПУ сталі б марудзіць. Дарэчы, у рэцэнзіі В. Барысенкі былі і станоўчыя ацэнкі працы І. Мазура, хоць і выказаныя дэкларатывна, але, публікуючы рэцэнзію, газета чамусьці скарочала іх. Мы не бяром сцвярджаць, што станоўчыя выказванні аўтара рэцэнзіі маглі хоць неяк змякчыць лёс І. Мазура, але, калі мы алушчаны, пазіцыя В. Барысенкі выглядае яшчэ

воная змена» («Звязда», 14 жніўня 1929 года) і артыкул Л. Талмачоў «Разрыў з жыццём». Кулацкая ідэалогія ў школьных падручніках («Чырвоная змена», 5 кастрычніка, 6 ностр. 1929 года). Такім чынам, В. Барысенка быў, прынамсі, тэраўт, а не першай асобай у шэрагу ганіцельнаў аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена».

Некалькі дзіўным і не зусім зразумелым з'яўляецца і такі факт. Прымаючы да друку выступленне С. Забродскай, супрацоўнікі газеты «Звязда» не сказалі ёй, што рэцэнзія ўсё ж існуе, хоць ведалі пра гэта. Калі б С. Забродская мела патрэбную інфармацыю, яна, напэўна, уступілася б ад выступлення ў газеце. Але не выступленне надрукавалі — і эфект атрымаўся «вялікі». Толькі ці да мясца нават самы маленькі лочучы азарт у такіх справах?

Вельмі істотным уплывам у каментарыях А. Лукашук «Роздум замест эпілога» з'яўляецца, на мой погляд, тое, што ён нідзе не гаворыць, што погляды і ацэнкі, выказаныя ў закрытай рэцэнзіі В. Барысенкі, былі агульнапрынятымі ў друку 30-х гадоў і адлюстравалі афіцыйную лінію савецкіх і партыйных органаў. Сапраўды, у рэцэнзіі згадваюцца з адмоўным значэннем прозвішчы Д. Прышчэпава і А. Баліцкага, але ж вядома, што гэтыя прозвішчы халяліся ва ўсім друку ўжо з канца 20-х гадоў. З каментарыяў жа А. Лукашукі можна зрабіць вывад, што ініцыятыва ў нападках на Д. Прышчэпава і А. Баліцкага належала В. Барысенку. І Д. Прышчэпаў, і А. Баліцкі былі ўжо даўно арыштаваны і на ўсю моц працавала ўжо магутная сістэма падаўлення ўсяго сумленнага, цэпроза - рэалістычнага, мудрага, самастойна мыслячага, што было ў народзе. Немагчымай стала і сумленная ацэнка сучасных падзей. Навошта гуляць у хованкі: не В. Барысенка і нават не першы сакратар ЦК КПБ вызначаў тады, як ха-

«Літаратура і искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07681 П 123456789 10 11 12
Індэкс 63856 М 123456789 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічмпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ**.